

YHTEISKUNTATIEEELLINEN
TIETOARKISTO

ANITA SAARANEN-KAUPPINEN & ANNA PUUSNIEKKA

Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV

KVALITATIIVISTEN MENETELMIEN VERKKO-OPPIKIRJA

KvaliMOTV

Kirjoittajat: Anita Saaranen-Kauppinen, Anna Puusniekka, Arja Kuula, Riitta Rissanen & Ikali Karvinen

Tämä dokumentti on tuotettu ohjelmallisesti KvaliMOTV-verkkojulkaisusta, jonka sisällöllisen rakenteen on alun alkaen ideoinut Jari Eskola.
Uusin versio: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>

Julkaisija: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto
Tampereen yliopisto

Käyntiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (FSD)
Åkerlundinkatu 5 B, 4. krs
Tampere

Postiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto
33014 Tampereen yliopisto

Puhelin: 040 190 1432

Faksi: 03 343 9088

Sähköposti: fsd@uta.fi

Internet: <http://www.fsd.uta.fi>

URN:NBN:fi-fe2012112210007

Toinen vedos.

Tampere 2009–2012

Lukijalle

Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto ryhtyi työstämään vuoden 2000 syksyllä tieteenalan menetelmäopetusta tukevaa verkkotietovarantoa. Ensin toteutettiin kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristö. KvantimOTV julkaistiin vuonna 2001. Tietovaranto laajeni Jari Eskolan ideoinnin pohjalta kvalitatiivisiin tutkimusmenetelmiin vuonna 2006, jolloin julkaistiin KvaliMOTV.

KvantimOTV sisältää analyysimenetelmien ja SPSS-ohjelman oppaat, tehtäviä sekä vapaasti ladattavia harjoitusaineistoja. KvaliMOTV kattaa keskeiset tutkimuksen elementit ja vaiheet, analyysiesimerkkejä ja esimerkkiaineiston. Opettajan henkilökohtainen panos ja läsnäolo ovat olennainen osa metodiopetusta, itseopiskelun apuna ja metodiopetuksen tukena varanto on omimmillaan.

Yleisön pyynnöstä tietoaarkisto on päättänyt tuottaa verkkotietovarannosta myös erilliset julkaisut pdf-muodossa. Tämä on pdf-julkaisu kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirjasta, KvaliMOTV:ista. Se ei sisällä esimerkkiaineistoa. Julkaisu on tuotettu automaattisesti Java- ja pdfLaTeX-ohjelmistoilla.

Verkkojulkaisuihin viitataan samoin perustein kuin painettuihin lähteisiin. Tietoaarkiston antaman malliviittaustiedon voi merkitä lähdeluetteloon sellaisenaan tai viittausta voi muokata julkaisun käytäntöjen mukaisesti.

Tekstin sisällä KvaliMOTV-sivustoon viitataan tekijöiden nimillä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Lähdeluettelossa suositellaan käytettäväksi seuraavaa viittausmallia:

Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto [pdf-verkkójulkaisu]. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu pp.kk.vvvv.)

Kun KvaliMOTV-dokumentin on kirjoittanut joku muu kuin Puusniekka ja Saaranen-Kauppinen, kirjoittaja ilmenee kyseisen luvun alussa olevasta ©-merkinnästä. Tällöin sivustoon viitataan kyseisen kirjoittajan nimellä. Esimerkiksi fenomenografiasta kertovaan osuuteen viitataan tekstissä nimellä (Rissanen 2006) ja lähdeluettelossa seuraavasti:

Riitta Rissanen. 2006. Fenomenografia. Luku 5.1. kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [pdf-verkkójulkaisu]. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu pp.kk.vvvv.)

Sisältö

1 Johdanto	2
1.1 Johdatus kvalitatiivisen tutkimuksen oppimisympäristön käyttöön ja perusteisiin	2
1.2 Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä	3
2 Tutkimuksen suunnitteleminen	6
2.1 Tutkimusaiheet	6
2.2 Teoria ja tutkimus	9
2.3 Tutkimusasetelma	10
2.4 Tutkimussuunnitelma	15
3 Tutkijan asema ja tutkimuksen arviointi	18
3.1 Eettiset kysymykset	18
3.1.1 Viralliset ohjeet	19
3.1.2 Hyvä tutkimuskäytäntö	20
3.2 Tutkijan asema	22
3.3 Tutkimuksen luotettavuus ja arviointi	22
3.3.1 Validiteetti	23
3.3.2 Reliabiliteetti	23
3.3.3 Tutkimuksen arviointi - reflektointia	25
4 Laadullinen tutkimus ja tieteellinen kirjoittaminen	27
4.1 Tutkimus ja kirjoittaminen	27
4.2 Työvälineitä kirjoittamiseen ja tutkimusprosessin hallintaan	32
5 Tutkimussuuntauksia	34
5.1 Fenomenografia	34
5.2 Grounded theory	35
5.3 Etnografia	38
5.4 Toimintatutkimus	38
5.5 Tapaustutkimus	41
5.5 Tapaustutkimus	42
5.6 Sosiaalinen konstruktionismi	43
6 Aineiston hankinta	45
6.1 Millaista aineistoa ja miten?	46
6.2 Aineiston määrä ja tutkittavat	46
6.3 Haastattelu	50
6.4 Havainnointi	57
6.5 Eläytymismenetelmä	62

6.6 Valmiit aineistot	65
7 Analyysi ja tulkinta	71
7.1 Analyysin äärellä	71
7.2 Aineiston käsitteleminen ja alkutoimenpiteet	76
7.3 Analyysi ja tulkinta	91
8 Erillisartikkelit	121
Valokuva-analyysi kulttuurilähtöisen tutkimuksen alueella - esimerkki henkisen ja hengellisen terveyden tutkimuksesta	121
Oppimistehtävä	126
Lähteet	127
Liite 8.1 Kuvan tunnistetiedot ja tekstit	130
Liite 8.2 Alkuperäistutkimuksen tiivistelmä	131
Lähteet	134
Lukemisto: Kvalitatiivisten menetelmien oppikirjoja ja esimerkkejä erilaisin menetelmin tehdyistä tutkimuksista	142
YLEISOPPIKIRJOJA JA MENETELMÄKESKUSTELUA	142
HAASTATTELUSTA	144
ETNOGRAFIASTA	145
DISKURSSIANALYYSIÄ	147
SEMIOTIIKASTA	149
KERTOMUKSISTA JA ELÄMÄKERROISTA	149
RETORIIKASTA	151
TEKSTINTUTKIMUKSESTA KIELITIEDESSÄ	152
VUOROVAIKUTUKSEN TUTKIMUKSESTA JA KESKUSTELUNANALYYSISTA	153
AUDIOVISUAALISEN KULTTUURIN JA KUVAN TUTKIMUKSESTA	154
TOIMINTATUTKIMUKSESTA	155
MUISTELUTYÖSTÄ	155
ELÄYTYMISMENETELMÄSTÄ	156
HISTORIAN TUTKIMUKSESTA YHTEISKUNTATUTKIMUKSENA	156
FENOMENOGRAFIASTA	157
FENOMENOLOGIASTA	157
TAPAUSTUTKIMUKSESTA	158
TUTKIMUSETIIKASTA	158
Pohdittavaa	159
2.1 Tutkimusaiheet	159
2.2 Teoria ja tutkimus	159
2.3.1 Tutkimusongelmat	159
2.3.2.2 Menetelmät ja aineisto: Operationalisointi	159
2.3.2.4 Menetelmät ja aineisto: Triangulaatio	160
4.1.2 Tutkimustekstin rakenne	160
4.2.1 Dispositio	161
6.3 Haastattelu	161
6.3.2 Teemahaastattelu	162
6.5 Eläytymismenetelmä	163
7.2.2 Koodaus	163

7.3.3 Kvantifiointi	163
7.3.4 Teemoittelu	163
7.3.6 Diskurssianalyysi	165

1 Johdanto

1.1 Johdatus kvalitatiivisen tutkimuksen oppimisympäristön käyttöön ja perusteisiin

1.1.1 Mikä kvaliMOTV on?

Kvalitatiivisten menetelmien käyttäminen tutkimuksessa on lisääntynyt eri tieteenaloilla huomattavasti. Valitessaan laadullisen tutkimusotteen opiskelija tai tutkija joutuu monenlaisten hämmästyksen ja kummastuksen aiheiden eteen: Kvalitatiivinen tutkimusote sisältää lukuisia suuntauksia, tiedonhankinta- ja analyysimenetelmiä ja tapoja tulkita aineistoja. Oma tutkimusreitti muodostuu monien valintojen perusteella. Yhtä oikeaa tapaa tehdä laadullista tutkimusta ei ole. Kuten tutkimus yleensäkin, myös laadullinen tutkimus on aina omanlaisensa versio tutkittavasta ilmiöstä, ja vaihtoehtoja etenemiseen on runsaasti.

Kvalitatiivinen tutkimus mahdollistaa erilaisuuden ja monentyyppiset ratkaisut, mutta valinnanvapaus voi muotoutua myös taakaksi. Laadullisten menetelmien käyttö vaatii sisua ja todellista kiinnostusta tutkimukseen. Miten kerään aineistoni ja kuinka paljon sitä tarvitaan? Mistä tiedän, että juuri tämä aineistonkeruu tapa on sopiva? Mitä kerätylle aineistolle tehdään? Miten aineistoa voi analysoida? Mitä ja miten asioista kirjoitetaan? Näihin kysymyksiin ei ole tiettyjä oikeita vastauksia, mutta apuvälineitä pohdintoihin on kuitenkin olemassa. Tämä sivusto toimii yhtenä tiedonlähteenä ja näkökulmien antajana.

Laadullisen tutkimuksen oppimisympäristön tarkoituksena on tarjota opiskelijoille tietoa laadullisen tutkimuksen tekemisestä haasteineen, valintoineen ja ongelmineen. Opettajille sivusto antaa vinkkejä ja materiaalia opetukseen. Tietovaranto on ensisijaisesti suunnattu yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteiskuntatieteellisten ja kasvatustieteellisten oppiaineiden kvalitatiivisen tutkimuksen opintojaksoille, mutta sivustoa voivat käyttää kaikki laadullisesta tutkimuksesta tietoa tarvitsevat. Oppimisympäristö on siis eräänlainen kvalitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, jota voidaan hyödyntää yhtä hyvin itseopiskelussa kuin myös opetuksen ja harjoituskurssien tukena. Sitä saa käyttää vapaasti opetus- ja opiskelutarkoituksiin. Tietoarkisto toivoo kuitenkin opettajilta käyt-

töilmoitusta. Sivustoa tullaan päivittämään ja kehittämään, jotta se pysyisi ajantasaisena ja vastaisi käyttäjien tarpeisiin tarjoten monipuolisia menetelmällisiä resursseja.

Sivuston tekstit ovat kirjoittaneet Anita Saaranen-Kauppinen ja Anna Puusniekka. Sivuston sisällöllisen rakenteen on laatinut Jari Eskola, joka myös alun alkaen esitti tietoarkistolle pitkälle pohditun suunnitelman kvalitatiivisten menetelmien avoimesta oppimisympäristöstä.

1.2 Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä

1.2.1 Kvalitatiivinen I. laadullinen tutkimus

Kvalitatiivinen tutkimus sisältää lukuisia erilaisia traditioita, lähestymistapoja ja aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä ihmisen ja hänen elämänsä tutkimiseksi, joten se ei ole minkään tietyn tieteenalan tutkimusote tai vain yhdenlainen tapa tutkia (Denzin & Lincoln 1998, 5-7; Eskola & Suoranta 2000; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 151-157). Yhteistä koko laadullisen tutkimuksen kirjolle on elämismailman tutkiminen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ovat keskiössä merkitykset, jotka ilmenevät mitä moninaisimmin tavoin (Varto 1992, 24).

Nimitystä ”laadullinen” tutkimus voidaan kritisoida, sillä se saattaa olla harhaanjohtava ja voi antaa vaikutelman paremmasta, pehmeämmästä tutkimuksesta pinnalliseen ja kovaan kvantitatiiviseen verrattuna. Kuten Töttö (2004) osuvasti tuokin esille, kaikki tutkimus on itse asiassa vain pinnan raapimista – tutkimuksella ei voida koskaan saavuttaa ilmiötä kokonaisuudessaan ja kaikessa syvällisyydessään. Perusteellisella tutkimuksella eli hyvin suunnitelluilla ja toteutetuilla tutkimusasetelmilla, tutkimuksia toistamalla sekä tutkittavaa ilmiötä useista näkökulmista lähestymällä voidaan kuitenkin tavoittaa monipuolista tietoa ja lisätä siten ymmärrystä niin ilmiöön liittyvistä syy-seuraussuhteista kuin ilmiön luonteestakin.

Useimmiten induktio (aineistolähtöisyys) rinnastetaan laadulliseen tutkimukseen ja deduktio (teorialähtöisyys) puolestaan määrälliseen, mutta tällainen erottelu on kovin yksinkertaistava. Laadullinen tutkimus ei ole puhtaasti aineistolähtöistä – ei edes sen aineistolähtöisimmässä muodoissaan (kuten grounded theory) –, vaikka aineistolähtöisyys toki sitä luonnehtiikin. Määrällinen tutkimus ei liioin ole puhtaasti teorialähtöistä. Päätelymuotoja (induktio, deduktio) ei tulisi pitää toistensa vastakohtina, kuten ei myöskään määrällistä ja laadullista tutkimusotetta tulisi nähdä kilpailevina ja toisensa poissulkevinä. Niin molempia päätelymuotoja kuin tutkimusotteitakin tarvitaan, toisinaan samassakin tutkimuksessa. Näin ollen tutkimus ei voi olla täysin yksisuuntaista, pelkästään joko teoriasta tai aineistosta lähtevää. Sen ei myöskään tarvitse olla mustavalkoista, joko kvantitatiivista tai kvalitatiivista. Myös laadullisessa tutkimuksessa on enemmän

tai vähemmän näkyvästi mukana määrällisiä elementtejä (esim. kvantifioiminen), ja määrällinen tutkimus taas sisältää aina myös laadullisuutta.

Ongelmallisuudestaan huolimatta jakoa laadullinen-määrällinen voidaan kuitenkin käyttää etenkin aineiston muodon erottelussa, kunhan käsitteisiin liittyvät stereotyyppiat pyritään unohtamaan: tutkimusotteita tai paradigmoja ei voida asettaa paremmuusjärjestykseen. Sen sijaan erilaisilla menetelmillä voidaan saada erityyppistä tietoa ihmisten elämän monimuotoisista ilmiöistä. Tutkimusotteita voidaan myös käyttää rinnakkain, ja nykytutkimuksessa tällainen niin kutsuttu moniparadigmallisuus tai triangulaatio onkin yleistynyt. Jonkin otteen ja menetelmän käyttäminen ei sulje pois toista. Se, mitä työkaluja milloinkin valitaan, riippuu tilanteesta: tutkimustehtävistä ja -ongelmista. (Ks. lisää Töttö 2000b.)

1.2.2 Laadullisen tutkimuksen elementit

Laadullisiksi nimitetyt tutkimukset rakentuvat Töttöä (2004, 9-20) mukaillen 1) aiemmista, tutkittavasta aiheesta tehdyistä tutkimuksista ja muotoilluista teorioista, 2) empiirisistä aineistoista (suurimmaksi osaksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja) sekä 3) tutkijan omasta ajattelusta ja päättelystä. Määrällisiksi kutsutut tutkimukset puolestaan perustuvat teorioiden lisäksi pääasiassa kerätyn aineiston pohjalta saatuihin mittaustuloksiin ja tutkijan ajattelutoimintaan. Tutkimusotteet eivät kuitenkaan ole rajoittuneita tietynkaltaisiin aineistoihin, vaan laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää esimerkiksi tilastoja tai analysoida aineistoa määrällisesti, ja määrällisessä tutkimuksessa puolestaan voidaan hyödyntää aineistoina tekstejä tai muita vastaavia yleensä laadullisiksi määriteltyjä aineistoja. Esimerkiksi tapaus- ja toimintatutkimuksessa voidaan hyödyntää molempia tutkimusotteita sekä monenlaisia aineistonkeruumenetelmiä. Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus siis eroavat siinä, että niiden tutkimusasetelmat ovat erilaisia, mutta tästä huolimatta tutkimusotteilla on myös yhteistä pinta-alaa tutkimuskentällä.

Oheen on listattu joitakin laadullista tutkimusta useimmiten luonnehtivia seikkoja (Eskola & Suoranta 2000, 13-24, ks. myös Hirsjärvi 2004, 151-155):

- aineistonkeruumenetelmät; esim. haastattelu, elämäkerrat, kirjeet, havainnointi, päiväkirjat, erilaisten kulttuurituotteiden hyödyntäminen
- tutkittavien näkökulmien huomioiminen; ei kokeellisia asetelmia, naturalismi
- harkinnanvarainen tai teoreettinen otanta; suhteellisen pienet aineistokoot, tutkitaan näytteitä sosiaalisesta todellisuudesta
- aineiston laadullis-induktiivinen analyysi (luku 2.3.2 ja luku 7); aineistolähtöisyys, teorian rakentaminen aineistosta käsin (kuitenkin myös teorialähtöisyys ja ns. teoriasidonnainen analyysi), analyysitavat poikkeavat määrällisen tutkimuksen vastaavista,

- hypoteesittomuus; ei lukkoonlyötyjä ennakko-oletuksia tuloksista (vaikka ns. työhypoteeseja useimmiten onkin), analyysin tehtävä ei niinkään ole hypoteesien todentaminen vaan pikemminkin niiden keksiminen (luku 2.3.2)
- tutkimuksen tyyli ja tulosten esitystapa (luku 4); ei tiukkaa formaattia raportoinnista, kerronnallisuus, luovatkin ratkaisut mahdollisia
- tutkijan asema (luku 3); valintojen vapaus, mielikuvitus, subjektiivisuus
- narratiivisuus (luku 7.3.6, narratiivi); aineistojen tarinallisuus (kertomusmuotoisuus) tyypillistä

2 Tutkimuksen suunnitleminen

Onko hyvin suunniteltu puoliksi tehty myös tieteellisessä tutkimuksessa? Tutkimusprosessi on täynnä lukemattomia pieniä valintoja ja kaiken ennakointi on melko mahdotonta, mutta hyvä etukäteissuunnittelu auttaa jo paljon.

Tutkimuksen suunnittelu alkaa tutkimusaiheen määrittelystä. Aihepiirin hahmottelemisen jälkeen tulee tarkentaa näkökulmaa eli määrittellä tarkemmat tavoitteet, tutkimustehtävät ja -ongelmat. Näkökulman tarkentamisessa auttaa perehtyminen teoriaan. Tutkimuksen suunnittelu on hyvällä mallilla, kun myös ongelmaan sopivat menetelmät ja niiden avulla kerättävä aineisto (luku 2.3.2 ja luku 6) on määritelty. Tutkimussuunnitelman laatiminen onkin enemmän kuin paikallaan, jotta kaikki olennaiset asiat tulisivat huomioiduiksi heti tutkimusprosessin alusta alkaen. Tutkimussuunnitelmaa laadittaessa on hyvä tutustua myös Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirjaan. Se antaa ohjeita sähköisen tutkimusaineiston hallintaan sen elinkaaren eri vaiheissa.

2.1 Tutkimusaiheet

Tutkia voi käytännöllisesti katsoen lähes mitä tahansa. Tutkimusaihe voi olla itse määritelty, ohjaajan kanssa yhdessä ideoitu tai se on voitu osoittaa valmiina vaikkapa työharjoittelupaikasta. Jos aiheen valinta on lähinnä itsestä kiinni, avautuu tutkijalle valtava ilmiöavaruus. Valitako jokin hyvin ajankohtainen ja muodikas aihe vai pitäisikö sellaista nimenomaan välttää? Olisiko aiheen suotavaa olla jotenkin yhteistä hyvää edistävä vai onko mahdollista valita itseä kiinnostava, mutta laajemmin ajateltuna ehkä vähän irrelevantti aihe?

Tutkimusaihetta pohtiessa voi tutustua vaikkapa seuraavaan hyvän tutkimusaiheen kriteereitä listaavaan tekstiin, jossa on mukailtu Hirsjärveä, Remestä ja Sajavaaraa (2004, 71-74):

- Tutkimusaiheen tulisi olla henkilökohtaisesti kiinnostava. Tutkimuksen teko on pitkäkö prosessi ja tulisikin miettiä jo etukäteen, jaksako kiinnostua aiheesta vielä kuukausien päästä. Jos jo suunnitteluvaiheessa oma aihe tuntuu tylsältä, se kannattaa vaihtaa.

- Tutkimusaiheen tulisi olla oman (tieteen)alan mukainen. Vaikka samat ilmiöt voivat olla monien eri alojen tutkimuskohteena, tuo jokainen ala tutkimukseen oman näkökulmansa.
- Optimaalista olisi, jos aihetta tutkiessaan tutkija oppisi jotain uutta itse aiheesta.
- Aiheen olisi hyvä olla jollain tapaa merkityksellinen. Tutkimusaiheen yhteiskunnallista tai (tieteen)alan sisäistä merkitystä voi olla vaikea arvioida, mutta jos aiheen tutkiminen tuntuu tuottavan tulokseksi itsestänselvyyksiä, kannattaa aihetta vaihtaa.
- Mieti, onko tiedossasi ohjaaja, joka pystyy sinua auttamaan aiheen tutkimisessa.
- Tutkimuksen tulisi yleensä valmistua kohtuullisessa ajassa. Opinnäytteen tekijällä aika voi olla hyvinkin rajattu. Tutkimusaineisto olisikin syytä saada kerättyä suhteellisen nopeasti, ellei tarkoitus ei ole tehdä pitkittäistutkimusta.
- Tutkimusaiheesta tulisi olla saatavilla tarpeeksi tietoa. Aiheeseen liittyvä kirjallisuus ja aiemmat tutkimukset auttavat tutkimusprosessissa eteenpäin ja osaltaan osoittavat, että aihe on tutkimuksen arvoinen.
- Aiheen tutkiminen ei saisi aiheuttaa tutkijalle liiallisia kustannuksia (varsinkaan jos tutkimusavustusta ei ole saatavilla). Mieti, aiheutuuko tutkimuksesta suuria matka- tai postituskuluja, suostuvatko tutkittavat osallistumaan tutkimukseen tai tarvitsetko kalliita erityislaitteita tutkimuksen toteuttamiseen.
- Esimerkiksi opinnäytetyön yhtenä tarkoituksena on, että opiskelija voi tutkimuksessaan osoittaa oppineisuuttaan ja soveltaa oppimaansa käytäntöön. Mieti, onko aiheesi liian laaja tai niin rajoittunut, ettet pääse käyttämään tietojasi ja taitojasi.
- Tutkimuksen olisi hyvä tuoda aiheesta esille jotain uutta. Jos alustavan aiheeseen perehtymisen perusteella näyttää siltä, että aihe on "loppuuntutkittu", eikä oma tutkimuksesi toisi siihen mitään uutta, kannattaa miettiä jonkin vähemmän tutkitun aiheen valitsemista.

Tutkimusaihetta miettiessä ja rajatessa on hyvä keskustella eri ihmisten kanssa, jolloin aiheeseen saattaa saada uusia, tuoreita näkökulmia. Keskustelu yleensä kirkastaa omia ajatuksia, kun hajanaisia mietteitä joutuu esittämään ja perustelemaan ääneen. Mikäli tutkimusaiheen valinta tuntuu vaikealta, voi aihetta metsästää esimerkiksi opettajien ja ohjaajien kautta tai käyttää apunaan ideapankkia, jollainen esitellään Pihlajan (2001) teoksessa.

Vaikka tutkimusprosessi usein eteneekin tutkimusongelmista menetelmävalintoihin ja aineistonkeruuseen, joskus voi toimia toisin päin. Tutkimus voi lähteä liikkeelle jo olemassa olevasta (kerätystä) aineistosta, josta keksitään tutkimusongelmat. Näin meneteltäessä on kuitenkin huomioitava mm. aineiston syntymisen kontekstit ja arvioitava, soveltuuko aineisto tällaiseen uudelleentarkasteluun.

Arat tutkimusaiheet

Sosiaalitieteisiin liittyvät tutkimusaiheet saattavat olla hyvinkin arkoja, niin yksilön kuin koko yhteisön kannalta. Arkoja aiheita tutkittaessa tulisikin kiinnittää erityishuomio tutkimuksen toteutuksessa esimerkiksi tutkittavien anonymiteettiin ja muista tutkimuseettisiin periaatteisiin. Aroiksi tutkimusaiheiksi on määritelty esimerkiksi ne, jotka herättävät pelon tuntemuksia (esim. seksi ja kuolema). Tutkimus voidaan katsoa arkaluonteiseksi, jos se aiheuttaa todellista tai jopa huomattavaa uhkaa niille, jotka tutkimuksen kanssa ovat tekemisissä. (Lee 1993, 3-4.)

Tutkimuksen aiheuttamaa uhkaa ovat esimerkiksi henkilökohtaiset ja stressaavat tutkimusaiheet, jotka aiheuttavat tutkittavissa levottomuutta tai emotionaalista kärsimystä. Uhka voi olla myös sanktion ja leimautumisen riski sellaisissa tutkimuksissa, jotka käsittelevät poikkeavuuteen ja sosiaaliseen kontrolliin liittyviä aiheita. Myös poliittisesti arkojen aiheiden, henkilöiden tai instituutioiden tutkiminen tutkimisessa tulee olla varovainen. Tutkittaville aiheutuvan uhan lisäksi tutkimus voi olla ongelmallinen myös tutkijalle itselleen ja muodostaa henkilökohtaisen ja ammatillisen riskin. Näin on esimerkiksi tutkittaessa ihmisen seksuaalisuuteen liittyviä aiheita. Tutkija leimautuu usein stereotyyppisten odotusten perusteella, joita niin kollegoilla kuin sosiaalisella yleisöllä on seksuaalisia aiheita tutkivista. (Lee 1993, 5-9, Juvonen 2002, 70-73.)

Tutkimuksen tekemisen hienovaraisuus korostuu erityisesti silloin, kun tutkittavana on jokin tavallista arkaluonteisempi tutkimuskohde. Tällaiset tilanteet voidaan jakaa esimerkiksi viiteen ryhmään:

- Tutkimusaihe on arka ja jopa järkyttävä tutkittavalle. Kun aiheena on vaikkapa äidin suru lapsen kuoleman jälkeen (Laakso 2000), joutuu tutkija miettimään tutkimusasetelmaansa ja tutkimuksensa toteutusta tavanomaista tarkemmin.
- Tutkittavat ovat sellainen erityisryhmä – vaikkapa lapset, vanhukset tai vammaiset (Andersson 1998; Ruoppila 1999; Kirmanen 1999; 2000) – joiden kohdalla tutkimuseettisiä kysymyksiä joutuu miettimään normaalia enemmän.
- Tutkittava asia on arkaluonteinen, jopa laiton eli tutkittavien tutkimukseen houkutteleva on tavallista vaikeampaa ja tutkittavien nimettömyydestä on erityisen huolellisesti. Tällöin aiheena voi olla vaikkapa laittomien päihteiden käyttö teknokulttuurissa (Seppälä 1999) tai huumekauppa.
- Tutkittava aihe voi olla arka myös tutkijalle itselleen, eräänlainen tutkijan arka paikka. Useinhan valitaan sellaisia tutkimusaiheita, jotka ovat askarruttaneet tutkijaa jo pitkään myös hänen omassa henkilökohtaisessa elämässään.
- Tutkittava aihe on arka ajatellen tutkimuksessa saatavan tiedon käyttöä. Poliittiset päättäjät hyötyvät tutkimuksesta, jossa selvitetään sosiaaliturvan väärinkäytön yleisyyttä, mutta itse tutkittaville tuloksista saattaa olla enemminkin haittaa (esim. Heikkilä & Leppänen 1999).

Arkaluonteisia tutkimusaiheita käsitellään artikkelissa Arka aihe = arka paikka?, Puusniekka Anna ym. 2003 sekä Arja Kuulan kirjassa Tutkimusetiikka (2006, 135-141).

2.2 Teoria ja tutkimus

Mitä teoria on? Miten sitä käytetään? Nämä lienevät tuttuja kysymyksiä ja hämmästyksen aiheita itse kullekin. Teoria-termiä voidaan käyttää monessa merkityksessä ja yhteydessä, mutta tutkimuksesta ja tutkielmista puhuttaessa se merkitsee näkökulmaa todellisuuteen (Pihlaja 2001, 45). Lyhyesti ja arkikielisesti ilmaistuna teoria voidaan ajatella eräänlaiseksi perspektiiviksi johonkin ilmiöön; tiivistykseksi siitä, miten ko. ilmiö voidaan nähdä. "Mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria" kiteytti aikoinaan sosiaalipsykologian klassikko Kurt Lewin. Teoria ja käytäntö eivät ole toisistaan täysin erillisiä ja vastakohtaisia asioita, vaan liittyvät ja limittyvät toisiinsa. Erityisen selkeästi tämä ilmenee toimintatutkimuksessa, jonka isähahmona Kurt Lewin usein esitetään.

Tutkimuksessa puhutaan usein teoreettisesta viitekehuksesta, teoriakatsauksesta tai teoriataustasta. Tässä merkityksessä teoriaa käytetään luomaan pohjaa tutkimukselle; osoittamaan tutkimuksen "paikka" muiden tutkimusten joukossa ja suuntaamaan tutkimuksen tekemistä. Teoreettinen viitekehys sisältää keskeisen aiheeseen ja toisiinsa liittyvän aineksen, ei siis mitä tahansa irrelevanttien ja toisistaan irrallisten teorioiden kokoelmaa. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi katsausta aiheen tiimoilta käytyyn tieteelliseen keskusteluun, jota edustaa kirjallisuus ja muu kirjoitettu aineisto. Teorian tulisi myös kytkeytyä tutkimusongelmaan, eli teorian ja empirian välillä tulisi olla looginen jatkumo (Eskola & Suoranta 2000, 80).

Useimmiten teoriatausta koostuu lukuisista aiheeseen liittyvistä näkökulmista. Tällöin viitekehys muodostuu erilaisista, toisiinsa kietoutuvista perspektiiveistä, vaikka joku tai jotkin niistä saavatkin painokkaamman aseman. Tutkija rakentaa teoriasta yhteenvedollisen kokonaisuuden, eli katsauksen siihen, miten aihetta on aiemmin lähestytty ja millaisia tuloksia on saatu. Teorian avulla voidaan myös osoittaa se, mitä asiasta ei vielä tiedetä (missä aihepiirissä on aukkoja), ja siten teoria ohjaa tutkijaa etsimään uutta tietoa. Teoriana toimivat siis mallit, jäsennykset, hahmotelmat tai ideat, jotka on esittänyt esimerkiksi alan tunnettu klassikko tai enemmän tai vähemmän tunnettu nykytutkija tai -teoreetikko. Yhteiskunta- ja kasvatustieteissä usein siteerattu Maslowin tarvehierarkia on esimerkki siitä, mitä teoriolla voidaan tarkoittaa. Tämänkaltaisten "suurten" teorioiden lisäksi teoriaa edustavat monenlaiset muotoilut ja tutkimukset, kuten vaikkapa tutkimustulokset pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä (Kortteinen & Tuomikoski 1998).

Teoriaa tarvitaan taustoitukseen ohella myös aineistonkeruun suunnitteluun. Esimerkiksi haastatteluteemoja tai -kysymyksiä pohtiessa on suositeltavaa perehtyä teoriaan ja hyödyntää sen antia, jotta mielenkiinnon kohteena olevat asiat voidaan muuttaa

tutkittavaan muotoon. Menetelmällisen suunnittelun lisäksi teoriaa käytetään tehtyjen havaintojen ja saatujen tulosten käsitteellisenä jäsentäjänä. Teoria auttaa tutkijaa järjestelmään ja tulkitsemaan asioita ja selittämään tutkittavaa ilmiötä. Teoria antaa empirialle (kerätyn aineiston ja sen analyysin) näkökulmia, kirvoittaa tulkintoja ja herättelee lisäkysymyksiä. Havaittuja seikkoja ikään kuin keskustelutetaan teorian kanssa, eli omat aineistosta tehdyt havainnot ja löydökset laitetaan aktiivisesti juttelemaan teoreettisen aineksen kanssa. Analyysi myös helpottuu huomattavasti, kun sen apuna käytetään teoriaa (Eskola & Suoranta 2000, 82). Mitä tästä aineistosta havaitsemastani seikasta kerrotaan erilaisissa lähteissä? Onko tätä tutkittu aiemmin? Kyselemällä ja laittamalla analyysi koetukselle voidaan saada havainnoille tukea tai huomata lisätiedon tarve.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksissa teoria toimii suunnannäyttäjänä ja jäsennysvälineenä. Teoria tarjoaa käsitteitä, ohjaa tiedon etsintää ja toimii myös tehtyjen havaintojen peilauspintana. (Pihlaja 2001, 45.) Vaikka teoria siis toimii sekä tutkittavan ilmiön pohjustuksena ja suuntimena että tulkintakehikkona, sen ei tule hallita tutkijan havaintoja liiaksi. Vaikka haluttaisiin keskittyä vain siihen, mitä aineistossa on, eli nähdä aineisto ikään kuin puhtaasti, ei kuitenkaan voida täysin irrottautua teoriasta – onhan tutkijalla aina mukanaan henkilökohtainen kokemus- ja tietämysvarantonsa, josta ei voi päästä eroon. Analysoimalla ja tulkitsemalla aineistoa tutkija myös luo teoriaa – tämä on juuri sitä induktiivisuutta, johon jo aiemmin viitattiin.

2.3 Tutkimusasetelma

Tutkimusasetelmalla tarkoitetaan tutkimusongelmien, -menetelmien ja aineiston muodostamaa perusrakennelmaa. Puhuttaessa tutkimusasetelmasta viitataan siis siihen, miten laadittuihin tutkimusongelmiin on tarkoitus kerätä aineistoa tiettyjen menetelmien avulla. Tutkimusasetelma on - tai ainakin sen pitäisi olla - looginen jatkumo teoreettiselle pohjatyölle. (Eskola 2000, 80; Pihlaja 2001, 48.)

2.3.1 Tutkimusongelmat

Tutkimusaiheen valitsemisen ja teoriaan perehtymisen jälkeen olisi aika pohtia, mitä itse asiassa aiheeseen liittyen haluaa tietää. Usein aloitteleva opinnäytteen tekijä haluaa tutkia aiheetta, joka on aivan liian laaja sellaisenaan. Aiheetta täytyy rajata, sillä kaikkea ei voi saada mahtumaan yhteen tutkimukseen. Mahdollisimman tarkkojen tutkimusongelmien asettamisen jälkeen ajatus suuntautuu paremmin siihen, mitä itse asiassa on tarkoitus tutkia, ja työskentely helpottuu.

Vaikka tutkimusongelmat muuttuisivatkin matkan varrella (mikä on hyvin mahdollista; usein ongelmat kristallisoituvat vasta tutkimusprosessin edetessä), on niillä silti tärkeä tehtävänsä pitää tutkimus kasassa ja estää tutkijaa lankeamasta tutkimuksen kannalta epäolennaisille sivupoluille. Hyvä yleisohje on välttää pintaraapaisua jostakin

laajasta ilmiöstä ja pyrkiä sen sijaan perusteellisempaan jonkin kapeamman osa-alueen tarkasteluun. Laadullisessa tutkimuksessa ongelmanasettelu on yleensä melko joustavaa ja joissakin tilanteissa ei edes ole tarpeellista määritellä pikkutarkkoja tutkimusongelmia, vaan asettaa tutkimukselleen yleisluontoisempi tutkimustehtävä.

Hyvää tutkimusongelmaa on vaikea määritellä, mutta muodoltaan se on yksiselitteinen ja selkeä. Se sisältää kysymyksen tai kysymysten muodossa kiteytyksen siitä, mitä aiheesta halutaan tutkia ja tietää. Laadullisissa tutkimuksissa, jossa usein tutkimuksen tavoitteena on jonkin ilmiön kuvaaminen ja ymmärtäminen, tutkimusongelmat ovat yleensä mitä- ja miten-kysymyksiä, mutta tämä ei tarkoita, etteikö laadullisessa tutkimuksessa olisi muuntyyppisiä, muita kysymyssanoja sisältäviä kysymyksiä. Pääasia on, ettei laadullisessa tutkimuksessa pyritä havainnoimaan määrällisesti kausaliteettia, syy-seuraussuhteita - ellei mukaan sitten oteta määrällistä otetta tarkoituksella.

Esimerkkejä tutkimuskysymyksistä (ks. tarkentavia kysymyksiä ja tietoja linkeistä):

- Mitä lasten pelot ja pelonhallinta ovat? (Kirmanen 2000) <http://www.uku.fi/vaitokset/2000/tkirmane.pdf>
- Millaisia kulttuurisia merkityksiä tuberkuloosia ja aidsia käsittelevistä terveydenhoitoalan lehtien teksteistä on löydettävissä? (Hautamäki 2002) <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5284-4.pdf>
- Miten lennonjohtajat ryhmänä jäsentävät ja tulkitsevat ammatillista toimintaansa ja asemaansa tietyssä historiallisessa tilanteessa? (Palukka 2003) <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5783-8.pdf>

2.3.2 Menetelmät ja aineisto

Menetelmiä voidaan ajatella olevan niin aineistonkeruu- kuin analyysimenetelmienkin. Menetelmävalinnat tulisi tehdä tutkimusongelman pohjalta, joten menetelmiä harkittaessa on pohdittava, millaista tietoa tarvitaan ja millä keinoin sitä voi parhaiten tavoittaa. Erilaisiin menetelmiin perehtyminen on oleellista, jottei tutkimusta tehtäisi esimerkiksi intuition ("tuo on varmaan hyvä metodi") tai kuulopuheen ("joku kuulemma oli tehnyt jonkun haastattelun, joka oli kai onnistunut aika hyvin") pohjalta.

Laadullisen tutkimuksen aineistoista ja niiden keruumenetelmistä on kerrottu tarkemmin omassa luvussaan, samoin analyysiin pureudutaan oman otsikkonsa alla. Tässä yhteydessä nostetaan esille muutamia laadullisen tutkimuksen menetelmällisiä lähtökohtia ja pohdinnan aiheita.

Hypoteesittomuus

Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan usein hypoteesittomuudesta, joka tarkoittaa sitä, ettei tutkijalla ole vankkoja ennakko-oletuksia esimerkiksi tutkimuksen tuloksista – hän ei lähde testaamaan jotakin tiettyä teoriaa ja sen toimivuutta otoksessa. (Eskola & Suoranta

1998, 19-20.) Toisaalta laadullisessakin tutkimuksessa voidaan koetella teoriaa ja sen todentumista käytännössä, mutta tavoitteena ei ole kausaalisuhteiden muotoileminen. Luonnollista tietenkin on, että tutkijalla on aikaisempia kokemuksia tutkimuskohteesta ja eräänlaisia työhypoteeseja siitä, mitä tutkimus voi tuoda tullessaan. Nämä kokemukset ja oletukset eivät kuitenkaan saisi kahlita tutkimusasetelmaa ja tutkimuksen etenemistä, vaan tutkimuksessa olisi hyvä pitää silmät ja korvat avoinna.

Laadullisen aineiston analyysissä tutkijan siis jopa odotetaan yllättyvän tai oppivan uutta tutkimuksen edetessä. Oppiminen vaatii sen, että tutkimuskohteesta muodostetut ennako-oletukset tehdään itselle tietoisiksi ja siten huomioidaan tutkimuksen esioletuksina. On sallittua muodostaa itselleen työhypoteeseja eli arvauksia siitä, mitä analyysissä mahdollisesti paljastuu, mutta aineiston hankkimisen ja analyysin tarkoitus ei niinkään ole hypoteesien todistaminen vaan niiden keksiminen. Tämän perusteella voidaan siis ajatella tutkimusaineiston antavan potkua tutkijan ajattelulle ja avaavan pikemminkin uusia näkökulmia kuin vahvistavan jo tiedettyä. (Eskola & Suoranta 1998, 20.)

Operationalisointi

Tieteellisessä tutkimuksessa tarvitaan teoreettisia käsitteitä ja niiden empiirisiä vastineita. Luonnontieteissä ja määrällisessä tutkimuksessa puhutaan operationalisoinnista, joka tarkoittaa teoreettisten käsitteiden muuttamista empiirisesti mitattavaan muotoon. Laadullisessa tutkimuksessa ei puhuta varsinaisesti operationalisoinnista, saati mittauksesta. Silti myös laadullisessa tutkimuksessa täytyy teoreettisille käsitteille löytyä jonkinlainen empiirinen vastine, jotta asiaa voidaan ylipäätään empiirisesti tutkia. Tutkimusaineistoa kerätessään tutkija joutuu siis miettimään, kuinka kerätä havaintoja teoreettisista käsitteistä ja kääntää nämä teoreettiset käsitteet kielelle, jota tutkittavatkin ymmärtävät. (Eskola & Suoranta 1998, 75-78.)

Esimerkiksi johtajuus on teoreettinen käsite, jota on mahdotonta tutkia sellaisenaan. ”Tutkin johtajuutta” saa väistämättä aikaan lisäkysymyksiä: mitä oikeastaan tutkit, miten ja miltä kannalta? Jos tutkimusaiheeksi määritellään johtajuus, on tarkennettava, mitä tarkasti ottaen ollaan tutkimassa – mitä johtajuudella tarkoitetaan, mistä johtajuuteen liittyen ollaan kiinnostuneita. Esimerkiksi työntekijöiden kokemukset oikeudenmukaisesta johtajuudesta ovat jo selvästi helpommin lähestyttävissä olevia asioita kuin pelkästään johtajuus. Vastaavasti empiirisiä vastineita kaipaavia, monia aloja yhdistäviä ja suosittuja tutkimusaiheita ovat mm. työmotivaatio, työtyytyväisyys ja työstressi, jotka kaikki tarvitsevat huolellista määrittelyä, analysoimista ja aukipurkamista ennen kuin niitä voidaan tutkia. On siis pohdittava, mitä kyseinen käsite pitää sisällään ja miten siitä voidaan saada tietoa. Mitä ja miten esimerkiksi haastateltavilta kysytään, kun halutaan saada tietoa kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä?

Aineisto- ja teorialähtöisyys

Laadullisessa tutkimuksessa teoriaa voidaan käyttää apuvälineenä, joka mahdollistaa esimerkiksi tulkintojen tekemisen kerätystä tutkimusaineistosta. Teoria voi toisaalta olla myös päämäärä, jos tavoitteena on uuden teorian luominen tai vanhan teorian kehittäminen ”paremmaksi”.

Tutkimusprosessia aloittaessaan tutkijan on päätettävä, mikä asema teorialla kyseisessä tutkimuksessa on. Vaihtoehtoina voidaan ajatella olevan teorialähtöisen, teoria-sidonnan ja aineistolähtöisen tutkimuksen (Eskola 2001a, 135-140). *Teorialähtöisestä* tutkimuksesta puhutaan silloin, kun tutkimusaineiston analyysi perustuu jo olemassa olevaan teoriaan tai malliin. Aineiston analyysia ohjaa siis valmis malli ja tarkoituksena on usein tämän mallin tai teorian testaaminen uudessa yhteydessä. Teorialähtöinen analyysitapa on perinteinen luonnontieteellisissä tutkimuksissa käytetty analyysimalli ja siitä voidaan käyttää myös nimitystä deduktiivinen analyysi (yleisestä yksittäiseen). (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95-99.)

Aineistolähtöisesti tutkimusta tehtäessä tutkimuksen pääpaino on aineistossa, mikä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi analyysiyksiköt eivät ole ennalta määrättyjä ja teoria rakennetaan aineisto lähtökohtana. Tällöin voidaan puhua induktiivisuudesta, joka tarkoittaa etenemistä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. (Eskola & Suoranta 1998, 83.) Induktiivisen lähestymistavan lähtökohtana ei siis ole teorian tai hypoteesien testaaminen, eikä tutkija määrää sitä, mikä on tärkeää. (Hirsjärvi ym. 2004, 155.) Aineistolähtöisyys vaatii tutkijalta itsekuria aineistossa pysyttelemisessä, ennakkokäsitysten ja teorioiden poissulkemisessa ja systemaattisuudessa, mutta aivan samalla tavalla tieteellisyttä edellytetään muiltakin analyysimenetelmiltä. Aineistolähtöinen analyysi saattaa vaikuttaa sattumanvaraiselta ja intuitiiviselta. Tutkijan on kuitenkin tarkoitus reflektoida tekojaan, arvioida tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä siten, että lukijalle saa tietoa tutkimuksen taustoista ja tutkimusprosessin aikana tehdyistä valinnoista.

Puhdas induktiivinen päättely ei kuitenkaan ole mahdollista, koska se perustuu pelkkään havaintojen kuvaamiseen ilman minkäänlaisia ennakkokäsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Absoluuttisesti aineistolähtöistä tutkimusta on vaikea toteuttaa jo siksi, että havainnot ovat yleisesti hyväksytyyn ajatuksen mukaan teoriapitoisia. Ei siis ole olemassa objektiivisiä havaintoja, sillä esimerkiksi käytetyt käsitteet ja menetelmät ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.)

Teoria- ja aineistolähtöisen tutkimuksen välimaastossa voidaan ajatella olevan *teoria-sidonnan* tutkimuksen, jossa aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta kytkennät siihen ovat havaittavissa. Tällöin aineistosta tehdyille löydöksille etsitään tulkintojen tueksi teoriasta selityksiä tai vahvistusta. Tutkija voi myös tehdä huomioita empirian vastaamattomuudesta aiempiin tutkimuksiin. (Eskola 2001a.) Teoriasidonnaista lähestymistapaa aineistoon voidaan kutsua myös abduktiiviseksi päättelyksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99).

Perusajatuksena on, että uudet tieteelliset löydöt ovat mahdollisia vain, kun havaintojen teko perustuu johonkin johtojatukseen. Aineiston tarkasteluahan ohjaavat usein tutkijan omat ennakkokäsitykset tai perehtyneisyys tutkimusaiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Uusi teoria ei synny siis pelkkien havaintojen pohjalta, kuten induktiivisessa päättelyssä. Johtojatatus voi olla epämääräinen intuitiivinen käsitys tai pitkälle muotoiltu hypoteesi, jonka avulla havainnot voidaan kohdistaa tiettyihin tärkeiksi oletettuihin seikkoihin. (Grönfors 1982, 33-37.)

Triangulaatio

Yksinkertaistaen triangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten menetelmien, tutkijoiden, tietolähteiden tai teorioiden yhdistämistä tutkimuksessa. Kyse on siis moninäkökulmaisuudesta tai -paradigmaisuudesta – siitä, että yhdistetään useita menetelmiä ja lähestymistapoja. Tutkijoiden käyttämät eri tutkimusmenetelmät tai näkökulmat voivat saada aikaan sen, että samanaikaisesti voi olla voimassa samaa ilmiötä koskevia keskenään ristiriitaisia tutkimustuloksia. Triangulaation avulla onkin mahdollista lisätä tutkimuksen luotettavuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 141-142.)

Yleisesti triangulaatiossa erotetaan neljä päätyyppiä (Denzin 1978, Tuomen ja Sarajärven 2002, 141 mukaan):

- Aineistotriangulaatio – yhdessä tutkimuksessa käytetään useita eri aineistoja (haastattelut, tilastot, uudet tai arkistoaineistot jne.) tai eri tiedon kohteita (lääkärit, potilaat, omaiset jne.)
- Tutkijatriangulaatio – useampi tutkija tutkii samaa ilmiötä ja on mukana joko osassa tutkimusta (esimerkiksi aineiston hankinta tai analyysi) tai koko tutkimusprosessissa.
- Teoriatrangiulaatio – tutkimusaineiston tulkinnessa hyödynnetään useita teoreettisia näkökulmia.
- Menetelmättriangulaatio – tutkimusaineiston hankinnassa käytetään useita tiedonhankintamenetelmiä (esimerkiksi kysely ja haastattelu). (Eskola & Suoranta 1998, 69-70.)

Listaan voidaan lisätä myös analyysitriangulaatio, jolloin tutkimusaineiston analyysissä käytetään useampia analyysitapoja tai monitriangulaatio, jolloin tutkimuksessa käytetään useaa triangulaatityyppiä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 142-143).

Useimmiten menetelmättriangulaation käyttöä perustellaan sillä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä ei tavoiteta riittävän kattavaa kuvaa tutkittavasta kohteesta. Kun yksi tutkimusmenetelmä kuvaa kohdetta vain tietyistä näkökulmista, on useamman menetelmän käytöllä mahdollisuus parantaa tutkimuksen luotettavuutta. Esimerkiksi nuorten runsasta alkoholin käyttöä voitaisiin tutkia ensin kyselylomakkeella, jolloin

pystyttäisiin hahmottamaan ongelman yleisyys. Varsinaista juomista ja humalakäyttäytymistä voitaisiin tutkia havainnoimalla ja haastattelemalla, jolloin päästäisiin lähemmäs nuorten omia näkemyksiä asiasta - tosin aiheen arkuuden vuoksi aineiston keruu voisi olla haastavaa. Järjestys menetelmien käyttöön voi olla myös päinvastainen, mikä onkin tarkoituksenmukaista silloin, kun tutkimuskohteesta ei ole vielä paljoa tietoa.

Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen yhtäaikainen käyttö on yllättävän vähäistä ottaen huomioon sen tuomat edut. Menetelmätriangulaatio on aikaa ja resursseja vaativa tapa tehdä tutkimusta, mutta se antaa loistavan tilaisuuden laajentaa ja syventää tutkimuskohteesta saatavaa tietoa. Toisaalta menetelmätriangulaatiota on kritisoitu siitä, että eri tutkimusmenetelmien taustafilosofiat sisältävät erilaisia ihmiskäsityksiä ja ovat siten yhteensovittamattomat. Näin ajateltuna triangulaatio voi johtaa "käsitteellisiin sekaannuksiin, ristiriitojen hyväksymiseen ja teoriattomaan tietoamiseen" (Eskola & Suoranta 1998, 71). Menetelmällisen triangulaation voi kuitenkin hyvin ajatella soveltuvan tutkimukseen, jossa kerätään tietoa ihmisen toiminnasta ja sen vaikuttamista (kasvatustiede, sosiaalipsykologia jne.). Tutkijan haasteena olisikin tiedostaa eri menetelmien kenties ristiriitaiset ihmiskäsitykset ja huomioida ne tutkimukseen liittyviä ratkaisuja tehdessään. Varsinkin, jos tutkimuskohde ei ole kovin yksiselitteinen tai siitä on hankala saada tietoa, voidaan useilla menetelmillä poistaa virhelähteitä ja siten lisätä tutkimuksen luotettavuutta. Useamman kuin yhden menetelmän käyttö tiedon keruussa voi paljastaa siten ristiriitaisuuksia, jotka muuten jäävät huomioimatta.

Triangulaation käyttäminen tutkimuksessa vie usein enemmän aikaa, rahaa ja voimia verrattuna tavanomaiseen tutkimuksen tekoon. Varsinkin jos kyseessä on opinnäytetyö, ei triangulaatiota edes vaadita sen työläytensä vuoksi. Tutkijatriangulaation voidaan kuitenkin ajatella olevan sellainen triangulaation muoto, että se soveltuu hyvin opinnäytetöidenkin tekemiseen. Yhtenä keskeisenä funktiona nähdään yhteistyön harjoittelu - yhteistyötaitojahan tarvitaan lähes kaikkialla. Parhaimmillaan yhteistyö voi rikastuttaa tutkimuksen tekemistä, sillä toisen tutkijan ajatukset, näkökulmat ja tuki voivat hyvinkin olla tutkimuksen etenemistä edistäviä asioita, mutta toki yhteistutkimisessa ja -kirjoittamisessa on myös omat haasteensa ja ongelmansa (ks. esim. Jokinen & Juhila 2002, 109-118; Eskola 1998b).

2.4 Tutkimussuunnitelma

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa keskeistä on tutkimussuunnitelman kirjoittaminen. Kun aihepiiri on mietitty, kannattaa luonnostella kirjoittaen tai piirtäen (kuviakin voi käyttää!) tutkimusidea ja hahmotella tutkimusasetelmaa – sen verran kuin sillä hetkellä pystyy. Ideapaperi on ensimmäinen pohdiskelu aiheesta: mitä haluat tutkia, miksi, miten.

Ideapaperin ja siitä ohjaajan kanssa käytävän keskustelun jälkeen on aika ryhtyä kirjoittamaan tutkimussuunnitelmaa. Suunnitelma on merkittävä tutkijalle itselleen esimerkiksi kokonaisuuden hahmottamisen ja aikataulutuksen kannalta. Jos tutkija hakee tutkimukselleen rahoitusta, on suunnitelman tekeminen välttämätöntä, jotta rahoituksesta päättävät tietävät sen, mitä ja miksi tutkitaan, ja voivat arvioida tutkimuksen relevanssia.

Suunnitelma ei ole pienoistutkimus, vaan lyhyt informatiivinen selostus siitä, mitä tutkitaan ja miksi (merkitys niin tieteellisesti kuin muunkin merkityksen kannalta). Suunnitelmassa tulisi selvittää tutkimuksen tavoitteet ja esitellä tutkimusongelmat perustellen ne huolellisesti. Tekeillä olevan tutkimuksen merkityksellisyyden osoittaminen on tärkeää, eli tutkijan tulisi vastata kysymykseen ”miksi tällaista tutkimusta tarvitaan?”.

Suunnitelmaan tulee yleensä sisällyttää kirjallisuuskatsaus tutkimusaiheeseen liittyvästä keskeisestä kirjallisuudesta eli aiheeseen sovelletuista teorioista ja aiemmista tutkimuksista. Suunnitelmassa määritellään tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet sekä kerrotaan, millä menetelmillä tutkimus toteutetaan. Suunnitelmassa tulisi myös mainita, mistä tutkimusaineisto koostuu eli keitä ovat tutkimushenkilöt tai mitä valmista aineistoa käytetään. Jos kyseessä on teoreettinen työ, kerrotaan mitä teorioita ja kirjallisuutta tutkitaan. Oli lukija sitten ohjaaja, rahoittaja tai kollega, hän näkee tutkimussuunnitelmasta kaiken oleellisen tekeillä olevasta tutkimuksesta. Suunnitelma selkeyttää myös tutkijan omaa ajatusta tutkimuksen kulusta.

Keskeistä tutkimussuunnitelmassa on eri osavaiheista koostuva tutkimuksen aikataulu. Vaikka aikataulusuunnitelma ei olisikaan pitävä, toimii se silti jonkinlaisena keppinä; tutkimus valmistuu paremmin aikataulussaan, kun työvaiheille määrittää ”parasta olla ennen...” -päivät ja myös yrittää pysyä niissä. Tutkijan tulee kuitenkin hyväksyä se, että suunnitelmat muuttuvat eikä alun perin tarkoin valmistellusta tutkimussuunnitelmasta tarvitse tai pidä pitää hampaat irvessä kiinni. On aivan luonnollista ja yleistä, että tutkimusprosessin edetessä tutkimus asetelmineen elää: käytettävät teoriat saattavat vaihtua tai saada erilaisen painotuksen suhteessa toisiinsa, tutkimusongelmat voivat muuttaa sävyään tai hioutua toisenlaisiksi alkuperäisiin verrattuna, toisenlaiset menetelmävalinnat voivat alkaa harkinnan jälkeen tuntua paremmilta kuin ensin suunnitellut tai hahmoteltu aikataulu voi pettää. Ongelma tutkimussuunnitelman pitämättömyydestä voi tulla oikeastaan vain tutkijalle, joka on ”myynyt” tutkimuksensa esimerkiksi jollekin yritykselle, joka haluaa tutkimustulokset tietyn aikataulun mukaisesti. Tällaisessa tapauksessa myöskään tutkimustehtävää ei ilman neuvotteluja ole syytä omin päin muuttaa. Ns. itsenäisen tutkijan työskentely on puolestaan vapaampaa ja sallii paremmin mielenmuutokset.

Yleensä tutkimussuunnitelma sisältää seuraavat elementit:

- Tutkimuksen tavoitteet, lähtökohdat ja relevanssi
- Keskeiset käsitteet ja teoreettiset taustat

- Tutkimustehtävät, -ongelmat ja -kysymykset
- Tutkimusasetelma; menetelmät ja aineiston hankinta
- Aikataulu
- Kustannukset
- Muuta huomioitavaa

Tutkimussuunnitelman rakenne, sisältö ja pituus riippuvat tilanteesta ja tarpeista: opinnäytteen ohjaajalle tehdään hieman erilainen suunnitelma kuin esimerkiksi rahoittajalle. Perustietoa tutkimussuunnitelman tekemisestä löytyy esimerkiksi Hirsjärven ym. (2004) teoksesta. Oppilaitoksilla, korkeakouluilla ja rahoittajilla on yleensä saatavilla omia ohjeita tutkimussuunnitelmien laatimiseen.

Tutkimussuunnitelmaa laadittaessa on hyvä tutustua myös Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirjaan. Se antaa ohjeita sähköisen tutkimusaineiston hallintaan sen elinkaaren eri vaiheissa.

3 Tutkijan asema ja tutkimuksen arviointi

Tutkimusprosessin kuluessa tutkija joutuu jatkuvasti päättämään, mihin suuntaan tutkimustaan vie. Tutkijan tulee pohtia, mihin päätökset ja valinnat johtavat ja mitä ne tutkimuksen kannalta tarkoittavat. Esimerkiksi tutkimuksen tekemiseen liittyvät eettiset kysymykset ovat erittäin tärkeitä. Samaten tutkijan asema suhteessa niin tutkittaviin kuin suureen yleisöönkin voi olla joskus ongelmallinen. Myös tutkijan suhde tutkimuksen mahdollisiin rahoittajiin on viime aikoina noussut ajankohtaiseksi kysymykseksi. Tutkijan on siis joka käänteessä pyrittävä miettimään tekemisiään (tai tekemättä jättämissiään) ja viimeistään tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa näitä pohdintoja on myös kirjoitettava näkyviin.

3.1 Eettiset kysymykset

Tutkimusprosessin aikana tehtävät, toisinaan sivuseikoilta vaikuttavat ratkaisut ovat merkittäviä tutkimuksen eettisyyden näkökulmasta katsottuna. Tieteen eettiset kysymykset viittaavat juuri näihin lukemattomiin valintoihin, joita tutkija joutuu tekemään (Pietarinen & Launis 2002, 46). Onko oikein tutkia mitä aihetta tahansa? Millaista on hyvän tieteellisen käytännön mukainen tutkimus? Onko tutkija vastuussa siitä, mihin hänen tuottamaansa tutkimustietoa käytetään? Mitä tulisi erityisesti huomioida, kun tutkimuskohteena on ihminen?

Tutkimuseettiset ongelmat voidaan jakaa kahteen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat tutkimuksen tiedonhankintaan ja tutkittavien suojaan liittyvät kysymykset. Näitä kutsutaan usein Mengele-tapauksiksi erään saksalaislääkäarin mukaan, joka suoritti julmia kokeita keskitysleireillä. Toiseen luokkaan kuuluvat ns. Manhattan-tapaukset, joilla viitataan tutkijan vastuuseen tutkimustulosten sovelluksista. Tämä nimitys tulee amerikkalaisesta projektista, joka loi perustan ensimmäiselle atomipommille. (Mäkelä 1987, 180).

Työssään tutkija käyttää asiantuntijavaltaa ja tutkijayhteisön hänelle tarjoamaa arvovaltaa. Erityisesti ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen tekeminen edellyttää tutkijalta hyvän tutkimuskäytännön noudattamista, jolloin ensisijaista on tutkittavan ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. (Pelkonen & Louhiala 2002, 129.) Jos tutkija käyttää hyvin standardoituja tiedonkeruumenetelmiä, ovat tutkimusasetelman mahdol-

liset eettiset ongelmakohdat ennakoitavissa ja jopa etukäteen ratkaistavissa. Jos taas kyseessä on vapaamuotoisempi tiedonhankintatapa, on myös tutkijan ja tutkittavan suhde epämuodollisempi. Tällöin tutkijalle itselleen jää suurempi moraalinen vastuu tutkimuksen eettisten kysymysten käytännön ratkaisemisissa. Tutkijan vastuulla ovat siis seuraukset, joita tutkimus saattaa tutkittavalle aiheuttaa. (Mäkelä 1987, 195.)

Vaikka tutkimuksen etiikkaan kiinnitetään nykyään aikaisempaa enemmän huomiota ja laaditaan säännöstöjä tutkijan työtä ohjeistamaan, on kuitenkin mahdotonta laatia ohjeita kaikkien mahdollisten tutkimuksen ongelma-kohtien varalle. Ohjeiden kattavuuden ongelmana on lisäksi se, että eettiset ongelmat muuttuvat yhteiskunnan muuttuessa ja teknisen kehityksen edetessä: tutkimusmenetelmät kehittyvät ja jotkin tutkimusaiheet voivat olla aiempaa ajankohtaisempia. Nykyisin on ajankohtaista pohtia erityisesti tutkimusrahoituksen roolia tutkimustyössä tai tutkimustulosten julkisuusperiaatteita. Lisäksi jokaisella tieteenalalla on omat eettiset ongelma-kohtansa, joihin taas muiden tieteenalojen tutkijoiden ei välttämättä tarvitse syventyä (esim. geeni- ja eläintutkimukset). Tutkimusetiikkaa edistävillä ohjeilla voidaan siis yrittää auttaa tutkijaa toimimaan ”oikein”, mutta loppujen lopuksi tutkija on ratkaisujensa kanssa yksin.

Omien ratkaisujen etsimisessä auttaa aina alan kirjallisuuden tutustuminen. Halla-maan ym. toimittamassa kirjassa *Etiikkaa ihmistieteille* (2006) tarkastellaan tutkimuksen yhteiskunnallisia edellytyksiä, ihmistieteiden filosofisia ja eettisiä perusteita ja lähtökohtia sekä menetelmiä koskevia valintoja, tutkijan suhdetta tutkimuskohteeseen sekä tulosten raportointia ja julkistamista. Arja Kuulan (2006) kirjassa *Tutkimusetiikka* keskitytään erityisesti ihmisiltä kerättävän tai ihmisiä kuvaavan tutkimusaineiston eettisiin ja juridisiin kysymyksiin. (Ks. myös ohjeita tutkittavien informointiin aineistonkeruun yhteydessä ja tutkimusetiikan linkkisivusto).

3.1.1 Viralliset ohjeet

Hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen on tutkimuksen uskottavuuden perusta. Opetusministeriön asettama Tutkimuseettinen neuvottelukunta julkaisi vuonna 2002 ohjeet siitä, mitä on hyvä tieteellinen käytäntö ja miten sen loukkauksia tulisi käsitellä. Tutkimuseettisten ohjeiden tarkoituksena on ehkäistä tieteellistä epärehellisyyttä kaikissa organisaatioissa (yliopistot, tutkimuslaitokset, ammattikorkeakoulut), joissa tutkimusta harjoitetaan.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2002, 3) mukaan on hyvän tieteellisen käytännön mukaista, että tutkijat työskentelevät tiedeyhteisön tunnustamien toimintatapojen mukaisesti (rehellisyys, huolellisuus, tarkkuus), käyttävät tieteellisen tutkimuksen vaatimusten mukaisia ja eettisiä menetelmiä tiedonhankinnassa ja arvioinnissa sekä huomioivat asianmukaisesti toisten tutkijoiden tekemän työn. Hyvän tieteellisen käytännön määrittelyssä neuvottelukunta on korostanut lisäksi mm. tutkimuksen yksityiskohtaista

suunnittelua, toteutusta ja raportointia sekä rahoituslähteiden ja muun sidonnaisuuden ilmoittamista tutkittaville ja kirjaamista tutkimusraporttiin.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeissa hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset jaotellaan kahteen luokkaan: piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa. Piittaamattomuudeksi katsotaan törkeät laiminlyönnit ja holtittomuus tutkimuksen suorittamisessa. Tästä esimerkkeinä mainittakoon ”muiden tutkijoiden vähättely julkaisuissa, puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin, tutkimustulosten tai käytettyjen menetelmien huolimaton ja siten harhaanjohtava raportointi, tulosten puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen, samojen tulosten julkaiseminen useita kertoja näennäisesti uusina ja tiedeyhteisön johtaminen harhaan oman tutkimustyön suhteen”. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 4.)

Väärin tietojen ja tutkimustulosten esittämisen ja julkaisemisen katsotaan olevan vilppiä tieteellisessä toiminnassa, joka on jaoteltu sepittämiseen, vääristelyyn, luvattomaan lainaamiseen ja anastamiseen. Sepittäminen on kyseessä silloin, kun havaintoja ei ole tehty tutkimusraportissa kuvatulla tavalla tai tutkimustulokset on tekaistuja. Vääristelyssä havaintoja on tarkoituksellisesti muokattu niin, että niihin perustuvat tulokset vääristyvät. Myös tuloksia voidaan vääristellä valikoimalla niitä tai jättämällä esittämättä olennaisia tietoja. Kun jonkun toisen esittämä artikkeli, tutkimussuunnitelmaa tai muu teksti (tai sen osa) esitetään omana, on kyseessä luvaton lainaaminen. Anastaminen on kyseessä, kun tutkija käyttää toisen luottamuksellisesti esittämää alkuperäistä tutkimusideaa, -suunnitelmaa tai -havaintoja omanaan. Tuomittavaa on myös toisen tutkijan työn tuhoaminen ja hankaloittaminen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 4-5.)

3.1.2 Hyvä tutkimuskäytäntö

Hyvä tutkimuskäytäntö edellyttää, että tutkittavilta saadaan tutkimukseen osallistumisestaan asiaan perehtyneesti annettu suostumus (informed consent), millä pyritään estämään tutkittavien manipulointi tieteen nimissä. Perehtyneisyydellä tässä tarkoitetaan sitä, että tutkittavalle kerrotaan kaikki oleellinen tieto siitä, mitä tutkimuksen kuluessa tulee tapahtumaan, ja että tutkittava on informaation ymmärtänyt. Suostumuksella puolestaan tarkoitetaan sitä, että tutkittava kykenee tekemään rationaalisia arviointeja hänelle annettujen tietojen perusteella, ja että tutkittava osallistuu tutkimukseen vapaaehtoisesti. (Hirsjärvi ym. 2004, 26-27, ks. myös Kuula 2006, 99-133 ja tutkittavien informointi.)

Mitä suurempi riski tutkimukseen sisältyy tutkittavan kannalta, sitä enemmän tutkittavalle on annettava tietoa tutkimuksesta. Riskillä tarkoitetaan esimerkiksi tutkimuksen aikana aiheutuvaa haittaa tutkittavalle tai tutkijan arvioimaa myöhempää haittaa. (Hirsjärvi ym. 2004, 27.) Tutkijan olisi siis ajateltava myös tutkittavaa ja tämän etua. Yleensä tutkittava luottaa hänelle annettuun informaatioon. Tutkijan tulisi siis tarkoin kertoa,

mitä tutkimukseen lupautuminen tarkoittaa ja mitä seurauksia siitä on. Tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta sävyttää tutkimuksen suhteen tiedon ja vallan epätasapaino (Pelkonen & Louhiala 2002, 130). Tutkijalla on tietoa ja myös valta päättää, mitä tutkittavalle kertoo ja mitä ei, mikä tekee tutkijan eettisesti vastuulliseksi tutkittavista.

Tutkimustietojen käsittelyssä kaksi keskeistä käsitettä ovat *luottamuksellisuus* ja *anonymiteetti*. Täydellinen nimettömyys ei useinkaan tule kysymykseen, sillä muuten esimerkiksi tutkimukseen vastaamattomien muistuttaminen postikyselyä käytettäessä tulee mahdottomaksi. Tutkijan ei tule tietojen käsittelyn luottamuksellisuudesta luvatta luvata enempää kuin hän pystyy käytännössä täyttämään. Myös tietoja julkistettaessa tulee pitää huolta luottamuksellisuuden säilyttämisestä ja anonymiteettisuojasta. Tuloksia julkistettaessa on siis huolehdittava siitä, ettei tutkittavien henkilöllisyys paljastu. Mitä arkaluontoisemmasta aiheesta on kysymys, sitä tiukemmin on suojattava anonymiteettiä. Periaatteena on oltava se, että henkilöllisyyden paljastuminen tehdään mahdollisimman vaikeaksi – aina tässä ei ole onnistuttu, mistä esimerkkinä käyvät klassiset Freudin tapaus tutkimukset. Tapaus- ja henkilöhistorialliset tutkimukset ovatkin hankalia tässä suhteessa. On myös tutkimuksia, joiden tuloksia julkaistaessa ei yksityisiä henkilöitä mainita nimiltä, mutta tiedot ovat muuten niin yksityiskohtaisia, että ainakin tutkittavien lähipiiri saattaa tunnistaa joitakin tutkittavia. Tutkijan tulee ottaa huomioon tämä riski ja harkita menettelynsä mahdolliset seuraukset. (Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tietosuoja 1987, 16-19, Kuula 2006, 201-207.)

Tutkimusprosessin eettiset näkökulmat voidaan jakaa kolmeen luokkaan, joista ensimmäisenä voidaan pohtia tutkimusaiheen eettistä oikeutusta eli miksi juuri kyseisen ilmiön tutkiminen on perusteltua. Tämän pohtiminen on ensiarvoisen tärkeää, kun kyseessä on sensitiivinen tutkimusaihe tai tutkittavat haavoittuvia. Toinen pohdinnan arvoinen asia tutkimuksen eettisessä arvioinnissa on tutkimusmenetelmät, eli saadaanko tavoiteltava tieto aiotuilla aineistonkeruumenetelmillä. Kolmas eettinen näkökulma liittyy tutkimusaineiston analyysiin ja raportointiin. Tutkijan on analyysivaiheessa toimittava siten, ettei esimerkiksi litteroiduissa haastatteluissa ole nähtävissä tutkittavien oikeita nimiä. Tutkijan eettinen velvollisuus on raportoida tutkimustulokset mahdollisimman rehellisesti ja tarkasti, mutta samaan aikaan suojella tutkittavia. (Kylmä, Pietilä & Vehviläinen-Julkunen 2002, 70-73.) Laadullisessa tutkimuksessa (aivan kuten määrällisessäkin) on tuotava esiin, miten analyysiprosessi on edennyt ja miten esitetyt tulokset on saatu – pelkkä tulosten esittäminen ilman kuvausta analyysistä ei siis riitä. Opinäytetöissä ja muissa tutkimuksissa lukijalle on tarjottava välineitä tutkijan prosessin etenemisen tarkasteluun. Tutkimusprosessista on pyrittävä tekemään ”läpinäkyvä”, jotta myös eettisten kysymysten huomioimisen arvioiminen mahdollistuu.

Anna Puusniekka tutki pro gradu -työssään korkeakouluopiskelijoiden käsityksiä opiskelun ja tutkimuksen etiikasta. Tutkielman tulosten tiivistelmä.

3.2 Tutkijan asema

Vaikka tutkijalla on tutkimusprosessia koskevia valintoja tehdessään paljon mahdollisuuksia, on vapauden käänköpuolena myös vastuu. Tutkimustyö on usein etenemistä "kieli keskellä suuta". Tutkijan vastuulla on esimerkiksi se, ettei tutkittavien hyvinvointi heikkene tutkimukseen osallistumisesta. Tutkijan asema suhteessa tutkittaviin voi olla ongelmallinen, koska tutkittavien tarjoamaa tietoa jostakin ilmiöstä vaikuttamatta kuitenkin tuotettuun tietoon itse. Tällöin ollaan objektiivisuus- ja subjektiivisuuskysymysten äärellä. Objektiivisuushan edellyttäisi sitä, että tutkija katsoisi tutkimuskohdetta ja -ilmiötä ulkoapäin, puolueettoman sivustakatsojan näkökulmasta (Eskola & Suoranta 1998, 17). Täydellinen objektiivisuus ei kuitenkaan ole mahdollista - eihän kenenkään ole mahdollista irrottautua itsestään ja sulkea pois täysin omaa ajatteluaan. Riittääkin, että tutkija pyrkii aktiivisesti tiedostamaan omat asenteensa ja uskomuksensa, ja koettaa parhaansa mukaan toimia siten, etteivät ne vaikuttaisi tutkimukseen liiaksi. Poikkeuksena mainittakoon esimerkiksi toimintatutkimus, jossa tutkija voi itsekin olla aktiivinen toimija kentällä ja mukana tavoittelemassa muutosta.

Tutkijan asemassa keskeistä on luottamus. Tutkittavien on pystyttävä luottamaan siihen, että heidän anonymiteettinsa säilyy ja heille kerrotaan rehellisesti tutkimuksen tarkoituksesta ja mahdollisista vaikutuksista. Tutkijalla on luottamussuhde myös suureen yleisöön. Tiedebarometri 2001 ja 2004 -kyselyiden perusteella suomalaiset arvostavat tiedettä ja luottavat siihen. Suomalaiset siis luottavat, että tutkijat suorittavat tutkimuksensa tarkoituksenmukaisin menetelmin ja saavat siten myös luotettavia tuloksia. Tutkijan pitäisi siis toimia tämän luottamuksen arvoisesti.

Tutkimuksilla on nykyään yhä enenevässä määrin ulkopuolisia rahoittajia. Jokin yritys rahoittaa tiettyä tutkimusta, koska uskoo saavansa siitä omaa toimintaansa hyödyttävää tietoa. Joskus tutkijan ja tutkimuksen rahoittajan suhde voi olla ristiriitainen, jos tutkija esimerkiksi näyttää saavan tutkimustuloksia, joiden hän arvelee olevan jotakin muuta kuin mitä tutkimuksen rahoittajat odottavat ja toivovat. Varsinkin aloitteleva tutkija saattaa kokea tilanteen hyvin epämiellyttävänä: "Siistiäkö" tuloksia maksajaosapuolen edun mukaiseksi vai raportoidako rehellisesti sen, mitä tutkimustulokset osoittavat, piti rahoittaja siitä tai ei? Tutkija on työssään siis monen tulen välissä ja joutuu arvioimaan niin tutkittavien, suuren yleisön kuin mahdollisen rahoittajankin etua. Ratkaisuja miettiessä on hyvä muistaa, että tieteen yleisiin arvolähtökohtiin kuuluvat uuden tiedon tuottamisen ohella riippumattomuus ja puolueettomuus.

3.3 Tutkimuksen luotettavuus ja arviointi

Luotettavuuden arviointi on keskeinen osa tieteellistä tutkimusta, sillä tutkimukselle on asetettu tiettyjä normeja ja arvoja, joihin sen tulisi pyrkiä. Luotettavuuskysymyksissä

keskeisiä käsitteitä ovat perinteisesti olleet reliabiliteetti ja validiteetti arvioitaessa kvantitatiivisen tutkimuksen mittauksen luotettavuutta.

Käsitykset reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden sopivuudesta laadullisen tutkimuksen arvioinnissa vaihtelevat. Jotkut tutkijat soveltavat perinteisiä käsitteitä myös laadulliseen tutkimukseen, jotkut ovat kehittäneet termeille paremmin laadulliseen tutkimukseen sopivia sisältöjä ja jotkut taas ovat hylänneet vanhat käsitteet ja luoneet aivan uusia termejä arvioinnin apuvälineiksi (Eskola & Suoranta 2000, 211). Joka tapauksessa on selvää, ettei laadullisen tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta voida arvioida aivan samalla tavalla kuin määrällisen (Eskola & Suoranta 2000, 208-222; Mäkelä 1990).

3.3.1 Validiteetti

Validiteetti saa usein laadullisesta tutkimuksesta puhuttaessa enemmän huomiota kuin reliabiliteetti. Lyhyesti sanottuna validiteetissa on kyse siitä, onko tutkimus pätevää; onko se perusteellisesti tehty, ovatko saadut tulokset ja tehdyt päätelmät ”oikeita”. Tutkimuksessa voi ilmetä virheitä esimerkiksi siinä, että tutkija näkee suhteita tai periaatteita virheellisesti, ei näe niitä tai kysyy väärää kysymyksiä. (ks. esim. Kirk & Miller 1986, 29-30.) Validiteettiin liittyy keskeisesti kysymys siitä, millaisena sosiaalinen todellisuus nähdään ja millainen käsitys kielestä tutkijoilla on. Sosiaalisen konstruktionismin viitekehystä lähtevässä tutkimuksessa todellisuutta kyseenalaistetaan eikä yhden totuuden tavoittelu edes ole pyrkimyksenä. Kuinka tällaisten tutkimusten validiteettia sitten voidaan arvioida?

Pätevyys laadullisessa tutkimuksessa – etenkin jos tutkimuksen ei oletetakaan kuvaavan suoraviivaisesti todellisuutta – voidaan ymmärtää pikemminkin uskottavuudeksi ja vakuuttavuudeksi: kuinka hyvin tutkijan konstruktiot vastaavat tutkittavien tuottamia ja kuinka hyvin hän tuottaa nämä konstruktiot ymmärrettäväksi myös muille. Tutkimuksella voidaan aina vain raapaista tai koskettaa, enemmän tai vähemmän, tutkittavan ilmiön pintaa (Töttö 2004), eikä tutkittavaa ilmiötä kyetä koskaan kuvaamaan raportissa täysin sellaisena kuin se tutkimustilanteessa tai tutkijalle ilmenee. Tutkimus ei voi koskaan tuottaa täydellistä ymmärrystä asioista. (Eskola & Suoranta 2000, 219-222; ks. lisää Silverman 1993, 224-229.)

3.3.2 Reliabiliteetti

Kirk ja Miller (1986, 41-42) erittelevät laadullisen tutkimuksen reliabiliteetin arvioimisesta kolme kohtaa:

- Erityisen metodin reliabiliteetin arviointi (*quixotic reliability*); missä olosuhteissa jokin metodi on luotettava ja johdonmukainen. Tällainen arviointi voi olla myös

ongelmallista. Jos esimerkiksi tietty haastattelukysymys tuottaa ennalta-arvattavia vastauksia, ei tämä vielä tarkoita sitä, että kysymys pätsi eri konteksteissa. Arkisena esimerkkinä voidaan ottaa small talk -juttelu ja siinä esitetyt kysymykset: Kysyttäessä esimerkiksi "kuinka voit?" vastataan useimmiten "hyvin", mutta vastaus ei välttämättä ole kovin luotettava. Samalla tapaa monista muistakin aiheista saatetaan antaa osiaalisesti hyväksyttäviä ja stereotyyppisiä vastauksia, jotka eivät välttämättä ole luotettavia. Onko asia ongelma vai ei riippuu siitä, miten tutkimuksessa suhtaudutaan kieleen ja totuuksiin (5.6, 7.1.2).

- Ajallinen reliaabelius (*diachronic reliability*) tarkoittaa mittausten tai havaintojen pysyvyyttä eri aikoina. Ongelmallista tässä arvioinnissa on se, että laadullisessa tutkimuksessa ollaan harvoin tekemisissä muuttumattomien objektien kanssa – väitettäessä muuta kielletään historia ja luonnolliset muutokset.
- Johdonmukaisuus tuloksissa (*synchronic reliability*), jotka on saatu samaan aikaan eri välineillä. Ongelmallista on, että usein tulokset poikkeavat toisistaan, jolloin tutkija joutuu haastamaan itsensä miettimään sitä, miten moninaiset, laadullisin menetelmin saadut tulokset samasta ilmiöstä voivat pitää paikkansa.

Vaikka perinteisten käsitteiden (validiteetti, reliabiliteetti) käyttämisen mahdollisuudesta laadullisen tutkimuksen yhteydessä on ristiriitaisia näkemyksiä, luotettavuuden parantamisen keinoista oltaneen tästä huolimatta suurimmaksi osaksi aika yksimielisiä: esimerkiksi tekstien analysoimisessa olisi hyvä pyrkiä tekemään perusteltuja ja aukikirjoitettuja kategorisointeja ja koodauksia, haastatteluissa esitelmä ja harjoittelu lisäävät yleensä luotettavuutta ja etnografisessa tutkimuksessa olisi hyvä käyttää muiden tutkijoiden kanssa yhdenmukaisia muistiinpanotekniikoita ja käytänteitä. Videoimisen ja nauhoittamisen voidaan ajatella lisäävän luotettavuutta, sillä tallenteiden avulla muutkin kuin tilanteessa läsnä ollut tutkija voivat analysoida aineistoa ja vertailla havaintojaan. Tutkimuksessa olisi myös tärkeää erotella mahdollisimman hyvin tutkijan käsitteet (emic) tutkittavien käsitteistä (etic). (Kirk & Miller 1986; Silverman 1993, 144-149; Flick 1998, 222-224.)

Tutkimusta tehdessä on järkevää ottaa huomioon se, että tutkimukseen osallistuvat eivät välttämättä puhu kaikissa tilanteissa yhdenmukaisesti, eli kielenkäyttö ja puhetaivat ovat tilannesidonnaisia (Sosiaalinen konstruktionismi ja Realismi vs. relativismi). Esimerkiksi alkoholinkäyttöä, seksuaalisuutta tai muita arkoja aiheita tutkittaessa on hyvä huomioida, etteivät vastaajat tai haastateltavat välttämättä kerro heidän "todellista" tilannettaan, vaan pyrkivät vastaamaan sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Toisaalta kertomus voi olla hyvinkin rehellinen ja todellinen, vaikkei se muiden silmissä ja korvissa siltä kuulostaisi: kuka voi väittää, ettei toisen subjektiivinen kokemus olisi tosi? Joskus ihminen voi nähdä asiat aivan toisin kuin muut ja antaa ilmiöille muiden näkökulmasta poikkeavia selityksiä. Perheväkivaltaa harjoittava voi nähdä asiat toisella tavalla tulkintakehyksessä kuin ulkopuolinen ja anorektikko voi mieltää itsensä aina

ylipainoiseksi, vaikka lähipiiri vakuuttelisi muuta.

Luotettavuutta pohdittaessa on mietittävä, miten tutkimuksen luonne ja tutkimusaihe ovat mahdollisesti vaikuttaneet siihen, kuinka tutkimukseen osallistuneet ovat vastanneet. Vaikkei ilmiötä katsottaisikaan sosiaalisen konstruktionismin mukaisten silmälasien läpi, on tästä huolimatta hyvä suhtautua tutkimustuloksiin kriittisesti, ja pohtia sitä, mitä ja mistä ne oikein kertovat.

3.3.3 Tutkimuksen arviointi - reflektointia

Tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä, eli toisin sanoen uskottavuutta ja vakuuttavuutta, voidaan parantaa kriittisellä ja arvioivalla työasenteella. Laadullisessa tutkimuksessa arviointi on kokonaisvaltaista kriittistä tarkastelua. Tutkimuksen tekemiseen tulisi asennoitua alusta alkaen uteliaalla, mutta samalla myös terveen skeptisellä mielellä. Pitkälle pääsee jo sillä, että alkaa lapsen tavoin kysellä hankalia miksi-kysymyksiä kohdistuen ne kuitenkin itselleen – tosin myös muita tutkijoita ja kollegoja voi ja on hyväkin haastaa pohtimaan asioita. Peruskysymysten (mitä, miksi, miten jne.) läpikäyminen tutkimuksen eri vaiheissa on tärkeää, ja yhtäläillä oleellista on pyrkiä vastaamaan esittämiinsä kysymyksiin. Miksi tutkin tätä? Mitä seuraa siitä, että valitsen tällaisen tutkimusaiheen? Miten oikein tutkin? Miksi valitsen tällaiset aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät, olisiko minulla muita vaihtoehtoja? Mitä seurauksia valinnoillani on? Miten minun tulisi suhtautua tuloksiini? Mitä tutkimuksestani voidaan päätellä?

Tutkimuksen arviointiin liittyy reflektion käsite. Reflektiolla, ”heijastamisella”, tarkoitetaan oman toiminnan kriittistä analysoimista. Kyse on tutkimukselliseen kokovartalopeiliin katsomisesta: sen tarkastelemisesta, mitä on tullut tehtyä ja mitä puolestaan tekemättä jätettyä, ja miksi näin. Reflektiota tulisi tehdä koko ajan, ei vain koko projektin päätteeksi. Tutkimuksessa arvioinnin tulisi kietoutua tiukasti tutkimusprosessiin. Tutkimuksen lähtökohtien, etenemisen ja lopputuloksen arvioimista ei tule eikä voi tieteellisessä tutkimuksessa ohittaa.

Harkitsemalla tutkimusprosessin elementtejä ja vaiheita sekä kuvaamalla aineiston syntyminen ja empirian hankkimisessa, purkamisessa ja analysoimisessa käytetyt periaatteet mahdollisimman hyvin voidaan lisätä tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta. Koko tutkimusprosessia valintoineen, ongelmineen ja haasteineen on hyvä tarkastella huolellisesti ja dokumentoida kriittisesti niitä tekijöitä, jotka ovat tutkijan näkemyksen mukaan tutkimuksen kulkuun ja tuloksiin vaikuttaneet. Luotettavuuden arviointi mahdollistuu suhteuttamalla tulokset tutkimusongelmiin ja niiden ratkaisemiseksi käytettyihin menetelmiin eli tarkastelemalla tutkijan tutkimusretkeä kokonaisuudessaan vaihe vaiheelta ja pohtimalla, onko reitti ollut sopiva halutun päämäärän tavoittamiseksi.

Tutkimusta arvioitaessa on hyväksyttävä se, että kaikki tutkimus on tutkijan tekemää rakennelmaa tietyistä puitteista ja tietyillä rakennusaineilla – joku toinen voisi tehdä

samoista palasista hieman toisen näköisen tuotoksen. Näin ollen niin kvantitatiivinen kuin kvalitatiivinenkin tutkimus on aina yhdenlainen versio tutkittavasta aiheesta, eikä siihen voida koskaan täysin luottaa ts. se ei tarjoa objektiivista, absoluuttista tietoa, vaikka näin haluttaisiin turvallisuuden tunteen lisäämiseksi ajatella. Tutkijoiden saamista tuloksista voidaan toki tehdä joitakin johtopäätöksiä, mutta tulokset ovat aina kontekstuaalisia eli mm. aikaan, paikkaan ja tutkijaan sidoksissa olevia asioita. Tiedekin on inhimillistä toimintaa yrityksineen ja erehdyksineen, vaikka siinä kyllä pyritään tekemään pätevää ja mahdollisimman luotettavaa tutkimusta. Toistamalla tutkimuksia uusissa olosuhteissa, harjoittamalla triangulaatiota, kehittämällä tutkimusasetelmia ja tutkimalla saman aihepiirin arkistoaineistoja voidaan nähdä, saadaanko aiheesta samansuuntaisia tuloksia, jolloin tutkimusten informaatioarvo ja luotettavuus kasvavat.

4 Laadullinen tutkimus ja tieteellinen kirjoittaminen

4.1 Tutkimus ja kirjoittaminen

Tutkimustekstin kirjoittamisesta on yksi hyvä viisaus: kirjoita kaiken aikaa. Hirsjärvi ym. (2004, 33) selventävät tätä imperatiivina: ”Ryhdy kirjoittamaan varsinaista tekstiä kokoon mahdollisimman pian, sillä vasta kirjoittaminen aktivoi ajatuksesi ja sitoo sinut asiaan. Se osoittaa myös sen, riittävätkö ainekset vai onko aukkoja tai mihinkään johtamattomia umpiperiä.” Maalaisjärjellä ajatellen voisi tuntua houkuttelevalta ratkaisulta tehdä ensin tutkimus ja vasta sitten raportoida, kirjoittaa, siitä. Tällainen menettely voi toki joillekin olla toimiva ratkaisu. Mutta kirjoittamista lykätessä sen harjoittamisen kynnyks saattaa kasvaa kasvamistaan, mielessä pyörineet asiat unohtuvat ja saattaa myös käydä niin, että vasta kirjoittaessa huomataan koko tutkimusasetelman kömpelyys.

Tutkiminen ja kirjoittaminen kulkevat käsi kädessä. Kirjoittaminen on läsnä tutkimuksessa koko prosessin ajan ja monella tapaa, kuten ideoimisessa, muistiinpanojen tekemisessä, suunnittelemisessä ja päättelyn apuvälineenä – tutkielma (opinnäyte, artikkeli tms.) ilmentää vain osan kaikesta siitä kirjoittamisesta, joka prosessiin sisältyy (Hirsjärvi ym. 2004, 29). Kirjoittaminen on mitä mainioin tapa pyrkiä selventämään omia ajatuksia ja jäsentämään muiden esittämiä ajatuksia. Mieleen prosessin aikana tulleet asiat unohtuvat helposti, ellei niitä kirjaa mihinkään ylös. Pohdintoja (kuten ns. pohdintaluku) on helppoa ammentaa, jos kirjoittelee ajatuksia ylös sitä mukaa, kun niitä mieleen tulee ja koostaa pohdinnan näistä matkan varrella kertyneistä ajatelmissa. Kariston ja Seppälän (2004, 49) mukaan tutkija ajattelee kirjoittaessaan. Kirjoittaminen on siis olennainen osa tutkimuksen tekemistä. Kirjoittamalla ylös tutkimukseen liittyviä asioita ja pohtimalla tulevia ja jo tehtyjä valintoja saa kasaan huomaamattaan suuren määrän tutkimustekstiä.

On hyvä oivaltaa, ettei varsinaista tutkielman tai muun tekstin kirjoittamista suinkaan tarvitse tehdä siinä järjestyksessä kuin missä lopullisen tutkimuksen asiat ja luvut tulevat olemaan. Ei siis tarvitse kirjoittaa lukua yksi ennen kuin siirtyy lukuun kaksi. (Eskola 1998a, 28.) Esimerkiksi menetelmällisistä lähtökohdista ja valinnoista on suhteellisen helppoa kirjoittaa – tulisihan tutkijan olla tietoinen siitä, millaisen tutkimusotteen ja aineistonkeruumenetelmät on valinnut ja kyetä myös jollain tapaa perustelevaan

valintojaan –, joten niistä voi aivan hyvin aloittaa. Johdannon kirjoittaminen jätetään yleensä viimeiseksi, jotta lukijaa orientoiva aloitus osataan muotoilla tutkimuksen kokonaisuus silmällä pitäen. Aineiston analyysia voi kirjoittaa sitä mukaa kun sitä tekee; tekstiä voi aina karsia ja muokata myöhemmin.

Usein tutkimuksen lopputuloksesta puhutaan tutkimus*raporttina*. Etenkin luonnontieteissä ja niiden traditioita suuresti seuraavissa tieteissä raportoimisesta puhuminen onkin luontevaa, sillä tutkimuksen kirjoittamista määrittelevät yleensä tiukat ohjeet. Humanistisilla aloilla ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, erityisesti kasvatus- ja sosiaalitieteellisessä, kirjoittaminen on kuitenkin nimenomaan kirjoittamista – luovaa työtä. (Eskola 1998a, 16.) Tieteellisen tekstin laatija ei ole kirjaaja vaan valintoja tekevä kirjoittaja, tieteellinen kirjailija (Luukka 2002, 26).

4.1.1 Tieteellinen teksti

Myös laadullinen tutkimus on tieteellinen teksti. Mikä sitten tekee tekstistä tieteellisen?

Tieteellisiä tekstityyppejä on useita. Tekstin luonne ja tyyli vaihtelee tieteenaloittain, myös tekstin tarkoitus vaikuttaa tekstiin; onko sen määrä olla julkaistava artikkeli, katsaus, kirjaesittely, essee, referaatti vai tutkielma (Lonka, Lonka, Karvonen & Leino 2002, 50-53, Luukka 2002). Yhteistä kaikelle tieteelliselle kirjoittamiselle on, että se on paljon enemmän kuin vain tietyn rakenteen noudattamista ja asioiden kuvaamista hyvällä suomen kielellä. Kirjoittaminen edellyttää tieteen arvojen, normien, konventioiden ja käsitteiden tuntemusta ja mikä tärkeintä, sen oivaltamista, millainen merkitys kirjoittamisella on akateemisessa kulttuurissa. (Luukka 2002, 14.) Akateemisen puhutavan hallinta on sosiaalista kompetenssia (Luostarinen & Väliaverronen 1991, 50). Kompetenssin hankkiminen edellyttää sosiaalistumista tieteelliseen yhteisöön, mikä tapahtuu vähitellen, hiljaisen tiedon omaksumisen myötä. (Luukka 2002, 14.)

Tutkijat kommunikoivat tekstien avulla: he osallistuvat tieteelliseen keskusteluun kirjoittamalla tekstejä. Yksi keskeisimmistä sekoista tieteellistä tekstiä kirjoitettaessa on muiden tutkijoiden huomioiminen, viittaaminen. Teksteissä on olennaista osoittaa ajatusten alkuperä ja asemoida oma teksti tieteen kentälle referoimalla muita. Näin sijoitetaan oma tieteellinen kertomus yhteisön ”suureen kertomukseen”. Viittaamisen tarkoituksena on osoittaa oma lukeneisuutensa ja asiaan perehtyminen. Lisäksi viittaaminen osoittaa kohteliaisuutta ja yhteenkuuluvuutta. Viittaamalla puolustetaan omaa reviiiriä, tuetaan koulukuntia ja sen edustajia. Samoin tehdään viittaamattomuudella; vaietaan kuoliaaksi. Referoiminen on hyvin hienovaraista toimintaa, johon liittyy vahvasti pyrkimys omien ja toisten kasvojen säilyttämiseen. (Ks. lisää Luukka 2002.)

Tieteessä on pitkään kirjoitettu menestyskertomuksia ja vaikeuksista on vaiettu. Luostarisen & Väliaverronen (1991, 79) mukaan ”Tieteelliset tekstit usein pikemminkin peittävät kuin paljastavat omat kontekstinsa ja syntyhistoriansa. Tekstit edustavat tutkimisen prosessin puhdistettua lopputulosta: ne eivät kerro kovinkaan paljoa siitä, mitä

valintoja kirjoittaja on tehnyt ja miksi, mitä varten hän on tutkimuksen tehnyt tai mitä vaikeuksia hän on työssään kohdannut.” Yhä edelleenkin näkee tutkimuksia, joiden perusteella tutkimus vaikuttaa tanssikengin etenemiseltä: tavoitteet ovat piirtyneet selkeinä mieleen heti alusta alkaen ja niitä kohti on edetty päämäärätietoisesti. Matkan varrelle ole tarvinnut pysähtyä kummastelemaan. Passiivissa kirjoittamisen ajatellaan myös sopivan tieteelliseen tyyliin. Passiivin ajatellaan ilmentävän objektiivisuutta - onhan tämäkin teksti passiivissa! Passiivin käyttöä on kritisoitu siitä, että se voi antaa vaikutelman tutkijan itsensä vastuuttomuudesta ja näkymättömyydestä; asiat tapahtuivat, mutta kuka ne pani alulle? (Ks. lisää Luostarinen & Väliverronen 1991, 83-87; Eskola & Suoranta 2000, 235; Luukka 2002, 21.)

Laadullisen tutkimuksen myötä on alettu korostaa reflektion ja samalla myös aktiivissa kirjoittamisen merkitystä ja mielekkyyttä (Eskola 1998a, 22). Prosessista kertovan tekstin tulisi olla läpinäkyvä, jotta lukija pystyisi seuraamaan tutkijan ajattelua tekstin perusteella. Koska tutkimus on väistämättä subjektiivista tutkijan toimintaa, on myös luontevaa kirjoittaa siitä sellaisenaan. Kirjoittamisen avulla tutkija pystyy välittämään omia tuntemuksiaan, ajatuksiaan ja valintojaan, ja saamaan näin tutkimuksen eloon. Tutkimuksessa kuljetun reitin kuvaaminen ja perusteleminen on tärkeää, jotta lukijat pystyisivät tarkastelemaan polun ja päämäärän suhdetta; onko käytetty reitti ollut sopiva tavoitteiden kannalta. Valinnat, kontekstit ja pulmat tulisi kirjoittaa näkyviin, jotta tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida. Kirjoittaako ”aloitin aineiston käsittelyn koodaamalla”, ”aloitimme aineiston käsittelyn koodaamalla” vai ”aineiston käsittely aloitettiin koodaamalla”? Valinnat täytyy tehdä ottamalla huomioon niiden vaikutukset ja seuraukset.

4.1.2 Tutkimustekstin rakenne

Usein tieteellisen tutkimuksen rakenne esitetään jakamalla se kolmeen pääosaan (Hirsjärvi ym. 2004, 234; Eskola & Suoranta 2000, 234-245):

- **Alkuosa**, jossa tarjotaan taustatiedot itse tutkimukselle (kuten esimerkiksi nimi, tiivistelmä ja sisällysluettelo). Opinnäytetoille on asetettu omat, toisinaan tarkatkin määritykset siitä, millaisia esimerkiksi nimiösivun tai tiivistelmän on oltava. Ohjeista kannattaakin ottaa selvää.
- **Varsinainen teksti** (runko-osa), joka koostuu johdannosta, ongelman käsittelyosasta, tuloksista ja niiden arviosta ja tarkastelusta sekä lähdeluettelosta. Leipätekstin rakennetta kutsutaan myös IMRD-rakenteeksi edellä lueteltujen elementtien englanninkielisten nimien alkukirjainten mukaan (introduction, methods, results, discussion). Leipäteksti on jaettu lukuihin ja alalukuihin.

Runko-osa voi olla myös toisenlainen kuin perinteinen IMRD. Erityisesti laadullisessa tutkimuksessa tutkimusteksti voidaan muotoilla hyvin monella tapaa: esimerkiksi menetelmälliset asiat saatetaan laittaa tutkimuksen liitteeksi tai teoriausta voi sijoittaa vasta tutkimuksen lopussa. Tutkimuksen tulokset voivat muodostaa useita lukuja, jotka on mahdollista ymmärtää toisistaan erillisinäkin. Tuloksissa empiria ja teoria laitetaan keskustelemaan keskenään, jolloin teoria ei rajoitu vain teoriataustaan vaan astuu luonnolliseksi osaksi tutkimuksellista dialogia. (Ks. lisää Eskola 2001a, 136-140.) Usein tutkimuksen arviointi kirjoitetaan yhdeksi luvuksi, mutta itse asiassahan tutkimuksen arviointi on läsnä koko prosessin ajan. Tutkija on valintoja tekevä subjekti, joka omilla ratkaisuillaan vaikuttaa tutkimuksen kulkuun ja tuloksiin. Tämä antaa miettimisen aiheita tutkimuksen rakenteeseenkin: Olisiko hyvä kuljettaa pohdintoja mukana koko tutkimuksen ajan eikä vain esittää niitä parissa kappaleessa koko prosessin päätteeksi?

Jo dispositiota, alustavaa rakennetta tai sisällysluetteloja, laatiessa ja muokattaessa on pohdittava, millaisen tarinan tutkimuksesta oikeastaan rakentaa. Mukaileeko tieteellisen tekstin yleistä rakennetta noudattavaa tarinaa, mysteeri- tai dekkaritarinaa tai ehkä jotain muuta? (Ks. lisää Törrönen 2002, 29-49.) Erilaisia rakennevaihtoehtoja on hyvä punnita: johonkin tilanteeseen sopii ns. perinteinen IMRD-malli, toiseen taas istuu luontevammin kertomuksellisempi ja hieman luovempi ratkaisu. Käytettiinpä sitten millaista rakennetta tahansa, pääasia on, että tutkimuksesta tulee eheä, looginen kokonaisuus. Tutkimuksen lukujen tulisi niveltyä kiinteästi yhteen ja tutkimuksellisen tarinan tulisi edetä selkeästi.

- **Loppuosa**, jossa on tutkimuksen mahdolliset liitteet ja esimerkiksi erilaiset hakemistot (kuten asia- tai henkilöhakemisto). Tieteellisissä tutkimuksissa kiitokset esitetään yleensä esipuheessa tai alkusanoissa, joten sananparsi "lopussa kiitos seisoo" ei sovellu kovin hyvin opinnäytetyöhön. Itse asiassa pro gradu -tasoisissa töissä esitetään harvoin kiitoksia, mutta tätä korkeampien opinnäytteen repertuaariin tapa puolestaan kuuluu.

4.1.3 Kirjoittamisen taito

Hirsjärvi ym. (2004, 30) kiteyttävät hyvin sen, mikä tekee tieteellisestä tekstistä hyvän ja osoittaa kirjoittajan taitavuutta: "Yhtenä kirjoitustaidon mittapuuna on se, miten kiinnostavasti kirjoittaja saa lukijan pohtimaan tutkittua asiaa kanssaan: miten tehokkaasti eli selvästi, yksinkertaisesti, miellyttävästi ja lukijaansa kunnioittavasti, mutta samalla asiaa vakuuttavasti perustellen hän osaa tarjota lukijalle mukana ajattelemisen ja tulkitsemisen mahdollisuuden ja näin lisätä hänen ymmärrystään asiasta." Vaikka

tieteelliseen kirjoittamiseen kuuluu olennaisena osana käsitteiden käyttö (ks. lisää esim. Luukka 2002, 18-19), ei tämä tarkoita, että tieteellisen tekstin tulisi olla täynnään tieteellisiä käsitteitä ja termejä; jargonia. Tieteessä käsitteitä pidetään usein toteemeina, joita palvomalla osoitetaan kuuluvuutta tiettyyn akateemiseen heimoon. Tutkija saattaa luottaa muodikkaiden käsitteiden taikavoimaan ja yrittää luoda vaikutelmaa kyvykkyydestään – tai peittää oma ajattelunsa epävarmuutta – käyttämällä runsaasti erilaisia käsitteitä. Tällöin on kuitenkin vaarana menettää tekstin ymmärrettävyys. (Luostarinen & Väliaverronen 1991, 67.) Tekstissä käytettyjen käsitteiden määrittäminen on tärkeää, sillä ulkoisesti samanlaiset käsitteet saavat erilaisen merkityksen eri konteksteissa. Jussila (1998, 50) ottaa esimerkin demokratia-käsitteestä, joka on saanut erilaisia merkityksiä ajan ja kontekstin myötä: Antiikin ajan demokratialla tarkoitetaan jotain muuta kuin nykypäivän vastaavalla, vaikka yhtäläisyyksiäkin löytyy. Historiallinen, kulttuurinen ja poliittinen asiayhteys on siis oleellista tuoda esiin käsitteiden yhteydessä. (Ks. lisää Jussila 1998.)

Kirjoittamista opeteltaessa on apua erilaisten tekstien lukemisesta ja kriittisestä tarkastelemisesta. Tieteellisten tekstien analysoiminen ja niiden sisältöjen välittämiseksi käytettävien ilmaisujen havainnoiminen antaa tukea kirjoittamiseen. Niinpä tekstianalyysi on tieteen ymmärtämisen ja tekemisen kyvyn – akateemisen kompetenssin – vahvistamista. (Luostarinen & Väliaverronen 1991.) Kirjoittamiskynnystä voi myös alentaa lukemalla ennen kirjoittamisen aloittamista jotakin aiheesta käsittelevä tekstiä. Se toimii orientaationa ja alkulämmittelynä tuumasta toimeen siirryttäessä (Hirsjärvi ym. 2004, 51).

Tekstejä lukiessa on hyvä kiinnittää huomiota mm. seuraaviin seikkoihin ja pohtia samalla sitä, miten itse kirjoittaisi (Luostarinen & Väliaverronen 1991; ks. myös Hirsjärvi ym. 2004, 30-32):

- Millaisesta asemasta ja roolista tekstiä kirjoitetaan?
- Kenelle (millaiselle lukijajoukolle) kirjoitetaan?
- Miten tekstissä suhtaudutaan siihen, mitä ollaan tutkimassa?
- Miten tekstissä asemoidaan oma teksti muiden joukkoon?
- Millaisia käsitteitä, ilmaisuja ja tyyliä käytetään? Kuinka argumentoidaan?

Merja Kinnusen ja Olli Löytyn (2002) toimittama kirja nimeltä Tieteellinen kirjoittaminen on käyttökelpoinen aloittelevalle tutkijalle. Kirjan artikkeleissa käsitellään tekstin tieteellisyyttä ja kirjoittamisesta nousevia ongelmia. Teos on hyödyllinen varsinkin sellaiselle kirjoittajalle, joka ei ole aikaisemmin tieteellistä tekstiä kirjoittanut.

Kirjoittamisessa ei voi unohtaa kieliäsuä. Epäselvästi kirjoittamalla voi vaikeuttaa yksinkertaisenkin asian ymmärtämistä suuresti. Epäselvä kirjoitus vie lukijat hukkaan, mutta kertoo myös siitä, että kirjoittajalla itsellään on hankaluuksia ymmärtää asioita. Kielenhuollosta on olemassa monia oppaita, ja osuvia vinkkejä tarjoaa myös klassikoksi muodostunut Tutki ja kirjoita -teos (Hirsjärvi ym. 2004).

4.2 Työvälineitä kirjoittamiseen ja tutkimusprosessin hallintaan

4.2.1 Dispositio

Dispositiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä tutkijan laatimaa jäsenystä tutkimuksen sisällöistä tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Disposition voi rakentaa sisällysluettelon muotoon: hahmotella, millaisista palasista tutkimus tulee koostumaan, eli pohtia sitä, millaisia lukuja ja kuinka paljon tutkimuksessa tulee mahdollisesti ja todennäköisesti olemaan.

Dispositio antaa suuntaviittoja tutkimuksen suunnitteluun ja auttaa tarkastelemaan, miten tutkimuksen elementit suhteutuvat toisiinsa ja miten kokonaisuudesta tulee eheä ja loogisesti etenevä. Aluksi dispositio voi olla hyvin kevyt luonnos siitä, millaisia asioita tutkimus sen hetkisen käsityksen perusteella tulee sisältämään. Tutkimusprosessin edetessä dispositiota voi tarkentaa lukujen nimillä, niiden laajuuksilla (sivumäärät) alaluvuilla ja vaikkapa alalukujen alaluvuilla. Runkoon voi myös kirjoittaa avainsanoja tai kuvauksia siitä, mitä luvut tulevat sisältämään, mikä niiden merkitys on, ja mikä lukujen keskeinen idea tai sanoma on. Punaisen langan ja johtoajatusten näkyväksi tekeminen antaa ajattelemiselle ja kirjoittamiselle tukea: sanoiksi pureskeltu tavoite on kaiken aikaa näkyvässä ja auttaa pysymään oikeassa suunnassa. Dispositio onkin kuin kompassi, joka näyttää suuntaa ja ohjaa kulkua, mutta jota ei ole pakko noudattaa ja jonka voi säätää uudelleen osoittamaan toista reittiä. Jäsenys tulee hyvin todennäköisesti muuttumaan lukuisia kertoja tutkimusprosessin aikana, mutta niin on tarkoituskin. Dispositio toimii ajattelun työvälineenä, ei lopullisena työn runkona.

Tarkennettu dispositio auttaa tutkijaa ja hänen ohjaajiaan hahmottamaan tutkimuksen rakenteen ja painotuksen ja huomaamaan, mikäli korostus ei olekaan siellä missä sen kuuluisi olla. Jos esimerkiksi teoriatausta valtaa tutkimuksesta suurimman osan ja itse empiirinen tutkimus analyysineen ja tuloksineen jää niin laadullisesti kuin määrällisestikin marginaaliseksi, on syytä pohtia, mitä olikaan tekemässä: mitkä ovat tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset, ja miten päämäärään ollaan pyrkimässä. Disposition avulla on myös helppoa havainnoida otsikoiden selkeyttä ja informatiivisuutta sekä pää- ja alalukujen suhteita. Yksi yleisimmistä jäsenyksen heikkouksista on pääluvun alla oleva ”yksinäinen” alaluku. Rinnasteisia alalukuja tulisi aina olla vähintään kaksi – jos alalukuja on vain yksi, pitäisi jäsenystä miettiä uudelleen. (Hirsjärvi ym. 2004, 39.)

Tutkimussuunnitelma, tutkimuspäiväkirja ja dispositio ovat oivallisia apuvälineitä tutkijalla. Niiden aktiivinen käyttö voi estää tutkimuksen pahimmat karikot. Jäsenys, jota työstetään ja päivitetään koko tutkimusprosessin ajan, kirkastaa tutkijan ajatuksia, saa hänet arvioimaan tekemisiään, auttaa tutkimuksen rakenteen suunnittelussa ja kirjoittamisessa.

4.2.2 Tutkimuspäiväkirja

Monet ihmiset pitävät yksityistä päiväkirjaa tai julkisempaa blogia (internet-päiväkirja). Päiväkirjan kirjoittamisen sanotaan selventävän ajatuksia ja auttavan muistamaan, mitä on tapahtunut, milloin ja miksi. Päiväkirjaan kirjoitetaan tuntemuksia, ajatuksia, kuvauksia ja kaikkea mitä mielessä liikkuu kirjoittamisajankohtana. Näin tehdään myös tutkimuspäiväkirjassa.

Tutkimuspäiväkirjaan voi kirjoittaa suunnitelmia (ja niiden muutoksia ja syitä), ihmettelyn aiheita, omia ja muiden oivalluksia, ongelmia ja haasteita, kuultuja ja luettuja asioita, tuntemuksia – kaikkea sitä, mitä tutkimusprosessin aikana tapahtuu konkreettisesti ja omassa mielessä. Tutkimuspäiväkirja voi olla systemaattinen ja kurinalainen tai kevyempi ja vapaamuotoinen. Päiväkirja auttaa pysymään vetreänä tutkimuksen tekemisessä ja prosessin hallinnassa. Tutkimuspäiväkirjaa voi pitää tietokoneella, jolloin muistiinpanoja on myös kätevää siirtää ja muokata tutkimustekstiin. Mutta yhtä mahdollista on kirjoitella asioita paperille tai vihkoon. (Hirsjärvi ym. 2004, 52-53.) Jotkut käyttävät post-it -lappusia, joita voi liimailla kartongille tai papereille ja siirrellä tarpeen mukaan. Tutkimuspäiväkirja voi olla myös kansion, johon päiväkirjamerkittöjen lisäksi voi kerätä tutkimusaiheeseen liittyviä lehtileikkeitä ja muuta materiaalia. (Eskola 1998a; Eskola & Suoranta 2000.)

4.2.3 Prosessikirjoittaminen

Toinen pyrkii etenemään hitaasti ja muotoilemaan kerralla valmista tekstiä, toinen työstää lukuisia versioita ennen kuin viimeinen versio on valmis. Prosessikirjoittamisella tarkoitetaan juuri jälkimmäistä tapaa. Kirjoittaminen mielletään prosessiksi, jossa on lukuisia vaiheita: ideoiminen, aiheen ja näkökulman rajaaminen, erilaiset versiot tekstistä ja loppujen lopuksi valmis teksti (Väliverronen 2002; Lonka ym. 2002). Myös tieteellinen kirjoittaminen on luovaa toimintaa, jossa käytetään (tieteellistä) mielikuvitusta ja jossa kirjoittaminen on hyvä mieltää prosessiksi, ei yksioikoiseksi raportoimiseksi.

Prosessikirjoittamisessa palautteen pyytäminen ja sen vastaanottaminen on tärkeää. Tekstin versioista voi pyytää palautetta niin asiaa tuntevilta, kuten ohjaajilta ja kollegoilta, kuin myös ulkopuolisilta. Ulkopuoliset saattavat esittää osuvia ja kiperiä kysymyksiä juuri siksi, etteivät tunne aihetta. Maallikonkin näkemykset voivat olla arvokkaita, vaikkei tutkimustekstien tarvitsekaan olla aivan kaikelle yleisölle suunnattuja (ks. esim. Luostarinen & Väliverronen 1991, 89-90). Hirsjärven ym. (2004, 43-46) teoksesta löytyy listoja niistä seikoista, jotka on hyvä muistaa palautteen antamisessa ja saamisessa.

5 Tutkimussuuntauksia

Laadullinen tutkimus on kirjava kattokäsite monenlaisille lähestymistavoille ja menetelmille. Tässä luvussa esitellään muutamia otteita, strategioita, näkökulmia ja viitekehyksiä tutkimuksen tekemiseen, ja näitä nimitetään tässä yhteisnimityksellä tutkimussuuntaukset. Silmäyksiä luodaan fenomenografiaan, grounded theory -lähestymistapaan, etnografiaan, toimintatutkimukseen, tapaustutkimukseen ja sosiaaliseen konstruktioon.

5.1 Fenomenografia

©*Riitta Rissanen, Savonia-ammattikorkeakoulu*

Erityisesti kasvatustieteessä käytetyn fenomenografisen tutkimusotteen tavoitteena on tuoda päivänvaloon ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Lähtökohtana on ajatus siitä, että ihmisillä on hyvinkin erilaisia ja toisistaan poikkeavia käsityksiä kulloinkin tutkittavasta asiasta. Fenomenografia on laadullinen tutkimussuuntaus, jossa keskitytään käsitysten eroavaisuuksien tutkimiseen.

Tutkimusnäkökulman soveltamisessa on erotettavissa kaksi eri tiedon tasoa. Ensimmäisen asteen tutkimusnäkökulma pyrkii hahmottamaan tutkittavien laadullisesti erilaiset tavat käsittää ja ymmärtää tutkittavaa asiaa tai kohdetta. Toisen asteen näkökulma vie tarkastelua syvemmälle. Tällöin tutkija pyrkii luomaan tulkintaa ihmisten käsityksistä ja niiden merkityssisällöistä kyseisessä kohdeilmiössä. Tutkija tarkastelee, millaiseksi ilmiön sisällön merkitys muodostuu erilaisten käsitysten valossa. Samoin tutkittavaksi tulevat tutkittavien ajattelun muodot ja kokemuksellisuus.

Fenomenografisen tutkimusotteen avulla aineistosta laaditaan kuvauskategorioita, joilla voidaan esimerkiksi kuvata käsitysten jakautumista eri ryhmissä. Kuvauskategorioiden loogisia suhteita voidaan jäsentää sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Horisontaaliset kuvauskategoriat ilmentävät samanarvoisia käsityksiä ilmiöstä, kun taas vertikaaliset kuvauskategoriat ilmentävät käsitysten järjestystä, esim. ajan, kypsyystason, muutoksen tai yleisyysasteen näkökulmasta. Kuvauskategorioiden suhde toisiinsa on usein hierarkkinen, jolloin ylemmän tason kategoriat ovat laajempia, kehittyneempiä tai monipuolisempia kategorioita. Kuvauskategorioiden avulla voidaan välttää fenomenografiselle tutkimusotteelle ominainen ongelma (= samanarvoisten subjektiivisten

käsitysten esittäminen) ja syventää kuvausten tulkintaa ja yhteensopivuutta esimerkiksi tutkittavan alueen tieteellisten käsitysten kanssa.

Fenomenografisessa tutkimusotteessa käytettävät aineistot ovat useimmiten empiirisiä laadullisia haastatteluaineistoja. Niiden kautta nostetaan esiin haastateltujen esittämiä erilaisia käsityksiä ja niiden laadullisia eroja tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenografisessa tutkimusotteessa on keskeistä tutkittavan ilmiön kontekstin tunnistaminen, sillä juuri konteksti eli ilmiön "taustamaailma" kiinnittää erilaatuiset käsitykset kohdeilmiöön. Fenomenografista tutkimusotetta soveltavan tutkijan ei tulisikaan kohdella haastatteluaineiston sisältöä irrallisina, yksilöllisinä käsityksinä konteksteistaan, vaan merkityksenä siitä kontekstista mitä asiasta sanottiin. Tällöin vältetään siltä, että asioista puhutaan liian yleisellä tasolla.

Fenomenografisen tutkijan tavoitteena on onnistua tuomaan esiin se konteksti, johon haastateltavan käsitykset liittyvät. Tämän tyyppisen ajattelun taustalla on näkemys siitä, että ihmisten kokemukset ovat aina yhteydessä siihen, missä tilanteessa ja asiayhteydessä ne tapahtuvat. Tästä syystä myös fenomenografinen tutkija voi itse havahtua huomaamaan, että tutkittava ilmiö voidaan ymmärtää muillakin tavoilla kuin hän on tehnyt.

Fenomenografiseen tutkimukseen voi tutustua tarkemmin esimerkiksi Riitta Rissasen (2003) kasvatustieteellisen väitöskirjan, *Työelämälähtöinen opinnäytetyö oppimisen kontekstina: Fenomenografisia näkökulmia tradenomien opinnäytetyöhön*, kautta ja Aira Pihlaisen (2000) hoitotieteellisen väitöskirjan, *Hyvä, ihanteellisuus ja epäitsekkyys arvoja arvostuskäsityksinä terveydenhuollon koulutuksessa ja työelämässä*, avulla. Mira Huusko ja Susanna Paloniemi ovat kirjoittaneet *Kasvatus -lehteen* (2/2006) artikkelin *Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteessä* (sivut 162-173).

Fenomenologiaan, jossa myös tutkitaan kokemuksia ja merkityksiä, on johdateltu esimerkiksi Timo Laineen (2001) artikkelissa *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Artikkelin löytyy teoksesta Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) 2001. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus.

5.2 Grounded theory

Jos tutkimuksessa on tavoitteena tarkastella jotakin vähän tutkittua ilmiötä tai asiaa, on grounded theory -nimisen metodologisen viitekehyksen valitseminen yksi vaihtoehto. Grounded theory (GT) on menetelmällinen lähestymistapa, jonka avulla pyritään selvittämään ilmiön perustaa ja muodostamaan uutta teoriaa. Käsitteen ovat lanseeranneet ensimmäisinä Glaser ja Strauss vuonna 1967 teoksessaan *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. (ks. esim. Strauss & Corbin 1990, 24-25; Hirsjärvi & Hurme 2000, 164.) GT ei kuitenkaan ole yksi yhtenäinen suuntaus. Sitä on kehitelty lukuisten tutkijoiden toimesta ja menetelmä on saanut erilaisia painotuksia ja

tulkintoja. Jotakin yhteistä monilla GT:n nimissä tehdyillä ja tehtävillä kehitelmillä kuitenkin on: laadullisin menetelmin kerätyn aineiston analysoiminen empiriaa painottaen ja teorian muodostaminen aineiston vertailun ja luokittelun avulla. (Dey 2004, 80.)

GT sai alkunsa tarpeesta muovata teoreettisia innovaatioita tarjoavaa ”hyvää” tiedettä edustava tutkimusmalli, jossa viitoitettaisiin tutkimusprosessin tekemistä suunnittelusta kirjoittamiseen saakka (Strauss & Corbin 1990, 15-32; Strauss & Corbin 1998, 1-14; Dey 2004, 80). Analyysi on kiinteästi empiiriseen dataan ankkuroitu: teoriaa muodostetaan aineistoa systemaattisesti koodaten ja luokitellen (Strauss & Corbin 1990, 24). Hirsjärvi ja Hurme (2000, 164) ovatkin suomentaneet tutkimussuuntauksen ”ankkuroiduksi teoriaksi”, mutta yleisemmin tästä menetelmästä käytetään sen englanninkielistä nimitystä. GT eroaa muista laadullisen tutkimuksen tavoista vain analyysissa, sillä tiedonkeruu voi tapahtua monin tavoin, vaikka teorian rakentaminen nimenomaan haastatteluaineistosta onkin yleistä. Aineiston keruussa noudatetaan usein saturaation periaatetta eli aineistoa kerätään, kunnes aineisto ei enää tarjoa uutta ainesta kehitteillä olevaan teoriaan. (Dey 2004, 80-81.) Aineiston lisääntymisen myötä opitaan aiheesta enemmän ja täydennetään alustavaa teoriamuotoilua. Teorian rakentamiselle tulee silti jossain vaiheessa tehdä loppu. Se onnistuu juuri saturaation (kylläntymisen) periaatetta noudattamalla.

GT on aineistolähtöinen metodi: siinä todellakin lähdetään liikkeelle aineistosta. Tutkijan aiempaa kokemusvarantoa ja teoreettista jäsennyvälineistöä on kuitenkin mahdollonta sulkea kokonaan pois käytöstä. Ne vaikuttavat väistämättä jossain määrin analyysiin. Tutkimus myös jää irralliseksi aiemmista tutkimuksista ja tieteellisistä keskusteluista, jos sitä ei kytketä niihin millään tavalla vaan pitäydytään vain aineiston analyysissa. Aineistolähtöisyyden tai induktiivisuuden sijaan GT:ssä voidaankin puhua induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn välimuodosta, abduktiosta tai teoriasidonnaisuudesta (Dey 2004, 90-92; Eskola & Suoranta 2000, 19, 79-83). Abduktiossa päärooli on tutkijan ajattelulla, mutta siinä hyväksytään se, että ajattelu ja päättely eivät synny tyhjiössä ilman minkäänlaista teoreettista välineistöä ja vihjeitä. Tämän seikan ymmärtäminen on tutkimuksen tekemisessä keskeistä: tulokset ovat aina kontekstisidonnaisia ja subjektiivisuus on väistämättä läsnä tutkimuksessa.

Grounded theory -suuntauksen käyttämiseen voi tutustua vaikkapa Riitta Rönkön (2003) sosiaalipsykologisen pro gradu -tutkielman kautta. Tutkielma palkittiin Sosiaalipsykologian päivillä 2004.

Grounded Theory -menetelmästä

GT:ssä koodaus on keskeisessä asemassa. Koodauksella tarkoitetaan aineiston käsitteellistämistä, pilkkomista ja uudelleen muotoilemista tai jäsentämistä. Mainitut operaatiot ovat olennaisia aineistoon pohjautuvassa teorian muodostuksessa. (Strauss & Corbin 1990; 1998; Flick 1998, 179.) Monet laadullisen aineiston hallintaan ja käsittelyyn tarkoitetut ohjelmat soveltuvat juuri ankkuroidun teorian muodostamiseen, sillä niitä on

suunniteltu nimenomaan aineistolähtöisen analyysin tarpeita ajatellen (ks. esim. Strauss & Corbin 1998, 275-279). Koodaukseen on erilaisia vaihtoehtoja (esim. Dey 2004, 81), mutta tässä esitellään Straussin ja Corbinin (1990, 1998) jaottelu.

Aineistosta voi tehdä ainakin kolmenlaista koodausta: 1) avointa koodausta, 2) aksiaalista tai akselikoodausta ja 3) selektiivistä koodausta. Lyhyesti ja yksinkertaistaen esitettynä ensimmäisenä analyysiaskelena on tehdä avointa koodausta. Siinä tutkija tekee tutkittavien alkuperäisten ilmausten perusteella sisällöllisiä koodeja. Koodaamisen tarkkuus riippuu mm. tutkijasta ja tutkimuksen tarkoituksesta – litteroitua tekstiä voi koodata esimerkiksi rivi riviltä tai kappale kappaleelta (Flick 1998, 180-183; Strauss & Corbin 1998, 119-120). Toisessa vaiheessa luodaan avoimen koodauksen pohjalta tarkennettuja kategorioita. Tässä vaiheessa koodaaminen tapahtuu keskeisiksi valittujen elementtien, ”akselien”, ympärillä. Tavoitteena on syventää kutakin kategoriaa samalla tapaa kuin yleensäkin analyysissa syvennetään teemoja. Kolmantena vaiheena tai osana kootaan koko aineiston anti teoriaksi eli etsitään aineiston juoni tai punainen lanka; tutkimuksen ydinkategoria, johon liitetään myöhemmin muita luokkia. (Dey 2004, 81; Hirsjärvi & Hurme 2000, 165-166; Flick 1998, 179.)

Edellä kuvattuja vaiheita ei tule ymmärtää yksioikoiseksi etenemismalliksi tai toisistaan erillisiksi vaiheiksi, vaan pikemminkin ne ovat erilaisia tapoja käsitellä tekstuaalista materiaalia. Tutkija liikkuu näiden osien välissä edestakaisin ja yhdistelee niitä tilanteen ja tarpeiden mukaan (Flick 1998, 179). Prosessi kuitenkin alkaa avoimella koodauksella ja mitä pidemmälle siinä edetään, sitä keskeisimmäksi selektiivinen koodaus tulee. GT:ssä siis tiivistetään aineistoa vaihe vaiheelta: pienistä yksittäisistä havainnoista ja koodauksista kuljetaan kohti suurempaa kokonaisuutta, teoriaa tutkittavasta aiheesta.

Teoriaa muodostettaessa käytetään vertailevaa otetta, jota voidaan Glaserin ja Straussin (1967) mukaan nimittää ”analyttiseksi vertailumetodiksi” (the constant comparative method) (Strauss & Corbin 1998, 62-63; Hirsjärvi & Hurme 2001, 166). Koodaamiseen sisältyy jatkuva ilmiön ja tapausten vertailun. Aineistosta konstruoidaan käsitteitä ja koodeja ja näiden välisiä suhteita analysoidaan ja vertaillaan. Tehtyjä kategorisointeja verrataan aiemmin tehtyihin ja pohditaan, sopivatko uudet käsitteet vanhoihin vai tuleeko muodostaa uusi luokka. Yleensä koodeja ja luokkia hahmotellaan hierarkkisesti nimeten yläkoodeja, niille rinnasteisia koodeja sekä yläkoodeille alisteisia ja niihin kytkeytyviä alakoodeja. Vertailujen edetessä kuljetaan koko ajan empiiriseltä tasolta kohti teoreettisempaa käsitteellistämistä. Havainnoista, koodauksista, heränneistä kysymyksistä ja ideoista tehdään prosessin yhteydessä muistiinpanoja, ”memoja”. Huomiot täydentävät ja selittävät muodostettuja koodeja ja niitä voidaan hyödyntää analyysin auki kirjoittamisessa. (Strauss & Corbin 1998.) Kirjallisuutta otetaan yleensä mukaan vasta sen jälkeen kun vertailevan metodin avulla on päästy aineiston alustavaan jäsenyykseen – sitten, kun aineisto ”antaa luvan” perehtyä kirjallisuuteen (Martikainen & Haverinen 2004, 134). Uudempana grounded theory -lähestymistapaan liittyvänä menetelmänä on

ns. ehtomatriisin (conditional matrix) käyttäminen, johon on hyvä perehtyä tarkemmin Straussin ja Corbinin (1990, 1998) teoksien avulla.

Martikaista ja Haverista (2004, 136-137) mukaillen grounded theory -menetelmää käytettäessä tulisi täyttyä seitsemän ehtoa:

- tutkimuskohde: yksilölliset kokemukset, merkitysrakenteet tai sosiaalinen prosessi
- tavoite: teorian luominen
- aineisto: kerätty teoreettisella otannalla
- analysointi: jatkuvan vertailun metodin käyttäminen
- analyysin tulokset: määritellään ydinkategoria
- teorian muodostaminen: laadittu substantiaaliset teoriat
- lopputulos: kehitetty formaali teoria.

5.3 Etnografia

Etnografiaa on kokoava nimitys erilaisille kulttuuria "sisältäpäin" lähestyville tutkimuksille. Termin etuliite "etno" viittaa kansaan, "grafia" puolestaan kreikan graphein-sanaan, joka merkitsee kirjoittamista (vrt. fenomenografia).

Etnografi pyrkii tarkastelemaan, kuvailemaan ja ymmärtämään tutkimaansa kohdetta osallistumalla sen piirissä elävien ihmisten arkeen. Etnografista tutkimusta voidaan tehdä monilla tieteenaloilla ja monesta näkökulmasta (ks. tarkemmin esim. Eskola & Suoranta 2000, 103-110). Alkujaan etnografiat ovat olleet tutkijan – yleensä länsimaisen – näkökulmasta tehtyjä vieraiden kansojen kuvauksia; ihmisten ja kulttuurin pitkäaikaista vertailevaa kenttätutkimusta. Keskeistä etnografiassa on esimerkiksi tutkijan osallisuus, tutkimuksen ajallinen pitkäkestoisuus ja kulttuurin kontekstuaalisuuden huomioiminen. Tutkijan toiminnassa painottuu reflektio ja eettisyyden pohtiminen.

Esimerkkeinä suomalaisista etnografisista tutkimuksista mainittakoon Harriet Strandellin (1996) kasvatusetnografinen tutkimus (Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä) ja Martti Grönforsin (1981) tutkimukset suomalaisista romaneista (Suomen mustalaiskansa).

Tutkimussuuntauksista, niiden määrittelyistä ja rajanvedoista käydään tieteessä aina keskustelua. Etnografian määrittelystä ovat keskustelleet esimerkiksi Michael Agar ja Wolff-Michael Roth. Agar esittää puheenvuoron: *An Ethnography By Any Other Name ...*, jota Roth kommentoi: *But Does "Ethnography By Any Other Name" Really Promote Real Ethnography?* ja Agar vastaa Rothin kommenttiin: *Response to Wolff-Michael Roth*.

5.4 Toimintatutkimus

Toimintatutkimuksessa sekä tutkitaan että yritetään muuttaa vallitsevia käytäntöjä. Tutkimuksen avulla etsitään ratkaisuja ongelmiin - olivat ne sitten teknisiä, yhteiskunnallisia, sosiaalisia, eettisiä tai ammatillisia. Olennaista on se, että tutkittavat eli käytännössä toimivat ihmiset otetaan aktiivisiksi osallisiksi tutkimukseen mukaan. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän työkäytäntöjä ja vuorovaikutustaitoja tutkittaessa asiakaskäyntien videonauhoituksia analysoivat tutkijan kanssa itse nauhoitetuissa tilanteissa työtänsä tekevät sosiaalityöntekijät. Vaihtoehtoisia maailmaskenaarioita hahmotellaan vuorostaan toimintatutkimuksessa yliopistojen tutkijoiden ja maailmanlaajuisten kansalaisjärjestöjen välisenä yhteistyönä. Olennaista on yhteistyö ja aktiivinen tekeminen tutkimisen ohella.

Toimintatutkimuksen perustajana esitetään useimmiten sosiaalipsykologian klassikko Kurt Lewin. Hänen laajasta tuotannostaan toimintatutkista kuvaa hyvin Harwoodin tutkimus, jonka Lewin teki konsulttina Virginiassa. (Coch & French 1948.)

Harwoodin tehtaan ongelmia olivat matala tuottavuus, työntekijöiden suuri vaihtuvuus ja työntekijöiden johtoa kohtaan osoittama aggressiivisuus, kun tehtaassa tehtiin työtä ja sen organisointia koskevia muutoksia. Tehtaan johto halusi tietää, miksi muutoksia vastustettiin ja mitä sille voitaisiin tehdä. Niinpä tehtaassa tehtiin "todellisen elämän muutoskoe" ja tutkimuksen lähtökohdaksi kehitettiin teoria frustraatiosta; mitä vaikeampi työ ja nopeampi työtahti, sitä frustroituneempia työntekijät ovat. Varsinaisessa kenttäkokeessa käytettiin kolmea työntekijöiden ryhmää. Jokaisen ryhmän työtehtäviä muutettiin ja uudistettiin. Ensimmäinen ryhmä ei osallistunut itse muutosten suunnitteluun, toinen ryhmä osallistui siihen edustajiensa välityksellä ja kolmas ryhmä osallistui kokonaisuudessaan muutosten suunnitteluun tehtaan johdon kanssa neuvotellen. Ensimmäisessä ryhmässä muutosten seurauksena laski työmoraali ja tuottavuus. Lisäksi työntekijöiden aggressiivisuus ja vaihtuvuus lisääntyivät. Kahdessa muussa ryhmässä näin ei tapahtunut. Kokonaisuudessaan muutoksen suunnitteluun osallistunut kolmas ryhmä saavutti nopeasti muutosta edeltäneen tuottavuuden asteen kasvattaen sitä edelleen. (Coch & French 1948, Lewin 1951; Hart & Bond 1995, 17-19)

Harwoodin tutkimuksella Lewin osoitti, että työntekijöiden demokraattisilla osallistumismahdollisuuksilla on selkeä yhteys työtyytyväisyyteen, työmoraaliin ja tuottavuuteen. Lisäksi tutkimus todisti, miten demokraattinen osallistuminen oli paljon suotavampaa kuin tieteellisen liikkeenjohdon oppien mukainen autoritaarinen johtaminen.

Tutkimuksissaan Lewin muotoili toimintatutkimuksellisen kenttäkokeen perusmallin, johon kuuluvat vertailuasetelma, lähtötilan kartoitus, intervention kuvaus ja lopputilan mittaaminen. Samaten hän määritteli toimintatutkimuksen spiraalin, joka kulkee seuraavien vaiheiden kautta: Toiminnan suunnittelu -> Muutoksen toteutus -> Muutoksen vaikutusten seuranta ja arviointi -> Toiminnan suunnittelu jne. Lewinin lähtökohtana oli ajatus, jonka mukaan sosiaalista tilannetta voidaan parhaiten ymmärtää, kun tilannetta ensin yritetään muuttaa ja sitten muutoksen vaikutuksia arvioidaan. Tämä on yhä kes-

keinen lähtökohta toimintatutkimuksessa, vaikka kokeellisia vertailuasetelmia ei juuri käytetäkään. Toimintatutkimukselle on tyypillistä

- käytäntöön suuntautuminen
- ongelma-keskeisyys
- tutkittavien ja tutkijan roolit aktiivisina toimijoina muutosprosessissa
- tutkittavien ja tutkijan suhteen perustana oleva yhteistyö

Mainituista piirteistä voidaan johtaa ainakin kolme toimintatutkimuksen itseymmärrykseen liittyvää tekijää:

- Tutkimuksen tavoitteena ei ole ainoastaan kuvata tai selittää, vaan myös *muuttaa* sosiaalista todellisuutta. Muutos voi tapahtua tai olla tapahtumatta. Muutos voi olla myös aivan toisenlainen kuin mitä oli alun alkaen tavoiteltu.
- Ymmärrys tutkittavista subjekteina on itse tutkimuskäytäntöön sisältyvä vaatimus. Periaatteessa ymmärrys tutkittavista subjekteina on ollut itsestäänselvyys jo pitkään sosiaalitieteissä. Tässä mielessä tutkittavien ymmärtäminen tietoisiksi toimijoiksi ei ole mikään erityisen poikkeava periaate. Mutta toimintatutkimuksessa tutkittavat ovat *aktiivisina subjekteina* mukana itse tutkimus- ja muutosprosessissa.
- Muutoksen avulla voidaan tuottaa omanlaistaan tietoa tutkittavasta asiasta/asioista. Yhtäältä toimintatutkimus tuottaa tietoa toiminnasta ja muutoksesta vastaten kysymykseen *miten tutkittavat kohteet voivat muuttua* ja toisaalta se käänteisesti vastaa kysymykseen *miten tutkittavat kohteet voivat muuttua* ja toisaalta se käänteisesti vastaa kysymykseen *miten tutkittavat kohteet voivat muuttua* ja toisaalta se käänteisesti vastaa kysymykseen *miten tutkittavat kohteet voivat muuttua* ja toisaalta se käänteisesti vastaa kysymykseen *miten tutkittavat kohteet voivat muuttua*. Jälkimmäinen tehtävä tuo toimintatutkimuksen lähelle perinteisen sosiaalitutkimuksen tiedollisia tavoitteita. Tilanteissa, joissa muutos ei tapahdu saatetaan saada näkyviin asenteita, valtarakenteita, työ- kulttuureja jne., jotka eivät muutoin tutkien välttämättä ilmenisi.

Toimintatutkimuksen mahdollinen kohde ja tutkimuksen substanssi voi olla melkein mikä tahansa ihmiselämään liittyvä piirre. Aloite tutkimukseen voi tulla aiemmissa tutkimuksissa havaittujen ongelmien ratkaisutarpeesta eli yliopistojen ja tutkijoiden aloitteesta. Mutta yhtä mahdollista, ja käytännössä myös todennäköisempää on, että tutkimuskohde itse tai sitä edustava järjestö tai vastaava on tutkimuksen aloitteentekijänä. Aloite voi syntyä myös näiden yhdistelmänä.

Toimintatutkimuksessa on olennaista pyrkiä tutkimisen avulla mahdollisimman reaaliaikaisesti erilaisten asiaintilojen muutokseen edistämällä ja parantamalla niitä tavalla tai toisella. Yhtä tärkeää on kuitenkin muistaa, että kyseessä on myös tutkimus. Toimintatutkimuksessa tuotetaan aineistoa ja sen pohjalta uutta tutkimuksellista tietoa, vaikka aiotut käytännön muutokset eivät onnistuisikaan.

5.5 Tapaustutkimus

Yhden päiväkotilapsen sosiaalinen kehitys ikävuosina 1-4, kuopiolaisen koulun nuorten luokkahenki, pk-yrityksessä käytävät kehityskeskustelut tai yksilön selviytyminen vaikeasta kriisistä. Mikä näitä edellä lueteltuja yhdistää? - Niiden tapauksellisuus, kukin niistä on "case".

Tapaustutkimuksessa (*case study research*) tutkitaan yksittäistä tapahtumaa, rajattua kokonaisuutta (esim. keväällä 2006 yrityksessä x käydyt kehityskeskustelut) tai yksilöä käyttämällä monipuolisia ja eri menetelmillä hankittuja tietoja. Tapaustutkimuksessa pyritään tutkimaan, kuvaamaan ja selittämään tapauksia pääasiassa miten- ja miksi-kysymysten avulla. (Yin 1994, 5-13.)

Tyypillistä tapaustutkimukselle on valita tutkimuskohteeksi yksittäinen tapaus, tilanne, tapahtuma tai joukko tapauksia, joiden tarkastelussa kiinnostuksen kohteena ovat usein prosessit. Yksittäistapauksia pyritään tutkimaan niiden luonnollisessa ympäristössään kuvailemalla yksityiskohtaisesti tutkittavaa ilmiötä. Kuvailevat menetelmät eivät välttämättä pyri selittämään ilmiöiden välisiä yhteyksiä, testaamaan hypoteeseja, tekemään ennusteita, vaan tavoitteena on tutkimuskohteen ominaispiirteiden systemaattinen, tarkka ja totuudenmukainen kuvailu. (Anttila 1996, 250; Hirsjärvi ym. 2004, 125-126.)

Olennaista on, että tutkittava tapaus muodostaa jonkinlaisen kokonaisuuden. Koska tapaustutkimuksessa käytetään erilaisia tiedonkeruu ja analyysitapoja, ei sitä voida pitää ainoastaan aineistonkeruun tekniikkana. Tapaustutkimuksen teko ei siis rajoita menetelmävalintoja: käytössä ovat yhtä hyvin kvantitatiiviset kuin kvalitatiivisetkin menetelmät. Tapaustutkimusta tehdään myös monella eri tieteenalalla, niin kauppatieteissä ja oikeustieteissä kuin sosiologiassa ja psykologiassakin. (Yin 1994, 1-3; Saarela-Kinnunen & Eskola 2001.) Ammattikorkeakouluopiskelijoiden opinnäytetöissä tapaustutkimuksellisuus on tyypillistä, sillä opinnäytteen aihe saadaan usein työharjoittelupaikasta tai muutoin työelämästä, jolloin ne liittyvät johonkin yritykseen tai organisaatioon. Tapaustutkimuksiksi voidaan lukea myös monet projektit ja kehittämis- tai arviointitutkimukset. Tapaustutkimus onkin kirjava käsite, eikä sitä voida yksiselitteisesti pelkistää nimittämään vain tiettyjä tutkimuksia. Kaiken lisäksi kaikkien laadullisten tutkimusten voidaan tavallaan ajatella olevan tapaustutkimuksia – tutkitaanhan niissä tiettyjä tapauksia.

Tapaustutkimuksen kohdalla on erityisesti pohdittu edustavuutta ja tulosten yleistämistä. Vaikka tapaustutkimuksessa voidaankin käyttää niin kvantitatiivisia kuin kvalitatiivisiakin menetelmiä, tutkimuksen arvioinnissa painottuvat yleensä laadullisen tutkimuksen arviointiin liittyvät seikat, ellei kyse sitten ole pelkästään määrällisistä aineistoa sisältävästä tutkimuksesta.

Tapausta tutkimalla pyritään lisäämään ymmärrystä tietystä ilmiöstä pyrkimättä kuitenkaan yleistettävään tietoon. Yleensä tapaustutkimus valitaankin menetelmäksi, kun

halutaan ymmärtää kohdetta syvällisesti ja huomioida siihen liittyvä konteksti (olosuhteet, taustat yms.). Vaikka kyse onkin tietystä, yksilöllisestä tapauksesta, arvioinnissa on kuitenkin hyvä pohtia tuloksia myös laajemmassa mittakaavassa: Mitä kyseinen tapaus opettaa vastaaville tutkimusprosesseille? Miten saatuja tuloksia voitaisiin mahdollisesti soveltaa muuhun tai muualla? Miten yksittäistapauksen tuloksia voi käyttää apuna suunniteltaessa aihetta koskevia laajempia tutkimuksia?

Yhdenkin tapauksen huolellinen tutkiminen voi tarjota yksittäistapauksen ylittävää tietoa, vaikka sen pohjalta ei voi esittää yleistyksiä. Tulosten merkitystä ja oikeellisuutta voidaan vahvistaa esittämällä perusteellinen kuvaus aineistosta ja sen analyysistä.

5.5 Tapaustutkimus

Yhden päiväkotilapsen sosiaalinen kehitys ikävuosina 1-4, kuopiolaisen koulun nuorten luokkahenki, pk-yrityksessä käytävät kehityskeskustelut tai yksilön selviytyminen vaikeasta kriisistä. Mikä näitä edellä lueteltuja yhdistää? - Niiden tapauksellisuus, kukin niistä on "case".

Tapaustutkimuksessa (*case study research*) tutkitaan yksittäistä tapahtumaa, rajattua kokonaisuutta (esim. keväällä 2006 yrityksessä x käydyt kehityskeskustelut) tai yksilöä käyttämällä monipuolisia ja eri menetelmillä hankittuja tietoja. Tapaustutkimuksessa pyritään tutkimaan, kuvaamaan ja selittämään tapauksia pääasiassa miten- ja miksi-kysymysten avulla. (Yin 1994, 5-13.)

Tyypillistä tapaustutkimukselle on valita tutkimuskohteeksi yksittäinen tapaus, tilanne, tapahtuma tai joukko tapauksia, joiden tarkastelussa kiinnostuksen kohteena ovat usein prosessit. Yksittäistapauksia pyritään tutkimaan niiden luonnollisessa ympäristössään kuvailemalla yksityiskohtaisesti tutkittavaa ilmiötä. Kuvailevat menetelmät eivät välttämättä pyri selittämään ilmiöiden välisiä yhteyksiä, testaamaan hypoteeseja, tekemään ennusteita, vaan tavoitteena on tutkimuskohteen ominaispiirteiden systemaattinen, tarkka ja totuudenmukainen kuvailu. (Anttila 1996, 250; Hirsjärvi ym. 2004, 125-126.)

Olennaista on, että tutkittava tapaus muodostaa jonkinlaisen kokonaisuuden. Koska tapaustutkimuksessa käytetään erilaisia tiedonkeruu ja analyysitapoja, ei sitä voida pitää ainoastaan aineistonkeruun tekniikkana. Tapaustutkimuksen teko ei siis rajoita menetelmävalintoja: käytössä ovat yhtä hyvin kvantitatiiviset kuin kvalitatiivisetkin menetelmät. Tapaustutkimusta tehdään myös monella eri tieteenalalla, niin kauppatieteissä ja oikeustieteissä kuin sosiologiassa ja psykologiassakin. (Yin 1994, 1-3; Saarela-Kinnunen & Eskola 2001.) Ammattikorkeakouluopiskelijoiden opinnäytetöissä tapaustutkimuksellisuus on tyypillistä, sillä opinnäytteen aihe saadaan usein työharjoittelupaikasta tai muutoin työelämästä, jolloin ne liittyvät johonkin yritykseen tai organisaatioon. Tapaustutkimuksiksi voidaan lukea myös monet projektit ja kehittämis- tai arviointitut-

kimukset. Tapaustutkimus onkin kirjava käsite, eikä sitä voida yksiselitteisesti pelkistää nimittämään vain tiettyjä tutkimuksia. Kaiken lisäksi kaikkien laadullisten tutkimusten voidaan tavallaan ajatella olevan tapaustutkimuksia – tutkitaanhan niissä tiettyjä tapauksia.

Tapaustutkimuksen kohdalla on erityisesti pohdittu edustavuutta ja tulosten yleistämistä. Vaikka tapaustutkimuksessa voidaankin käyttää niin kvantitatiivisia kuin kvalitatiivisiakin menetelmiä, tutkimuksen arvioinnissa painottuvat yleensä laadullisen tutkimuksen arviointiin liittyvät seikat, ellei kyse sitten ole pelkästään määrällisistä aineistoa sisältävästä tutkimuksesta.

Tapausta tutkimalla pyritään lisäämään ymmärrystä tietyistä ilmiöstä pyrkimättä kuitenkaan yleistettävään tietoon. Yleensä tapaustutkimus valitaankin menetelmäksi, kun halutaan ymmärtää kohdetta syvällisesti ja huomioida siihen liittyvä konteksti (olosuhteet, taustat yms.). Vaikka kyse onkin tietystä, yksilöllisestä tapauksesta, arvioinnissa on kuitenkin hyvä pohtia tuloksia myös laajemmassa mittakaavassa: Mitä kyseinen tapaus opettaa vastaaville tutkimusprosesseille? Miten saatuja tuloksia voitaisiin mahdollisesti soveltaa muuhun tai muualla? Miten yksittäistapauksen tuloksia voi käyttää apuna suunniteltaessa aihetta koskevia laajempia tutkimuksia?

Yhdenkin tapauksen huolellinen tutkiminen voi tarjota yksittäistapauksen ylittävää tietoa, vaikka sen pohjalta ei voi esittää yleistyksiä. Tulosten merkitystä ja oikeellisuutta voidaan vahvistaa esittämällä perusteellinen kuvaus aineistosta ja sen analyysistä.

5.6 Sosiaalinen konstruktionismi

Karkeasti tiivistäen sosiaalinen konstruktionismi on tutkimuksellinen viitekehys, jonka mukaan sosiaalinen todellisuutemme rakentuu (rakentaa= *construct*) sosiaalisessa, kielellisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalinen konstruktionismi liittyy keskeisesti 1960-70-luvuilla tapahtuneeseen niin kutsuttuun kielelliseen käännteeseen. Tuolloin käytiin keskustelua siitä, mitä oikeastaan tulisi tutkia ja millä menetelmillä. Kritiikin kohteina olivat mm. tutkimuksen mekanistisuus, individualistisuus, länsimaalaisuus, näennäisobjektiivisuus, määrällisyys ja tutkimustulosten relevanssi. Kokeellista tutkimusta kritisoitiin mm. sen eettisten ongelmien, kuten ihmisten manipuloimisen, vuoksi. Kielellinen käänne tarkoittaa käytännössä tutkimuksellisen painopisteen muutosta: koska kielen ajateltiin/ajatellaan rakentavan keskeisesti sosiaalista todellisuutta, osa tutkijoista alkoi suunnata tutkimuksellisen mielenkiintonsa kieleen.

Kielellistä tutkimusta voidaan harjoittaa hyvin monella tapaa. Yhteistä kielelliselle orientaatiolle (sosiaalitieteissä) on kuitenkin sosiaalinen konstruktionismi, joka toimii erilaisten kielellisten lähestymistapojen laajempänä viitekehysenä, kattokäsitteenä kulttuuristen ilmiöiden ja diskursiivisten menetelmien käyttämisessä. (ks. esim. Aro 2001).

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta tarkasteltuna todellisuuden voidaan ajatella rakentuvan kielellisessä vuorovaikutuksessa (Berger & Luckman 1994). Todellisuudesta voidaan konstruoida useita eri versioita: elämästämme ei niinkään ole olemassa absoluuttisia totuuksia, vaan pikemminkin erilaisia selitystapoja ja kertomuksia. Sosiaalista konstruktionismia on väljempää ja tiukempaa, mutta jotakin yhteistäkin tämän viitekehyksen omaksuneilla tutkijoilla on. Esimerkiksi Vivienn Burr (2003, 2-5) on listannut neljä pääkohtaa, jotka yhdistävät ”sosiaalisia konstruktionisteja”:

- kriittisyys itsestänselvyyksiä kohtaan
- käsitystemme historiallis-kulttuurisuus (relatiivisuus)
- tiedon syntyminen sosiaalisissa prosesseissa
- tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteenkuuluminen.

Jos tutkimukselliseksi viitekehykseksi valitaan jokin sosiaalisen konstruktionismin mukainen tarkastelutapa, on tutkimuskohteena kieli. Kieli ymmärretään suhteelliseksi, käyttäjistään riippuvaiseksi, tilannesidonnaiseksi, seurauksia tuottavaksi ja sosiaalisen elämämme kannalta merkitykselliseksi tekijäksi.

Tutkimuksessa suhde kieleen on tärkeä, sillä tutkijan tulee määritellä, miten hän tutkimustuloksiinsa suhtautuu. Myös tutkimus sinänsä on kielellinen konstruktio; rakenne tietyistä puitteista tietyissä olosuhteissa. (Tutkimuksen arviointi).

6 Aineiston hankinta

Tutkimusaineiston hankinnan lähtökohtana ovat tutkimusongelmat tai tutkimustehtävä. Niiden perusteella valitaan aineiston keruun menetelmät. Toisinaan saatetaan tosin edetä päinvastaisessa järjestyksessä eli etsiä jo olemassa olevaan aineistoon uutta näkökulmaa ja tutkimusongelmaa. Laadulliset aineistot ovat usein laajoja ja esimerkiksi arkistoituja aineistoja on alkuperäisissä tutkimuksissa hyödynnetty toisinaan vain osin. Vaikka arkistoaineistoja voi käyttää niin primaariaineistona kuin lisä- tai vertailuaineistonakin, tavallisesti halutaan myös hankkia tutkimusta varten oma aineisto. Tutkimusongelma määrittää keskeisesti sen, millainen aineisto kerätään tai hankitaan.

Esimerkiksi työmotivaatiota tutkittaessa aineistonkeruu ja tutkittavien valinta riippuu siitä, mistä näkökulmasta työmotivaatiota lähestytään. Jos ollaan kiinnostuneita tietyn organisaation jäsenten työhön kytkeytyvästä motivaatiosta, saa tutkimus tapaustutkimuksellisia piirteitä. Mikäli halutaan saada tietoa esimerkiksi ihmisten itsensä antamista työmotivaation merkityksistä ja käsityksistä, on laadullinen tutkimus - esimerkiksi avoimet haastattelut - hyvä ratkaisu. Jos työmotivaation tutkimiseen löytyy kiinnostava ja vakuuttava teoria, voi sitä apuna käyttäen tehdä oman kyselylomakkeen ja siirtyä määrällisen tutkimuksen pariin. (Tunnustettuja teorioita on yleensä sovellettu useissa tutkimuksissa, joten arkistoitujen kyselyaineistojen lomakkeisiin on hyvä perehtyä ennen oman lomakkeen suunnittelua).

Tutkimusotteen valitsemisen jälkeen tulisi ratkaista aineistonkeruuseen liittyvät seikat tarkemmin. Miten ja millaista aineistoa? (luku 6.1) Kuinka paljon aineistoa on riittävästi ja kuinka valita tutkittavat? (luku 6.2) Onko aineisto eudustavaa? (luku 6.2.4)

Perinteisiä laadullisen tutkimuksen aineistohankintamenetelmiä ovat haastattelu (luku 6.3) ja havainnointi (luvut 6.4). Näiden lisäksi nykyään käytetään erilaisia ns. valmiita aineistoja (luku 6.6) tai kerätään eri tavoin kirjoitelmia, kertomuksia tai vastauksia. Yhtenä esimerkkinä kirjallisen aineiston keruusta toimii eläytymismenetelmä (luku 6.5). On myös mahdollista valita yhden menetelmän sijaan useampia tapoja, harjoittaa triangulaatiota (luku 2.3.2).

Aineiston hankintaa pohtiessa on hyvä tutustua myös Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirjaan. Se antaa ohjeita sähköisen tutkimusaineiston hallintaan sen elinkaaren eri vaiheissa.

6.1 Millaista aineistoa ja miten?

Aineistonkeruumenetelmän valintaa ohjaa se, millaista tietoa etsitään - millaisen aineiston voidaan ajatella parhaiten tarjoavan näkökulmia ja ratkaisuehdotuksia asetettuun tutkimustehtävään ja määriteltyihin ongelmiin. Kun on selvillä se, mitä aikoo tutkia, on aika pohtia tarkemmin menetelmää, jolla saisi kerättyä tutkimusongelman kannalta relevanttia aineistoa.

Mistä sitten voi tietää, mikä aineistonkeruun tapa soveltuisi juuri omaan tutkimukseen? Aineistonkeruumenetelmän valitseminen ei ole mitenkään yksinkertaista. Samoja tutkimustehtäviä ja -ongelmia voidaan lähestyä hyvinkin eri tavoin, eikä yhtä ainoaa oikeaa tai sopivaa menetelmää ole olemassa. Kyse on näkökulman valitsemisesta – tai useiden yhdistämisestä, triangulaatiosta. On myös hyvä muistaa, että valmiitakin aineistoja on olemassa.

Tutkimusaineiston hankintaa suunnitellessa on huomioitava esimerkiksi käytettävissä oleva aika ja taloudelliset resurssit. Jos kyseessä on ensimmäinen opinnäytetyö, ei kannata ryhtyä tekemään vuosia kestävästä ja myös rahaa vievää pitkittäistutkimusta. Toisinaan aineiston hankintaan kulutetaan runsaasti aikaa ja voimavaroja, mutta tämän jälkeen väsähdetään. Tällöin aineistoon tutustuminen ja sen analysoiminen saattaa jäädä hyvin vaillinaiseksi. Aineiston keruun suunnittelussa omien taitojen arvioiminen on tärkeää: mihin kykenen, mitä jo hallitsen ja mitä pystyn oppimaan kyetäkseni tekemään tutkimuksen?

6.2 Aineiston määrä ja tutkittavat

Kuinka paljon aineistoa pitäisi olla? Kysymys on yksinkertainen, mutta vastaus jo monimutkaisempi. Ei ole olemassa sääntöä, jonka perusteella voisi määritellä vaikkapa tarvittavien haastateltavien määrän. Aineiston kokoa voidaan kuitenkin rajata esimerkiksi sen mukaan, onko kyseessä opinnäytetyö vai jokin suurempi tutkimushanke. Ensimmäisen opinnäytetyön kohdalla kannattaa ajatella resursseja niin omien taitojen, ajan kuin rahankin suhteen. Aineiston hankintaan ei saisi mennä kohtuuttoman paljon aikaa ja energiaa, sillä jo aineiston purkaminen on aikaa vievää. Yhden haastattelutunnin purkamiseen menee litteroinnin tarkkuudesta riippuen 6-12 tuntia.

Lähtökohtana aineiston kokoa ja edustavuutta ajatellen on peruskysymys siitä, ollaanko tekemässä kvantitatiivista vai kvalitatiivista tutkimusta. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa voidaan pyrkiä yleistettäviin päätelmiin, mikäli tutkittavasta perusjoukosta on tehty huolellinen otos. Kvantitatiivisia menetelmiä voidaan käyttää myös kuvaamaan tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä tai sitä kuinka yleisestä ilmiöstä on kyse. Kvantitatiivisin menetelmin voi tutkia myös todennäköisyyksiä ja tilastollisia yhteyksiä eri

asioiden välillä. Kvantitatiivisella tutkimuksella ei siis aina pyritä etsimään syy-seuraus-suhteita.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tavoitteena on usein jonkin ilmiön ymmärtäminen, ei tilastollisten yhteyksien etsiminen. Tämä mahdollistaa sen, ettei tutkimusaineiston tarvitse välttämättä olla suuri, joskus yksikin tapaus voi riittää.

Aineiston valinta riippuu siitä, mikä tutkimuksen näkökulma on; halutaanko aineistoon tutkittavan ilmiön omakohtaisesti tuntevien ihmisten näkemyksiä ja kokemuksia vai halutaanko aineistoa, jossa ilmiötä käsitellään eri tavoin mediassa tai poliittisissa päätöksissä. Valintaan vaikuttavat ratkaisevasti tutkimuskysymykset. Kun tutkimuskysymyksenä on ”miten koti-isyyys vaikuttaa puolisoitten välisiin suhteisiin?”, on tarkoituksenmukaista etsiä haastateltaviksi perheitä, joissa isä on kotona. Koti-isyydestä kertovien lehtiartikkeleiden kerääminen aineistoksi on puolestaan oikea valinta silloin, kun tutkimuskysymys on ”millä tavalla koti-isyydestä puhutaan julkisuudessa?” Jos taas tutkimuksessa etsitään vastausta siihen, miten vanhemmuutta ohjataan perhepolitiikalla, hankitaan aineistoksi perhepolitiikkaa koskevat päätökset ja niiden valmisteluasiakirjat.

Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta otoksesta. Tällä tarkoitetaan, että yleensä aineisto/tutkittavat valitaan tutkijan asettamien kriteereiden perusteella. Kun tutkimusaineisto kerätään ihmisiltä, tutkittavia voidaan etsiä esimerkiksi jo olemassa olevien kontaktien avulla, niin kutsutulla lumipallotekniikalla. Siinä tutkimukseen osallistuvilta pyydetään vinkkejä muista soveltuvista osanottajista. Tutkittavia voi myös hakea esimerkiksi ilmoituksella tiedotusvälineissä. Jälkimmäisessä tapauksessa tutkimuksesta kiinnostuneet voivat itse lähestyä tutkijaa, jos he ovat kiinnostuneita aiheesta ja kokevat soveltuvansa tutkimukseen osallistujaksi.

Aivan millä keinoin tahansa ei tutkittavia kuitenkaan voi haalia. Tutkimukseen osallistumisen tulee aina olla vapaaehtoista. Ihanteellista olisi, että tutkittavat olisivat omasta vapaasta tahdostaan innostuneita osallistumaan tutkimukseen. Tutkittavia valitessa on merkittävää muistaa pyytää myös lupa tutkimuksen suorittamiseen. Jos tutkitaan esimerkiksi päiväkotilapsien sosiaalista kehitystä, on tutkimuslupa pyydyttävä sekä päiväkodilta että tutkittavien lasten vanhemmilta (ks. tarkemmin Kuula 2006, 147-153).

Aineiston kattavuudella tarkoitetaan sitä, että aineiston määrä on riittävä suhteessa analyysin pohjalta esitettyihin tulkintoihin. Aineiston kattavuuteen liittyvät aineiston rajaaminen, kylläntyminen, yleistäminen ja edustavuus.

6.2.1 Aineiston rajaaminen

Aineiston mahdollisimman tarkka rajaaminen on tärkeää. Liikkeelle voi lähteä hyvinkin pienestä aineistosta ja pyrkiä tekemään siitä päteviä tulkintoja. Omaan aineistoon on tutustuttava perin pohjin: tulkinnat eivät saa perustua aineiston satunnaisuuksiin. Peruslähtökohtana laadullisen tutkimuksen aineiston rajaamisessa on sen teoreettinen

edustavuus: tutkittava tapaus nähdään esimerkkinä jostakin yleisestä. Aineiston keruuta ohjaa jäsentynyt teoreettinen viitekehys. (Eskola & Suoranta 1998, 65.)

Aineiston määrän rajaaminen on perusteltua jo aineiston analyysin kannalta; jos aineiston keräämisen ja purkamisen jälkeen analysoitavaa aineistoa on useita satoja sivuja, saattaa väsymys iskeä. Mahdollisimman suuren aineiston hankkiminen ei saa olla itsetarkoitus. Aineiston analyysi ja siitä tehtävät tulkinnat ovat tutkimuksen pääasia, ei niinkään se, että osoittaa sinnikkyyttä ja ahkeruutta keräämällä ja litteroimalla itse suuren haastattelumäärän. Työmäärän kannalta on valtava ero siinä, haastatteleeko viittä vai 30 ihmistä. Internetin avulla myös julkisia asiakirjoja voi kerätä aineistoksi loputtomiin, mikäli ei rajaa aineiston määrää tutkimuskysymyksiä tarkentamalla. Jos aineiston analyysia aloittaessaan huomaa, että aineistoa on kertynyt omiin tarpeisiin liikaa, voi analysoida siitä vain osan. Tällöin täytyy kuitenkin perustella, miten analysoitavan osa-aineistonsa on valinnut.

Millaisia perusteita aineiston rajaamiselle voidaan sitten asettaa? Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta poiminnasta, otannasta tai näytteestä, jolloin tutkimus perustuu suhteellisen pieneen tapausmäärään. Esimerkiksi kehityspsykologi Piagetin suorittamissa ajattelun kehityksen tutkimuksissa oli tutkittavana kaksi hänen omaa lastaan. Myös Freud pitäytyi muutamissa tapauksissa kehittäessään psykoanalyttista teoriaansa. (Eskola & Suoranta 1998, 61.) Muutaman tapauksen tutkiminen ei suinkaan tarkoita sitä, etteikö aineistoa olisi tarpeeksi. Yhdestäkin tapauksesta voi kertyä aineistoa tutkittavaksi suuri määrä. Yksi mahdollinen kriteeri aineiston koon määräämiselle on aineiston kylläntyminen eli saturaatio.

6.2.2 Kylläntyminen

Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarvitaan juuri sen verran kun kuin aiheen ja asetetun tutkimustehtävän kannalta on välttämätöntä. Yksi tapa ratkaista kysymys aineiston riittävydestä on sen kylläntyminen eli saturaatio. On kaikin puolin järkevää ajatella aineistoa olevan tarpeeksi, kun uudet tapaukset eivät enää tuo tutkimusongelman kannalta uutta tietoa eli aineisto alkaa niin sanotusti toistaa itseään. (Eskola & Suoranta 1998, 62-63.)

Kylläntymistä ei voi saavuttaa, jos ei tiedä, mitä aineistostaan etsii. On toki mahdollista, ettei tällaista kylläntymispistettä pysty etukäteen asettamaan, jolloin kylläntymisen rajaa tulee tarkkailla tutkimuksen edetessä. Esimerkiksi yksi eläytymismenetelmäaineistoa koskeva riittävän aineiston suhteellinen määrä on kokemuksen perusteella 15 vastausta yhtä kehyskertomusta kohden. (Eskola & Suoranta 1998, 63.)

Kylläntymisen käsitteen voidaan ajatella olevan yhteydessä myös tulosten yleistettävyyteen. Suhteellisen pienestäkin aineistosta voidaan tehdä yleisempiä kuin vain kyseistä aineistoa koskevia päätelmiä, kun aineisto alkaa toistaa itseään. Tällaisesta yleistämisestä on esimerkkinä Bertrauxin tutkimus (1982, Tuomen ja Sarajärven 2002, 90

mukaan), jossa hän leipurien elämänkulkua tutkiessaan huomasi jo 15 haastattelun tuottavan samanlaisia perusrakenteita. Tutkimuksessaan Bertraux tuotti yhden leipuriluokan, jota pyrki kuvaamaan. Jos hän olisi luokitellut haastattelemansa leipurit useampiin erilaisiin luokkiin, olisi aineistoa luultavasti tarvittu enemmän. Peruskysymyksenä siis on, hakeeko aineistosta yhdenmukaisuutta vai erilaisuutta? Aineiston kylläntymistä ajatellen heterogeenisyyden tutkiminen edellyttää kooltaan suuremman aineiston kuin homogeenisyyden tutkiminen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 90.)

Aineiston kylläntymisen ajatus on tutkijankin kannalta hieman ongelmallinen. Tutkijan kyvystä nähdä aineisto monipuolisesti riippuu pitkälti se, kuinka paljon hän aineiston keräämisen yhteydessä huomaa uusia näkökulmia. Kylläntymispistettä voi siten olla hyvinkin vaikea määrittää. Lisäksi herää kysymys, mistä tutkija voi olla varma, ettei tutkimuskohde varmasti tuota enää uutta tietoa? (Hirsjärvi ym. 2004, 171.) Kukaan ei voi olla varma siitä, ettei uuden tiedon ilmaantuminen jossain vaiheessa olisi vielä mahdollista. Johonkin on kuitenkin vedettävä raja ja kylläntymispisteen saavuttaminen on yksi käytännöllinen tapa rajata aineiston määrää.

6.2.3 Yleistäminen

Laadullisessa tutkimuksessa yleistämisestä ei puhuta sen tilastollisessa merkityksessä. Vaikka tutkimuksessa ei tehdä päätelmiä aineistosta yleistettävyyden näkökulmasta, tausta-ajatuksena on kuitenkin se, että tutkittavan ilmiön pohjalta voidaan saada osviittaa myös muita vastaavanlaisia tapauksia varten. Kun tutkitaan yksittäistä tapausta riittävän perusteellisesti, saadaan esille se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä saattaisi toistua myös yleisemmän tason tarkastelussa. Yksittäisessäkin on jotain yleistä. (Hirsjärvi ym. 2004, 171.) Yleistyksiä ei voida kuitenkaan tehdä suoraan aineistosta, vaan aineistosta tehdyistä tulkinnoista. Yleistettävyyden yksi kriteeri onkin tällöin tarkoituksenmukainen aineiston kokoaminen. Esimerkiksi Sulkusen (1990) mukaan haastateltavia valittaessa olisi suotavaa, että heillä olisi suhteellisen samanlainen kokemusmaailma, kokemusta ja ensikäden tietoa tutkimuksen aihepiiristä ja että he olisivat kiinnostuneita myös itse tutkimuksesta ja suhtautuisivat siihen myönteisesti (Eskola & Suoranta 1998, 66).

Aineiston järkevän valinnan lisäksi yleistettävyyttä parantavat mahdolliset vertailuasetelmat, jotka laadullisessa tutkimuksessa ovat olleet hyvin hankalia toteuttaa. Vertailua voi tehdä kuitenkin muiden tutkimustulosten ja tulkintojen suhteen. Lisäksi voi vertailla käyttämällä samaa aihepiiriä koskevia arkistoaineistoja. Laadullisessa tutkimuksessa yleistämistä voidaan ajatella myös *siirrettävyytenä*. Ensinnäkin joitakin teoreettisia käsitteitä voidaan soveltaa toisenlaisissa yhteyksissä kuin missä niitä alun perin on käytetty. Toisekseen siirrettävyydellä voidaan tarkoittaa tutkimustulosten soveltumista toiseen toimintaympäristöön. (Eskola & Suoranta 1998, 66-68.) Tulosten siirrettävyyteen vaikuttaa se, miten samanlaisia ovat tutkittu ympäristö ja ympäristö, johon tuloksia on

tarkoitus siirtää. Arviointia edesauttaa mm. perusteellinen tutkimuksen kuvaaminen (luvut 3.3.3 ja 5.5).

6.2.4 Edustavuus

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineiston rajausta tapahtuu teoreettisen edustavuuden ehdoilla: tutkittu tapaus/tapaukset voidaan nähdä esimerkkinä yleisestä (Eskola & Suoranta 1998, 65). Aineiston valinta ja rajausta tulee aina perustella: miksi juuri tämän kysymyksen tutkimiseen ovat sopivia tietyt lehtiartikkelit sen sijaan että tutkittaisiin pääkirjoituksia tai hallinnollisia asiakirjoja? Miksi juuri nämä ihmiset valittiin tutkittaviksi? Laadullisen tutkimuksen tarkoitus on yleensä kuvata tiettyä ilmiötä ja pyrkiä ymmärtämään sitä. On siis merkittävää, että esimerkiksi ihmisiä tutkittaessa tutkittavat tietävät tutkittavasta ilmiöstä paljon tai heillä on siitä kokemusta. Tutkittavien valinnan tulee olla harkittua ja tarkoitukseen sopivaa, ei satunnaista. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88-89.)

Keskeistä tutkimuksen ja sen edustavuuden kannalta on, että tutkija osaa kerätä sisällöllisesti ja määrällisesti sopivankokoisen aineiston. Tutkimusaineistoa pitäisi siis katsoa sen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta: millaista aineistoa on mahdollista saada ja miltä aineisto vaikuttaa analyysin kannalta. Laadullisessa tutkimuksessa ei yleensä voida puhua otoksesta tai näytteestä samassa merkityksessä kuin tilastollisessa tutkimuksessa. Laadullisen tutkimuksen yhteydessä mainittuja nimityksiä käytetään korostaen kuitenkin näytteen tai otoksen harkinnanvaraisuutta.

Esimerkkinä harkinnanvaraisesta otoksesta on lumipallo-otanta, jossa tutkijalla on aluksi joku avainhenkilö, joka johdattaa hänet toisen informantin luokse. Tutkimusaineisto kerätään siis siten, että tutkija etenee informantista toiseen sitä mukaa, kun hänelle uusia esitellään. Toinen harkinnanvarainen otantamenetelmä on ns. eliittiotanta, jonka perusteella informanteiksi valitaan henkilöt, joilta uskotaan saatavan parhaiten tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Valinnan perusteena voi olla esimerkiksi itsensä ilmaisemisen taito tai kirjoitustaito. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88.)

6.3 Haastattelu

Haastattelu on yksi käytetyimpiä tiedonkeruutapoja. Haastattelussa tutkija ja haastateltava keskustelevat haastattelutyypistä riippuen enemmän tai vähemmän strukturoidusti (järjestelmällisesti) tai laxeasti asioista, jotka kuuluvat tutkimusaiheeseen. Erotuksena sosiaalisia funktioita täyttävästä arkisesta keskustelusta tai vaikkapa sanomalehtijuttua varten tehtävästä tai psykologian tekemästä haastattelusta, tutkimushaastattelulla on selkeä päämäärä: tutkimustehtävän suorittaminen. Haastattelua siis käytetään tutkimusaineiston saamiseksi, ja aineistoa puolestaan on tarkoitus analysoida ja tulkita tieteellisen tutkimustehtävän selvittämiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 34, 42.)

Haastattelun idea perustuu siihen, että haluttaessa tietoa ihmisten elämästä, on toisinaan viisasta kysyä asioita ihmisiltä itseltään. Silti haastattelussakin on ongelmansa – etenkin, jos haastatteluihin suhtaudutaan realistisesti olettaen, että ihmiset kertovat asioista niin kuin ne todella ovat (luku 7.1.2) eikä muisteta huomioida esimerkiksi erilaisia haastattelijasta ja haastateltavasta aiheutuvia virhelähteitä (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001). Haastattelua saatetaan käyttää tutkimuksen aineistonkeruun menetelmänä kyseenalaistamatta sen soveltuvuutta tutkimusaiheeseen tai edes harkitsematta muita menetelmiä. Myöskään tutkimusraportissa ei välttämättä problematisoida lainkaan haastattelun etuja ja haittoja, jolloin lukijakin saattaa pitää haastattelua itsestään selvänä valintana – muiden menetelmien kustannuksella.

Haastatteluun yhdistetään toisinaan virheellisesti adjektiivi ”syvällinen” muutoinkin kuin varsinaisesta syvähaastattelusta puhuttaessa. Termiä on käytetty ainakin osittain laadullisen tutkimuksen piirissä taannoin harjoitetussa kritiikissä määrällistä, numeerista tutkimusta kohtaan. Haastattelun valitsemista perustellaankin usein sen tuottamalla ”syvällisellä” tiedolla, mutta tällainen retoriikka saa helposti aikaan vaikutelman paremmasta tutkimuksesta muihin (kvantitatiivisiin) ”pinnallisiin” menetelmiin verrattuna ja on siksi ongelmallista. Haastattelun avulla voidaan toki parhaimmillaan saada perusteellista ja monipuolista tietoa, ja haastattelussa haastateltavan puhe voidaan sijoittaa laajempaan kontekstiin, asiayhteyksiin, mutta nämä seikat eivät ole itsestään selvyyksiä. Haastattelu voi aivan hyvin jäädä pinnalliseksi jutusteluksi – ja joihinkin tarkoituksiin sen kuuluu tällaiseksi jäädäkin. Menetelmä sinänsä ei siis ole syvällinen tai pinnallinen vaan kaikkea tutkimusta voidaan tehdä eri tavoin ja erilaisin intressein. (ks. lisää Töttö 2000b, 2004.)

Haastattelutyyppejä ja -tapoja on useita ja haastatteluja voidaan jaotella eri perustein. Yksi käytetyimmistä luokitteluista perustuu siihen, kuinka kiinteä ja jäsenneilty haastattelu on: kuinka paljon liikkumatilaa haastateltavalle annetaan ja kuinka tarkasti haastattelukysymykset esitetään. Erilaisia haastatteluja on esitelty tarkemmin seuraavissa alaluvuissa (luvut 6.3.1, 6.3.2, 6.3.3, 6.3.4). Haastattelujen voidaan myös ajatella jakautuvan karkeasti kahtia 1) lomakehaastatteluun eli strukturoituun haastatteluun, joka valmiiksi muotoiluine järjestelmällisine kysymyksineen ja vastausvaihtoehtoineen muodostaa oman lajinsa, sekä 2) puolistrukturoituihin ja strukturoimattomiin (avoimiin) haastatteluihin, joissa kysymysten esittämistavat vaihtelevat ja joissa ei ole tarjolla valmiita vastausvaihtoehtoja (Hirsjärvi & Hurme 2001, 43-44). Se, kuinka tarkka tai muodollinen haastattelu kysymyksineen on, riippuu – jälleen kerran – siitä, millaista tietoa tavoitellaan.

Olipa haastattelu sitten millainen hyvänsä, on se aina ainutlaatuinen, kielellinen vuorovaikutustilanne, eräänlainen ”kielipeli” (luku 5.6), joka on suunniteltava huolellisesti ja johon tulee valmentautua ja valmistautua. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35, 48-53.) Haastattelijan käyttäytymisellä, eleillä ja ilmeillä sekä muilla ominaisuuksilla on mer-

kitystä vuorovaikutustilanteen muodostumisessa. Haastattelussa tarvitaan sosiaalisia taitoja, jotta vuorovaikutustilanne erilaisten ihmisten kanssa ottaisi sujuakseen – mutta toki oma roolinsa on myös haastateltavalla. Esimerkiksi haastateltavan ikä vaikuttaa haastatteluun ja sen suunnittelemiseen olennaisesti: lapsia tai nuoria haastateltaessa ei voida toimia aivan samoin kuin aikuista tai ikääntynyttä haastateltaessa. (ks. lisää Hirsjärvi & Hurme 2001, 68-69, 128-134.)

Haastattelua vuorovaikutustilanteena luonnehtivat seuraavat piirteet, joiden voidaan ajatella olevan eräänlaisia haastattelun ideaaleja (ks. Hirsjärvi ja Hurme 2001, 43):

- haastattelu on ennalta suunniteltu (tutkimuksen kohteen teoriaan ja käytäntöön tutustuminen)
- haastattelu on haastattelijan alulle panema ja ohjaama
- haastattelijalla joutuu tavallisesti motivoimaan haastateltavaa sekä ylläpitämään hänen motivaatiotaan
- haastattelijalla tuntee roolinsa, haastateltava taas oppii sen haastattelun kuluessa
- haastateltavan on voitava luottaa siihen, että annettuja tietoja käsitellään luottamuksellisesti.

6.3.1 Avoin haastattelu

Kuten nimestä ”avoin” voidaan päätellä, on tässä haastattelutyypissä olennaista se, ettei keskustelu ole sidottu tiukkaan formaattiin. Avoin haastattelun ohessa puhutaan joskus syvähaastattelusta, mutta niillä ei aina tarkoiteta aivan samaa asiaa. Muita synonyymeina käytettyjä nimityksiä ovat strukturoimaton haastattelu, keskustelunomainen haastattelu ja kliininen haastattelu. Avoin tutkimushaastattelun juuret ovat lääkäreiden ja pappien käyttämässä menetelmässä, joka on ajan myötä siirtynyt esimerkiksi psykologien ja sosiaalityöntekijöiden metodiksi. (Siekkinen 2001, 43-58; Hirsjärvi & Hurme 2001, 45).

Avoimessa haastattelussa haastattelijalla ja haastateltavalla ovat kielellisessä vuorovaikutuksessa keskenään ja haastattelijalla pyrkii luomaan tilanteesta mahdollisimman luontevan – ja avoimen. Avoin haastattelu muistuttaa tavallista keskustelua, jossa keskustelun etenemistä ei ole lyöty lukkoon vaan se etenee tietyn aihepiirin sisällä vapaasti ja paljolti haastateltavan ehdoilla. Haastattelussa on toki tarkoitus puhua tietyistä, tutkijan etukäteen pohtimista, teemoista. Mutta tarkkojen kysymysten sijaan avoimessa haastattelussa edetään mahdollisimman keskustelunomaisesti ja luonnollisesti antaen tilaa haastateltavan kokemuksille, tuntemuksille, muistoille, mielipiteille ja perusteluille. Haastattelun kulkua ei ole suunniteltu ennalta – se on avoin kaikille mahdollisuuksille – vaikka haastattelijalla on toki orientoitunut tutkimuksensa aihepiiriin. Kysymyksiin, joita haastattelijalla esittää tilannetta ja haastateltavaa mukaillen, ei yritetä tarjota valmiita vastauksia. Haastateltavalle annetaan puhua asiasta vapaasti. (Hirsjärvi & Hurme 2001; Eskola & Suoranta 2000, 86-88.)

Avoimessa haastattelussa haastattelija on keskustelukumppani, joka luotsaa tarvittaessa hienovaraisesti keskustelua takaisin varsinaiseen aiheeseen. Tutkija voi myös pyytää tarkennuksia ja syvennyksiä vastauksiin ohjaten keskustelua uusille vesille. Haastattelijalta vaaditaan herkkyyttä kuunnella ja osata tarttua haastateltavan sanomiin vieden näin keskustelua eteenpäin ja saaden mielenkiintoista aiheeseen liittyvää aineistoa. Haastattelu siis voi lähteä sivuraiteille juuri haastattelijan esittämien tarkentavien kysymysten kautta. Näinhän tapahtuu tavallisessa keskustelussakin. Keskustelun kehikosta poiketaan muihin aiheisiin, kun joku keskustelun osapuoli sanoo jonkin kiinnostavan seikan.

Etenkin narratiivisessa tutkimuksessa haastattelun avoimuus auttaa haastateltavaa oman tarinansa kutomisessa. Avoin haastattelu soveltuukin hyvin kielellisesti orientoituneisiin tutkimuksiin ja kokemuksellisuutta tavoitteleviin tutkimuksiin (5.1, 5.2, 5.5) (narratiivisesta haastattelusta Flick 1998, 98-113). Naistutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sukupuolisuuteen ja tasa-arvoon kytkeytyvistä ilmiöistä, subjektiivisista merkityksenannoista ja naisten - myös miesten, etenkin miestutkimuksessa - ”äänestä” ja heidän käsityksistään. Tutkimuksissa onkin käytetty usein avoimia tai ryhmähaastatteluita, joita on analysoitu sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä kielellisesti (ks. lisää esim. Kitzinger 2003, 125-140). Jokin aluksi irrelevanttakin vaikuttava seikka saattaa loppujen lopuksi muodostua tutkittavan aiheen ja haastateltavan kertomuksen kannalta tärkeäksi. Keskustelutilanteessa ei kannatakaan ryhtyä ennalta sensuroimaan puhetta, vaan asian merkittävyyden tutkimuksen kannalta voi päättää myöhemmin analyysivaiheessa.

Avoin haastattelu vaatii runsaasti aikaa ja aitoa kiinnostusta aiheeseen, sillä vuoro-vaikutus- ja haastattelutaitojen ohella avoimessa haastattelussa korostuu haastattelijan persoonallisuuden merkitys. Esimerkiksi arkaluonteisia asioita tutkittaessa haastattelija voi joutua välillä haasteelliseen tilanteeseen, jos haastateltava alkaa kertoa luottamuksellisesti hyvin vaikeita asioita ja kenties herkistyy emotionaalisesti tai menettää malttinsa.

6.3.2 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu sijoittuu formaaliudessaan lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun väliin. Haastattelu ei etene tarkkojen, yksityiskohtaisten, valmiiksi muotoiltujen kysymysten kautta vaan väljemmin kohdentuen tiettyihin ennalta suunniteltuihin teemoihin. Teemahaastattelu on astetta strukturoidumpi kuin avoin haastattelu, sillä siinä aiempien tutkimusten ja aihepiiriin tutustumisen pohjalta valmistellut aihepiirit, teemat, ovat kaikille haastateltaville samoja, vaikka niissä liikutaankin joustavasti ilman tiukkaa etenemisreittiä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47-48, 66; Eskola & Suoranta 2000, 86-87.) Teemahaastattelussa pyritään huomioimaan ihmisten tulkinnat ja heidän merkityksenantonsa. Ihmisten vapaalle puheelle annetaan tilaa, vaikka ennalta päätetyt teemat pyritään keskustelemaan kaikkien tutkittavien kanssa.

Teemahaastattelu on keskustelunomainen tilanne, jossa käydään läpi ennalta suunniteltuja teemoja. Teemojen puhumisjärjestys on vapaa, eikä kaikkien haastateltavien kanssa välttämättä puhuta kaikista asioista samassa laajuudessa. Tutkijalla on haastattelussa mukanaan mahdollisimman lyhyet muistiinpanot käsiteltävistä teemoista, jotta hän voisi keskittyä keskusteluun, ei papereiden tavaamiseen. Teemat voi listata esimerkiksi ranskalaisin viivoin ja lisäksi voi laatia joitakin apukysymyksiä tai avainsanoja keskustelun ruokkimista varten. Teemahaastattelun ei siis tulisi olla pikkutarkkojen kysymysten esittämistä tarkassa järjestyksessä paperilta lukien. Teemoista ja niiden alateemoista pyritään keskustelemaan varsin vapaasti. Teemahaastattelu on sopiva haastattelumuoto esimerkiksi silloin, kun halutaan tietoa vähemmän tunnetuista ilmiöistä ja asioista (vrt. puolistrukturoitu ja strukturoitu haastattelu).

Teemahaastattelu edellyttää huolellista aihepiiriin perehtymistä ja haastateltavien tilanteen tuntemista, jotta haastattelu voidaan kohdentaa juuri tiettyihin teemoihin. Sisältö- ja tilanneanalyysi on siis teemahaastattelussa tärkeää. Käsiteltävät teemat valitaan tutkittavaan aiheeseen perehtymisen pohjalta. Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset on muutettava tutkittavaan muotoon, operationalisoitava. Kysymysten harkitsemisen lisäksi myös haastateltavien valitsemiseen tulee suhtautua harkinnalla: Tutkimukseen osallistuvia ei tulisi valita satunnaisesti tarraten kehen tahansa kulkijaan. Tutkittaviksi tulee valita sellaisia ihmisiä, joilta arvellaan parhaiten saatavan aineistoa kiinnostuksen kohteena olevista asioista.

Teemahaastattelun suosio perustuu esimerkiksi siihen, että vastaamisen vapaus antaa oikeuden haastateltavien puheelle. Lisäksi teemoihin kohdistunutta haastattelua on suhteellisen helppoa ryhtyä analysoimaan teemoittain. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että tutkijan ennakkoon asettamat teemat eivät välttämättä ole samat kuin teemat, jotka aineistoa analysoimalla osoittautuvat olennaisesti aineiston sisältöä ja tutkimusaihetta jäsentäviksi. Aineiston teemoittelusta voi edetä tyypittelyyn. Teemahaastatteluaineistoa voidaan analysoida myös vaikkapa kokonaan kvantitatiivisesti tai kvantitatiivisuutta ja kvalitatiivisuutta yhdistellen. Myös kielelliset tarkastelutavat ovat tutkimusongelmasta riippuen mahdollisia. Teemahaastattelua ei siis tarvitse analysoida juuri tietyllä tavalla, vaikka teemoittelu ja tyypittely onkin tavallista ja looginen jatkumo kyseiselle haastattelutyypille. Teemahaastattelun suosion yksi selitys voi olla paljon luettu ja myös tällä sivustolla laajasti käytetty Hirsjärven ja Hurmeen teos, jonka ensimmäinen painos kantoi nimeä ”Teemahaastattelu”. Nytemmin se saanut uuden muodon teoksena ”Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö” (2001).

6.3.3 Strukturoitu ja puolistrukturoitu haastattelu

Puolistrukturoitu haastattelu etenee niin, että kaikille haastateltaville esitetään samat tai likipitään samat kysymykset samassa järjestyksessä. Joidenkin määritelmien mukaan puolistrukturoidussakin haastattelussa – kuten teemahaastattelussa – voidaan vaihdella

kysymysten järjestystä. Täysin yhtenäistä määritystä osittain strukturoitujen haastattelujen toteutuksesta ei ole olemassa. Osittain järjestelty ja osittain avoin haastattelu sijoittuu formaaliudessaan täysin strukturoidun lomakehaastattelun ja teemahaastattelun välille. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47.) Käytännössä puolistrukturoidusta haastattelustakin käytetään toisinaan nimitystä teemahaastattelu; esimerkiksi silloin, jos siinä esitetään tarkkoja kysymyksiä tietyistä teemoista, muttei välttämättä käytetä juuri samoja kysymyksiä kaikkien haastateltavien kanssa.

Monissa ensimmäisissä opinnäytetöissä haastattelu saattaa muistuttaa puolistrukturoitua haastattelua: haastattelulle on mietitty teemat, mutta niiden lisäksi on valmisteltu tarkkoja kysymyksiä, jotka kaikki esitetään haastateltaville. Puolistrukturoitu haastattelu sopii tilanteisiin, joissa on päätetty haluttavan tietoa juuri tietyistä asioista, eikä haastateltaville näin ollen haluta tai ole tarpeellista antaa kovin suuria vapauksia haastattelutilanteessa.

Strukturoitu haastattelu (lomakehaastattelu) on formaalisin haastattelumuoto, joka vastaa kyselylomakkeen täyttämistä ohjatusti (Eskola & Suoranta 2000, 86). Haastattelussa käytetään lomaketta, jossa on valmiita kysymyksiä valmiine vastausvaihtoehtoineen. Kysymykset esitetään samassa järjestyksessä kaikille haastateltaville ja haastateltavan tulee valita itselleen parhaiten sopiva vastausvaihtoehto. (Ks. kyselylomakkeen laatiminen.)

Lomakehaastattelu sopii parhaiten sellaisiin tutkimuksiin, jossa on tarkoitus kvantifioida aineistoa ja/tai käsitellä sitä tilastollisen analyysin keinoin. Toisinaan lomakehaastatteluihin sisällytetään myös avoimia kysymyksiä, jotka voidaan käsitellä laadullisesti tai määrällisesti luokittelemalla vastaukset jälkikäteen. Avoimien kysymysten määrä ja vastausten laajuus määrittää sen, voiko strukturoidun aineiston avovastauksia soveltaa laadullisen analyysin tarpeisiin. Strukturoidulla haastattelulla voidaan kuitenkin kerätä aineistoa laadullisen tutkimuksen tulosten yleistämisen testaamiseksi tai ennen laadullisen tutkimuksen toteuttamista ideoiden kirvoittamiseksi tai lisäaineistoksi muun laadullisen tutkimuksen ohessa. Esimerkiksi teemahaastattelu voidaan suunnitella aiemmin tehdyn lomakehaastattelun pohjalta tai strukturoidun haastattelun tulosten inspiroimana voidaan kerätä ihmisiltä vaikkapa eläytymismenetelmäaineistoa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 44-45, 64-65.)

6.3.4 Ryhmähaastattelu

Ryhmähaastatteluita voidaan käyttää joko yksilöhaastatteluiden sijaan tai niiden ohessa (Eskola & Suoranta 2000, 94). Ryhmähaastattelussa keskustellaan tutkimuksen kohteena olevista asioista yhdessä siten, että haastattelija puhuu samanaikaisesti useille haastateltaville, mutta kysyy välillä kysymyksiä myös yksittäisiltä ryhmän jäseniltä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 61.) Ryhmähaastatteluihin lukeutuvat mm. parihaastattelut ja niin sanotut

täsmäryhmähaastattelut, joihin osallistujat on valittu tarkasti (ks. lisää esim. Hirsjärvi & Hurme 2001, 62-63.)

Tyypillisesti ryhmähaastatteluja on käytetty markkinatutkimuksissa tai johonkin tutkimukseen orientoitumista ja tutkimuksen suuntaamista auttavana metodina. Ryhmähaastatteluisissa voidaan olla kiinnostuneita esimerkiksi yksittäisten haastateltavien vastauksista tai kollektiivisesta, yhdessä tuotetusta puheesta, merkityksenannoista tai muistelusta. Kollektiivista muistelua voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun tutkitaan jotain menneisyydessä tapahtunutta asiaa tai historiallista ilmiötä. Ryhmähaastattelujen avulla voi tutkia esimerkiksi, miten henkilöt muodostavat yhteisen näkemyksen jostakin asiasta eli millaisista puheenvuoroista ja perusteluista keskustelu koostuu tai sitä, millaiset normit ja arvot ryhmässä vallitsevat tai millaiseksi vuorovaikutus suhteineen muodostuu.

Ryhmähaastattelulla kerätty aineisto soveltuu perinteisten analyysitapojen (so. ryhmässä jaetun kollektiivisen tiedon ja käsitysten tutkimisen) lisäksi esimerkiksi keskusteluanalyysiin ja diskurssianalyysiin. Ryhmän keskusteluissa vuorovaikutuksellisuus ja puheteot korostuvat, joten puheen lisäksi voi analysoida myös nonverbaalista viestintää (kuten eleet, ilmeet, äänenpainot).

Ryhmähaastattelu voidaan toteuttaa esimerkiksi teemahaastattelurungon avulla, jolloin haastattelijalla pitää huolen siitä, että kaikki teemat käydään läpi ja pyrkii innoittamaan kaikkia ryhmän jäseniä monipuoliseen keskusteluun. Tavoitteena on, että keskustelu on vapaamuotoista, joten strukturoitu lomake ei sovellu ryhmähaastatteluihin. Haastateltavien määrä riippuu suuresti siitä, millaista tietoa tutkimuksessa tavoitellaan. Kovin suurta ryhmää ei ole mielekästä valita, sillä tällöin keskustelun tallentaminen on vaikeaa ja toisekseen suuri määrä ihmisiä voi toimia keskustelun innoituksen sijaan sen tyrehtyttäjänä. Haastattelijoitakin voi olla enemmän kuin yksi. Kaksi haastattelijaa voi onnistua luomaan rennomman ilmapiirin ja virttää keskustelua monipuolisemmin kuin vain yksi haastattelijaa. (Eskola & Suoranta 2000, 96-97.)

Ryhmähaastattelun etuna on, että sillä saadaan nopeasti tietoa useilta henkilöiltä samanaikaisesti. Ryhmän jäsenet voivat auttaa toisiaan muistamaan jotain, mitä yksin haastattelussa oltaessa ei välttämättä tulisi mieleen. Esimerkiksi lapsia ja vanhuk- sia haastateltaessa on havaittu ryhmähaastattelujen toimivan hyvin. Jos ryhmähenki on hyvä, ryhmä toimii sosiaalisena tukena: puhuminen saattaa olla rennompaa kuin yksilöhaastattelussa vieraan haastattelijan kanssa.

Ongelmia ja erityisiä haasteitakin tuki löytyy (Hirsjärvi & Hurme 2001, 61-63; Eskola & Suoranta 2000, 97-98):

- Ryhmähaastatteluista sopiminen voi olla hankalaa, sillä useiden ihmisten aikataulut täytyy sovittaa yhteen.
- Ryhmän ilmapiiri vaikuttaa siihen, ketkä puhuvat, mitä puhutaan ja milloin puheenvuoroja otetaan.

- Ryhmässä ei välttämättä rohjeta kertoa kaikkea verrattuna kahdenkeskiseen haastatteluun.
- Haastattelijalta vaaditaan taitoa olla läsnä tilanteessa ja rohkaista puhumaan ryhmässä mahdollisesti syrjään jääviä henkilöitä.
- Ryhmähaastattelun nauhoittaminen saattaa tuottaa ongelmia, sillä ihmiset puhuvat usein toistensa päälle, jolloin äänestä on vaikeaa saada selvää. Mikrofoneja, joiden toimivuus on testattu, on oltava riittävästi, jotta keskustelu saataisiin tallennettua mahdollisimman hyvin.
- Haastatteluiden litteroiminen on syytä suorittaa mahdollisimman pian keskustelutilanteen jälkeen, jotta asiat ja puheenvuorot ovat vielä tuoreessa muistissa.

Yksilö- ja ryhmähaastattelut tuottavat erilaista ainesta ja erilaista tietoa. Haastattelutapaa valitessa on hyvä punnita kummankin tavan vahvuuksia ja heikkouksia. Joskus voi käyttää molempia tapoja samassa tutkimuksessa vertailun ja monipuolisen tiedon saavuttamiseksi.

6.4 Havainnointi

Havainnoinnin eli observoinnin avulla saadaan tietoa siitä, toimivatko ihmiset todella niin kuin sanovat toimivansa. Esimerkiksi ihmisten arvostuksia selvittäessä saadaan erilaisia tuloksia riippuen siitä, luotetaanko ihmisten puheisiin vai seurataanko, miten ihmiset todellisuudessa toimivat. Havainnoimme erilaisia asioita päivittäin, mutta tieteellinen havainnointi ei ole vain satunnaista katselemista vaan systemaattista tarkkailua.

Havainnointia käytetään joko itsenäisesti tai esimerkiksi haastattelun lisänä ja tukena. Havainnoinnin etuna on, että sen avulla saadaan välitöntä ja suoraa informaatiota yksilön, ryhmien ja organisaatioiden toiminnasta ja käyttäytymisestä. Se mahdollistaa pääsyn tapahtumien luonnollisiin ympäristöihin. Havainnointi sopii menetelmänä hyvin laadullisen tutkimuksen menetelmäksi ja erinomaisesti esimerkiksi vuorovaikutuksen tutkimiseen. Havainnoiden voi myös tutkia tilanteita, jotka muuttuvat nopeasti tai ovat vaikeasti ennakoitavissa. Havainnointi sopii menetelmäksi myös silloin, kun tutkittavilla on kielellisiä vaikeuksia (esim. lapset) tai haluttaessa tietoa, josta tutkittavat eivät mielellään kerro haastattelijalle suoraan. (Hirsjärvi ym. 2004, 201-203.)

Tutkittavat havainnot voivat kohdistua tapahtumiin, käyttäytymiseen tai fyysisiin kohteisiin. Havainnointi voidaan jakaa osallistuvaan ja ei-osallistuvaan, suoraan havainnointiin. Ensin mainitussa tutkijalla on aktiivinen rooli havainnoitavassa toiminnassa, kuten useimmiten toimintatutkimuksessa, jälkimmäisessä tutkija taas pitäytyy havainnoijana. Käytettävässä havainnointitekniikassa on myös variaatiota: se voi olla systemaattista ja standardoitua (erittäin pitkälle strukturoitua ja jäsenneltyä, yksityiskohtaista) tai ei-systemaattista (strukturoimatonta, joustavaa ja väljää). Strukturoitu havainnointi edellyttää, että tutkija jäsentele ongelmansa ennen varsinaista havainnointia ja laatii

sitä varten tutkimusongelmasta riippuvia luokitteluja. Tutkittavasta alueesta täytyisi olla jo ennestään sellaista tietoa, että voidaan päättää mitä ja milloin havainnoidaan.

Strukturoimatonta havainnointia käytetään silloin, kun halutaan mahdollisimman paljon ja monipuolista ennakkotietoa asiasta. Koska tällaista havainnointia ei voida luokitella etukäteen, hyödynnetään tutkittavan ilmiön teoriaa. Teorian avulla tehdään ennako-oletuksia siitä, mitä ilmiössä tulee tapahtumaan ja sen mukaan rekisteröidään havainnoidut seikat. Havainnointitekniikasta riippumatta tulee havainnoinnin tavoitteet määrittää ja tarkentaa sekä päättää havainnoilta vaadittava tarkkuus. (Anttila 1996, 218-224; Flick 1998, 137.)

Ydinkysymyksenä havainnointia suunniteltaessa on, mikä tutkijan rooli tulee olemaan; miten näkyvä hän on? Flick (1998, 137-138) erottelee Goldia (1958) mukailleen neljä mahdollista havainnoitsijan positiota suhteessa havainnoitavaan kohteeseen:

- täysin osallistuva
- osallistuja havainnoitsijana
- havainnoitsija osallistujana
- täysin havainnoitsija

Jotta tutkija saa tarkan käsityksen siitä, mitä hänen havaintonsa todellisuudessa kertovat, on hänellä oltava asiasta paljon sellaista taustatietoa, mitä itse havainto ei suoraan osoita. Tutkijan on esimerkiksi ymmärrettävä, miten edustava hänen havaitsemansa asia on itse ilmiöön nähden. Havainnointi ei kohdistu pelkästään verbaaliseen asioiden ilmaisuun. Myös eleet, ilmeet, asennot, liikehdintä jne. ovat havainnoinnin kohteena (Anttila 1996, 218-224.)

Havainnointimenetelmiä on arvosteltu siitä, että havainnoija saattaa häiritä tutkittavaa tilannetta läsnäolollaan tai jopa muuttaa sitä (puhutaan ns. kontrolliefektistä). Joissakin luokkahuonetutkimuksissa on huomattu tutkittavien opettajien ja oppilaiden käyttäytymisen muuttuneen tutkijan astuttua luokkahuoneeseen. Tätä ongelmaa voidaan lieventää sillä, että tutkija vierailee tutkittavassa tilanteessa useamman kerran etukäteen ennen kuin alkaa kerätä varsinaista tutkimustietoa. Näin tutkittavat tottuvat hänen läsnäoloonsa. Vaikeutena havainnoinnissa voi olla myös se, että tutkija sitoutuu emotionaalisesti tutkittavaan ryhmään tai tilanteeseen ja heikentää näin tutkimuksen objektiivisuutta. Joissakin havainnoinnin tilanteissa on lisäksi vaikea tallentaa havainnoita välittömästi, jolloin tutkijan on vain luotettava muistiinsa ja kirjattava havainnot tilanteen päätyttyä. (Hirsjärvi ym. 2004, 202-203.)

Nykytekniikka on tuonut tutkimuksen tekoa helpottamaan monia apuvälineitä, kuten aineiston käsittelyyn tarkoitettuja tietokoneohjelmia. Yksi huomattava apuväline on videokamera. Videolle tallentuvat äänen lisäksi eleet, ilmeet ja liikkeet, jotka ovat yhtä lailla merkittäviä tutkittaessa ihmisten toimintaa. Ihminen ei kykene havainnoimaan ja muistamaan kaikkea näkemäänsä ja kuulemaansa. Katse on valikoiva ja informaatiotulva havainnointitilanteessa on yleensä niin suuri, että tilanteiden videolle tallentaminen

on enemmän kuin järkevää. Videointi on siinäkin mielessä tarkoituksenmukaista, että havainnoijan ei tarvitse koko ajan tehdä muistiinpanoja, vaan hän voi keskittyä tilanteen tarkkailuun tietäen, että aineistoon voi palata vielä myöhemmin.

6.4.1 Ei-osallistuva havainnointi

Ei-osallistuvaa eli suoraa havainnointia käytetään erityisesti silloin, kun halutaan tarkkailla jotakin tilannetta ilman, että tutkittavat siitä välttämättä tietävät. Tällainen havainnointitilanne voi siis tapahtua kentällä aitojen tapahtumien parissa tai se voi myös olla järjestetty laboratorio-olosuhteisiin. Laboratoriotutkimuksia tehdään erityisesti psykologiassa. Tilanne on mahdollista järjestää siten, että havaittavat tietävät tutkijan läsnäolosta (avoin suora havainnointi) tai siten, että tutkija kätkeytyy jollakin tavalla (piilohavainnointi). Tutkijan on havainnointitilanteessa käytettävä kaikkia viittä aistiaan sekä lisäksi tarvittavia apuvälineitä tilanteen havainnoimiseen. Seinämillä, piilotetuilla kameroilla ja yksisuuntaisilla peileillä voidaan estää tutkittavia näkemästä tutkijaa. (Anttila 1996, 218-224.)

Suoralla havainnoimisella saadaan asiasisältöjä ja käyttäytymistä koskevia tietoja, jotka voivat olla hyvinkin tarkkoja ja keskenään vertailtavissa. Toisaalta yksin havainnoijan avulla ei välttämättä saa ymmärrystä tutkittavasta asiasta. Tutkijan tulisikin pohtia, onko triangulaation periaatteita ajatellen tarpeen kerätä tietoa myös jollakin muulla menetelmällä, kuten haastattelemalla. Vaikka kyseessä olisikin ei-osallistuva havainnointi, tutkijan omat mieltymykset, ennakkoluulot tai käsitykset saattavat vaikuttaa havaintojen rekisteröintiin: eihän kukaan voi riisua itseltään omaa historiaansa. Jos tutkija valitsee esimerkiksi piilohavainnoinnin, ei hän saa mitenkään puuttua tapahtumien kulkuun ja hänen on pyrittävä olemaan täysin ulkopuolinen havaintojen tekijä. Hänen on oltava mahdollisimman objektiivinen tutkimuskohteeseen nähden. Tutkijan on pidättäydyttävä sekaantumasta havainnoitavaan asiaan. Hän ei saa myöskään manipuloida kohdetta. (Anttila 1996, 218-224.) Tämä voi toisinaan olla haasteellista, etenkin jos tutkija havaitsee epäkohtia ja ongelmia. Joskus tutkimusaihe voi olla sellainen, että tarkoituksenmukaista tutkimustietoa saadaan vain, jos tutkittavat eivät tiedä olevansa tarkkailun kohteena ja käyttäytyvät siten luonnollisesti. Onko siis tieteen nimissä oikeutettua ja eettisesti oikein havainnoida ihmisiä heidän siitä tietämättä?

Jos havainnoidaan jotakin tilannetta ilman, että tutkittavat siitä tietävät, on se kontrolliefektin kannalta hyvä asia; havainnoijan läsnäolo ei häiritse tutkittavia ja siten mahdollisesti vaikuta heidän käyttäytymiseensä. Eettisestä näkökulmasta tällainen on kuitenkin hyvin epäilyttävää, sillä pääsääntöisesti tutkimuksen tulee aina perustua tutkittavien perehtyneesti antamaan suostumukseen osallistua tutkimukseen. (Ks. hyvä tutkimuskäytäntö.)

6.4.2 Osallistuva havainnointi

Osallistuva havainnointi voi olla aktiivista tai passiivista. Aktiivisessa osallistuvassa havainnoinnissa tutkija vaikuttaa aktiivisesti läsnäolollaan tutkittavaan ilmiöön. Hän voi esimerkiksi olla mukana kehittämistyössä, projektissa tai vastaavassa tilanteessa aktiivisena toimijana. Passiivisella osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan tutkijan osallistumista tutkittavaan tilanteeseen ilman vaikuttamista tilanteiden kulkuun – esimerkiksi toimintatutkimuksessa käytetään myös tällaista lähestymistapaa. Molemmissa tapauksissa tutkijan on kuitenkin pystyttävä erittelemään oma roolinsa ja sen mahdollinen vaikutus tutkimustilanteeseen. (Anttila 1996, 218-224.)

Anttila (1996, 218-224) kuvaa, että havainnointitilanteessa tutkija on läsnä tavallaan kahdessa persoonassa: toisaalta osallistujana, toisaalta muiden käyttäytymisen seuraajana. Riippuen tilanteesta tutkija osallistuu toimintaan enemmän tai vähemmän aktiivisesti. Täysin ulkopuolinen tutkija ei voi olla, sillä hänen läsnäolonsa on kuitenkin kaikkien tiedossa. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija voi tarkkailla tilannetta ensin kokonaisvaltaisesti ja päästä vähitellen sisälle yksityiskohtiin. Olennaista on, että tutkittavat tottuvat tutkijaan siinä määrin, ettei hänen läsnäolonsa tunnu kiusalliselta. Tutkijan tulisin kunnioittaa tutkittavien kohteidensa käytäntöjä eikä sekaantua niihin mitenkään.

Havainnointi on subjektiivista ja hyvinkin valikoivaa toimintaa. Joku saattaa kiinnittää huomion johonkin asiaan, jota toinen ei edes huomaa. Ennakko-oletukset suuntaavat huomiota hyvin paljon ja havainnoijan aikaisemmat kokemukset, mieliala ja aktivaatiotasot vaikuttavat myös havaintojen tekemiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 102-103.) Toisaalta havaintojen valikointi on tutkimuksen kannalta ehdotontakin. Muuten havaintomäärä on rajaton ja siten tarkoituksenmukaisen aineiston kerääminen mahdotonta.

Osallistuvan havainnoinnin aikana tapahtuvassa kommunikaatiossa ei ole kysymys vain kielellisestä, vaan myös eleiden, ilmeiden, liikkeiden ja kosketuksen avulla tapahtuvasta kommunikoinnista. Tutkijan on hyvä tiedostaa tämä, sillä olennaista informaatiota saattaa muuten jäädä välittymättä. Toisaalta on myös varottava liioittelemasta tai tulkitsemasta väärin ei-kielellisiä viestejä, sillä ne voivat muuntaa tulkintaa väärään suuntaan. (Anttila 1996, 218-224.)

6.4.3 Videotallenteet

Toisinaan havainnoitavat ja tutkittavat tilanteet voidaan videoida. Videokamera tallentaa kameran kuvan peittoalueelta kaikki visuaaliset ilmiöt objektiivisesti. Videoaineiston hyvä puoli on se, että se kykenee tallentamaan myös nonverbaalista aineistoa, kuten tutkittavien kohteiden liikkeitä ja ilmeitä. Videoinnin avulla pystytään myös tallentamaan sellaista, mikä tavallisesti jäisi oman havainnointikyvyn ulkopuolelle. Suoran havainnoinnin tuoksinassa ei varmaankaan ole aikaa huomata kaikkia pieniä yksityiskohtia

tai samanaikaisesti tapahtuvia asioita. Pelkkää suoraa havainnointia käyttämällä onkin melko mahdollista saada ilmiöstä niin kokonaisvaltaista kuvaa kuin videoidulla aineistolla. Videoitu aineisto mahdollistaa palaamisen alkuperäiseen tilanteeseen yhä uudelleen, jolloin on mahdollista tarkastaa, oliko alkuperäinen tilanne todella niin kuin muistelee. Jos aineiston tulkinnasta tulee myöhemmin jotain kysymistä, voivat muutkin todentaa aineistosta tehtyjen tulkintojen oikeellisuuden omin silmin.

Videoidun aineiston heikkoutena voi olla, että kuvan ulkopuolelle jää jotain tilanteen kannalta merkittävää tai kuvasta ei saa mitään irti huonon kuvakulman tai tarkennuksen puutteen vuoksi. Kuten tavallisissakin nauhoituksissa, myös videoaineiston analyysissa voi ongelmana olla heikko äänen laatu. Videokameran oma mikrofoni tuntuu olevan melko riittämätön, varsinkin jos kuvataan ulkona. Aineiston litterointi voi olla tällöin viedä kohtuuttomasti aikaa. Kuvatessa tulisi miettiä tarkkaan kameran asettelu (paikalla vai liikkeessä) ja pyrkiä kuvaamaan tilannekokonaisuuksia. Vain osittain tallennetun vuorovaikutustilanteen analysointi on puutteellista, jos ei ole mahdollista hahmottaa, miten tutkittava tilanne on alkanut tai päättynyt.

Ongelmana videoiduissa tutkimustilanteissa luotettavuuden kannalta pidetään usein sitä, että kameran läsnäolo saattaa vaikuttaa tutkittavien käyttäytymiseen (ns. kontrolliefekti). Tietäessään olevansa tarkkailun kohteena ihminen muuttaa käyttäytymistään tai ainakin miettii tarkkaan jokaista sanaa ja liikettä. Kontrolliefektin vähentämiseksi tutkittavat voi totuttaa kameran läsnäoloon, mikäli tutkimusasetelma sen mahdollistaa. Salaa kuvaaminen tuottaa totuudenmukaisempaa aineistoa, mutta on usein tutkimuseettisesti ongelmallista.

Havainnoinnin luotettavuutta lisää se, että videoaineiston kuvaa joku muu kuin tutkija itse. Tällöin tutkija voi keskittyä autenttisen tilanteen havainnointiin eikä huomio kiinnity esimerkiksi muistiinpanojen tekemiseen. Kuvaajan kanssa täytyy tietenkin etukäteen sopia siitä, mitä tarkkaan ottaen on tarkoitus kuvata, jotta videoaineisto on tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaista. Videoaineiston kuvaaminen vaatii tavallista ääninauhoitusta enemmän etukäteissuunnittelua, mutta on aineistona huomattavasti monipuolisempi ja runsaampi. Videoaineistoa analysoidessa kannattaakin lähtökohtana olla jonkinlaiset teoreettiset silmälasit, joilla karsia ylimääräistä ja tutkimuksen kannalta epäolennaista: aineiston runsauteen voi myös hukkaa.

Videoitu aineisto mahdollistaa aineiston avoimuuden analyysille: muutkin kuin tutkija itse voivat tarkastella aineistoa ja tehdä siitä omat päätelmänsä. Paikallaan olleen tutkijan välitöntä kokemusta ei silti voi välittää yksin videotallenteen kautta. Esimerkiksi etnografiassa ja toimintatutkimuksessa muodostuu tietoa myös ihmisten välisessä kokemuksessa, eikä tätä tietoa voi paraskaan videokuva välittää.

6.5 Eläytymismenetelmä

Eläytymismenetelmä on aineiston hankinnan menetelmä – ei analyysitapa tai tutkimussuuntaus –, jossa vastaajia pyydetään kirjoittamaan pieni tarina. Tarina kirjoitetaan kehyskertomuksen eli tutkijan laatiman lyhyehkön tarinan alun tai johdatuksen pohjalta. (Eskola & Suoranta 2000, 110-117.) Tekstin kirjoittamiseen annetaan vapaat kädet. Mitään määrättyä formaattia ei tarvitse noudattaa: kehyskertomuksesta virinneet ajatukset voi kirjoittaa omin sanoin paperille niin kuin parhaaksi kokee. Yleensä kirjoittajat kuitenkin reagoivat ohjeistukseen tuottamalla kertomusmuotoista tekstiä.

Tutkimustilanteessa kaikki vastaajat eivät eläydy täsmälleen samaan kehyskertomukseen, vaan orientoivissa kertomuksissa varioidaan yhtä seikkaa. Näitä erilaisia, toisistaan hieman poikkeavia versioita on yleensä kahdesta neljään. Jokainen vastaaja saa yhden (yleensä A4 kokoisen) arkin, jonka alkuun on valmiiksi kirjattuna yksi kehyskertomus, johon vastaaja reagoi kirjoittamalla oman tekstinsä. Eläytymismenetelmän käytössä on keskeistä juuri näiden erilaisten kehyskertomusversioiden tuottamien kertomusten tarkasteleminen ja sen selvittäminen, mikä vastauksissa muuttuu ja mitä yhteisiä tai erottavia tekijöitä niistä löytyy, kun yhtä seikkaa kehyskertomuksessa muutetaan. (Eskola & Suoranta 2000, 110-117; Eskola 1997.)

Eläytymismenetelmä sopii hyvin tiedonkeruumenetelmäksi tutkimuksiin, joissa on tarkoituksena tarkastella esimerkiksi ajattelun logiikkaa, asenteita ja representaatioita. Eläytymismenetelmä on nopea, suhteellisen vaivaton ja nykyisellään tutkimuksen eettisiä kysymyksiä huomioiva aineistonkeruumenetelmä (ks. lisää esim. Eskola & Suoranta 2000, 111; Eskola 2001b, 71-72). Sitä käytettäessä on kuitenkin hyvä muistaa menetelmän avulla kerättävien vastausten erityisyys verrattuna muilla menetelmillä kerättyyn aineistoon. Eläytymismenetelmätutkimukseen vastaaja kirjoittaa oman kertomuksensa lyhyen kehyskertomuksen pohjalta. Tutkittava ei välttämättä tiedä tutkijan varsinaista tutkimusongelmaa, vaikka tutkimustilanteessa tutkijan tuleekin kertoa tutkimusaiheestaan. Näin ollen vastaaja ei yleensä myöskään vastaa mihinkään tiettyyn kysymykseen, ellei kehyskertomukseen ole sisällytetty konkreettia kysymystä. Vastauksiin on siis suhtauduttava hieman eri tavalla kuin esimerkiksi haastatteluiden tuottamaan aineistoon. Muita riskejä tai huomioitavia seikkoja eläytymismenetelmätutkimuksessa ovat mm. seuraavat:

- Tutkimusta varten kehitellyt kehyskertomukset saattavat toimia huonosti ja haettu variointi voi epäonnistua.
- Vastaukset saattavat jäädä hyvinkin pintapuolisiksi ja stereotyyppisiksi. Tämä ei ole ongelma, jos etsitään tietoa juuri stereotyyppioista ja sosiaalisesti jaetuista käsityksistä.
- Analyysi voi jäädä helpon aineistonkeruun hurmiossa liian kevyeksi tai sitten aineistosta saadaan irti enemmän kuin siinä todellisuudessa on. Vahvat ennakko-

oletukset voivat "sokeuttaa" tutkijan ja aineistossa nähdään niitä asioita, mitä halutaan tai luullaan siinä olevan – tämä pätee tietysti kaikkeen laadulliseen tutkimukseen eikä vain eläytymismenetelmän käyttöön.

Kehyskertomus - eläytymismenetelmän särmikäs kulmakivi

Kehyskertomusten muotoilu on tärkeää, jotta tutkimuksessa saataisiin mahdollisimman hyvin taustalla olevaan tutkimusongelmaan näkökulmia antavia tarinoita. Tiettyjä, Säätöjä kehyskertomuksen muotoilemiseen ei ole olemassa, joten periaatteessa kehyskertomus voi olla millainen hyvänsä – eri asia sitten on, toimiiko se halutulla tavalla. Kehyskertomuksissa johdatellaan tietyn roolin (useimmiten ns. ulkopuolisen tarkkailijan tai kolmannen persoonan position) ottamiseen ja tietystä rajatusta asiasta tai ilmiöstä kertomiseen. Eläytymistä varten suunniteltu kehyskertomus voi olla esimerkiksi tilannekuvaus tulevaisuudesta, kuten oheinen eräässä tutkimuksessamme (Eskola & Saaranen 2003) käytetty esimerkki osoittaa:

Kuvitellaan, että eletään vuotta 2006. Talviolympialaisissa suomalainen hiihtourheilu elää jälleen vahvaa aikaa, menestystä tulee ja mitaleita satelee. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro mitä näiden viiden vuoden aikana on tapahtunut.

Yhden kehyskertomuksen lisäksi tarvitaan vähintään toinen, varioitu versio:

Kuvitellaan, että eletään vuotta 2006. Talviolympialaisissa suomalainen hiihtourheilu elää heikosti, menestystä ei tule sen paremmin kuin mitaleitakaan. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro mitä näiden viiden vuoden aikana on tapahtunut.

Kuten esimerkeistä voi havaita, kertomuksissa on muunneltu yhtä seikkaa: hiihdossa menestymistä (menestyttään, ei menestytäkään). Tarinan kertomiselle on luotu valmiit puitteet, mutta tarjottu viitekehys on hyvin väljä. Se mahdollistaa esimerkiksi kirjoittajan oman persoonallisen tyylin ja luovuuden, asioiden käsittelemisen halutussa määrin sekä kertomuksen vaiheiden, rakenteen ja tarkemman sisällön valitsemisen vapauden. Vaikka kehyskertomus antaa osviittaa siitä, mitä vastaajan toivotaan kirjoittavan, on valintojen tekemisen ja ohjeistuksesta poikkeamisen mahdollisuus suuri: kukin eläytyy tavallaan.

On myös mahdollista – ja tavallista – etteivät kaikki vastaajat ole jostakin syystä kovin motivoituneita tutkimukseen tai eivät halua omaksua kehyskertomuksessa esitettyä roolia ja näkökulmaa (Saaranen & Eskola 2003). Kehyskertomus voi myös olla epäselvä, variointi epäonnistunut tai tutkijan tutkimustilanteessa antama ohjeistus epäselvä, jolloin vastaaja saattaa suhtautua tutkimukseen välinpitämättömästi tai kielteisesti. Yleensä näiden ja monien muiden syiden vuoksi kehyskertomuspaperille tuotetut kertomukset voivatkin olla aivan jotakin muuta kuin tutkija on osannut ennakoita. Mutta myös poikkeavat kertomukset voi analysoida. Tyypillisyyden ja yleisyyden lisäksi voi tutkia erilaisuutta.

Kehyskertomus on useimmiten aika napakka johdatus, mutta tämänkin seikan suhteen löytyy vaihtelua laidasta laitaan; parin virkkeen tarinan alusta useiden virkkeiden aika yksityiskohtaisiin viitoituksiin. Tässä esimerkki kehyskertomuksistamme, joilla viriteltiin yläasteikäisten nuorten kirjoittamista:

- Vietit harvinaisen mukavan illan. Kerro mitä tapahtui!
- Vietit harvinaisen ikävän illan. Kerro mitä tapahtui!

Tavoitteenamme oli tarkastella eläytymismenetelmäaineiston avulla sitä, mihin yhteyteen nuorten mukava vapaa-ajan vietto liittyy, mitä siihen kuuluu ja millainen merkitys on perheellä, ystävillä, paikalla ja tunnelmalla. Vaikka kehyskertomuksissa ei mainittu vapaa-aikaa, oletimme mukavan tai ikävän illan viettämisen viritävän kertomuksia juuri koulun ulkopuolisesta ajasta – ja niin kävikin. Laadimme mahdollisimman tyypistetyt ja vihjeettömät kehyskertomukset, jotta vastaajille jäisi vapaat kädet kertoa ja kuvitella tapahtunutta. Toivoimme, että ytimekästä kehyskertomusta käyttämällä välttäisimme sen ongelman, että vastaajat kiinnittäisivät huomiota tutkimusongelman kannalta mahdollisesti epäolennaisiin asioihin. Tiedostimme kyllä riskin siitä, että aineistomme anti ei olisi kovin runsas, mutta riskin otto kannatti: Onnistuimme toivomallamme tavalla ja kaikki saamamme vastaukset oli kirjoitettu kertomusmuotoon. Uskommekin aiheen arjen läheisyyden ja tuttuuden helpottaneen eläytymistä.

Perinteisten tapojen lisäksi kehyskertomuksen muotoiluun voi etsiä myös muita lähtökohtia. Passiivin tai kolmannen persoonan käyttämisen sijaan voi käyttää minä-muodossa eläytymistä, jolloin tullaan tavallaan lähemmäs narratiivista tutkimusta (Saaranen & Eskola 2003). Toinen tavanomaisesta poikkeava ja toistaiseksi aika vähän käytetty tapa on ujuttaa kehyskertomukseen retorista asennetutkimusta (Vesala & Rantanen 1999) mukaillen argumentti, jonka toivotaan virittelevän ja motivoivan kirjoittajia tiettyyn suuntaan. Taannoisessa urheilijoiden juhlimista ja siihen suhtautumista tarkastelevassa tutkimuksessamme (Eskola & Saaranen 2001) laadimme kolme kehyskertomusversiota, joista ensimmäinen oli ns. peruskertomus ilman argumenttia:

Eletään kevättä 2001. Jääkiekon SM-liiga on juuri päättynyt. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro minkälaiset juhlat voittajajoukkue pitää ja miksi juhlinta on tällaista.

Toisessa versiossa peruskertomukseen mukaan otettiin argumentti:

Eletään kevättä 2001. Jääkiekon SM-liiga on juuri päättynyt. Finaaliotteluiden alla SM-liigan johto on antanut ohjeen juhlia maltillisesti. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro minkälaiset juhlat voittajajoukkue pitää ja miksi juhlinta on tällaista.

Kolmannessa versiossa puolestaan kokeiltiin toisenlaista argumenttia:

Eletään kevättä 2001. Niin kuin hyvin tiedät, huippu-urheilijat ovat nuorten urheilijoiden esikuvia. Jääkiekon SM-liiga on juuri päättynyt. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro minkälaiset juhlat voittajajoukkue pitää ja miksi juhlinta on tällaista.

Eläytymismenetelmää voidaan myös käyttää seuranta-aineistojen keräämistä varten, jolloin eri ajankohtina käytetään samoja kehyskertomuksia, mutta niistä muutetaan aikaperspektiiviä. Olemme itse kokeilleet tätä esimerkiksi suomalaisesta hiihdosta vallitsevia käsityksiä tutkiessamme (Eskola & Saaranen 2003), jolloin käytimme vuonna 2001 jo tässä tekstissä aiemmin esitettyjä kehyskertomuksia, "Kuvitellaan, että eletään vuotta 2006...", ja vuonna 2003 samaisia kertomuksia, joissa kirjoittajien tuli eläytyä vuoteen 2008.

Kehyskertomusten muotoilu on tärkeää, jotta tutkimuksessa saataisiin mahdollisimman hyvin taustalla olevaan tutkimusongelmaan näkökulmia antavia tarinoita. Kuitenkin myös epäonnistuneet tutkimukset opettavat jotain. Niiden pohjalta voidaan esimerkiksi kehittää paremmin toimivia kehyskertomuksia ja harjoitella analyysin tekemistä eri tavoin ja eri tilanteisiin sopien.

6.6 Valmiit aineistot

Tutkimusta suunniteltaessa on hyvä huomioida, että tutkittavasta aiheesta voi jo olla olemassa kelpo materiaalia. Valmiita aineistoja ja dokumentteja ovat mm. muiden tutkijoiden keräämät aineistot, erilaiset organisaatioiden tai tutkimuslaitosten tilastot ja asiakirjat (6.6.3, 6.6.4) sekä kulttuurituotteet.

Valmiita aineistoja ei tulla kovinkaan usein ajatelleeksi omaa tutkimusta suunniteltaessa, vaikka yhdessä tutkimuksessa saadaan harvoin ammennettua tyhjiin koko aineisto. Uudessakin tutkimuksessa voidaan käyttää toisten keräämiä aineistoja tai tekstidokumentteja. Muiden tutkijoiden omiin tarkoituksiinsa keräämiä aineistoja nimetään toisinaan sekundaariaineistoiksi (Hirsjärvi ym. 2004, 175) ja näistä aineistoista tehtyjä analyyseja sekundaarianalyyseiksi (Uusitalo 2001, 94). Tämä ei tarkoita, että jo johonkin tarkoitukseen käytetyt tai muutoin ilman tutkijan omaa aineistonkeruuta olemassa olevat aineistot olisivat automaattisesti toissijaisia ja siten tutkimuksen tekemiseen kehnompia. Olennaista on arvioida käytettävän aineiston syntymisen konteksti ja aineiston soveltuvuus omaan tutkimukseen. Etenkin aloittelevalla tutkijalla ja ensimmäistä oppinäytettään tekeväälle voi olla hyväksi opetella ensin analysoimaan ja tulkitsemaan valmista aineistoa perusteellisesti sen sijaan, että aineiston oman hankintaan käytetään energiaa kohtuuttomasti.

Valmiita aineistoja käytettäessä tutkimusprosessi voi edetä joko omista ongelmista valmiin aineiston etsimiseen tai päinvastoin: jokin valmis aineisto voi kirvoittaa mielikuvitusta ja saada tutkijan kehittämään uusia tutkimusongelmia tai sitten omiin intresseihin löydetään sopivaa valmista materiaalia analysoitavaksi. (Luku 2). Kaikki

valmiit aineistot eivät sovellu sellaisenaan tutkimukseen vaan niitä on muokattava tai rajattava tutkimusintressien mukaisesti sopivaan muotoon (Hirsjärvi ym. 2004, 175).

6.6.1 Kulttuurituotteet

Mainokset, sanomalehtikirjoitukset, uutiset, lyriikat, elokuvat – tässä esimerkkejä kulttuurisista tuotoksista, joista pääsemme osalliseksi joka päivä lukuisissa eri yhteyksissä. Näitä kulttuurisissa konteksteissa muotoutuneita tekstejä, kuvia ja tapahtumia voidaan käyttää myös laadullisen tutkimuksen aineistoina. Populaarikulttuurin aineistot kuuluvat tutkimuksesta puhuttaessa kategoriaan ”valmiit aineistot”. Näitä aineistoja saa mm. videovuokraamoista, arkistoista, divareista ja internetistä. (ks. esim. Suoranta 2001, 191-192.) Materiaaleja löytää suhteellisen helposti, sillä useimmiten ne ovat meille yhteistä kulttuurivarantoa. Aineistoja käytettäessä on kuitenkin muistettava selvittää huolellisesti mm. tekijänoikeuskysymykset, luvat ja lähdetietojen merkitsemiskäytännöt, jottei syyllistytä plagiointiin tai anastamiseen. Lupien lisäksi muitakin ongelmia saattaa ilmetä. Esimerkiksi internetin erilaisilla populaarikulttuurin fanisivustoilla voi olla virhellisiä tietoja, väärin kuulluista laulunsanoista on toimitettu oikein kirjojakin. Kirjastojen kokoelmista ei välttämättä löydä vaikkapa jonkin tutkittavan artistin koko tuotantoa: lp- tai cd-levyissä sanoituksia ei välttämättä ole ja nuottijulkaisuuina löytyy vain osa. Tutkimusasetelmaa suunniteltaessa olisi hyvä selvittää, onko tarvittavaa aineistoa todellakin saatavilla ja mistä (kirjastot, ystävät, levy-yhtiöt, arkistot yms.).

Kulttuurituotteita voidaan analysoida niin perinteisin menetelmin (esim. teemoittelun, tyyppitellen, kvantifioiden ja sisältöä eritellen, luku 7) kuin kielellisesti painottuneesti. Kielellinen käänne on antanut kipinän kielellisen vuorovaikutuksen ja tekstien tutkimukselle, joten kulttuurituotteiden analysoiminen on lisääntynyt hiljalleen 1970-luvulta alkaen.

Miksi tutkia kulttuurituotteita?

Kulttuurituotteissa ilmennetään ja tuotetaan yhteisesti jaettuja käsityksiä, myyttejä, ihanteita, toiveita, arvoja ja intressejä. Populaarikulttuurin tuotteissa syntyy aikakautemme yleisilme eli eräänlainen nykyisyyden kansanperinne (Suoranta 2001, 191), joka vaikuttaa käsityksiimme asioista ja ilmiöistä. Esimerkiksi median vaikutuksista ihmisten asenteisiin keskustellaan paljon. Vaikka näkemykset median vaikutuksesta vaihtelevat, on selvää, että jotakin vaikutusta ympäröivällä kulttuurisella ilmastolla ja tuotteilla meihin on.

Populaarikulttuurin tuotteita analysoimalla voidaan saada tietoa mm. yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevista arvoista, puhetavoista, valtasuhteista ja vaikuttamisen tavoista. Kielellisiä kulttuurisia tuotoksia tutkimalla lisätään ymmärrystä elämän monimuotoisuudesta ja tehdään näkyväksi kontekstuaalisuutta (kulttuuris-historial-

lis-sosiaaliset vaikuttimet) ja tulkinnallisuutta (sanoman ja viestien subjektiivisuus ja suhteellisuus). Kulttuurituotteet kertovat jotain sosiaalisesta todellisuudesta, joten niitä tutkimalla voidaan tavoittaa ja pyrkiä ymmärtämään erilaisia todellisuutemme versioita.

Yhtenä tuoreena esimerkkinä toimii Andrew Blaken teos (2004) ”Harry Potterin ilmestys. Lastenkirjallisuus globalisoituvassa maailmassa”, jossa on hyödynnetty juuri populaarikulttuurin tuotoksia. Teoksessa brittiläinen kulttuurintutkija selvittää Harry Potter -ilmiötä eli hahmon valtaisa suosiota, sen syitä ja seurauksia. Blake tarkastelee Potteria oman aikansa viitekehysessä: vuosituhansien vaihteen poliittis-kulttuurisessa (brittiläisessä) yhteiskunnassa. Tutkija käsittelee tutkimuksessaan Potter-kirjoja, koulutuspolitiikkaa, yhteiskunnallisia muutoksia ja kollektiivisiä arvoja. Hän suhteuttaa Potter-tuotannon ja ilmiön laajempaan kontekstiin ja löytää näin selityksiä ja näkökulmia Potterin suosioon.

Populaarikulttuuri tutkimuskohteena

Sosiaalitieteissä ja kulttuurintutkimuksessa on analysoitu populaarikulttuuria jo 1920-30-luvuilta alkaen. Esimerkiksi Frankfurtin koulukunnan piirissä tutkittiin kulttuuriteollisuutta ja koulukunnan edustajat, kuten Theodor Adorno ja Walter Benjamin, loivat teorioita, jotka vaikuttavat tutkimukseen yhä tänäänkin. Yhdysvaltalainen mediatutkimuksen koulukunta puolestaan tutki nimensä mukaisesti mediaa ja sen edustajat painottivat empiirisiä menetelmiä. (Koistinen, Sevänen & Turunen 1995, 6-8.)

Näistä 1900-luvun alkupuolen koulukunnista ja tutkimuksista huolimatta populaarikulttuuri on saanut varsinaisesti jalansijaa tutkimuksessa ja eri tieteenaloilla vasta viime vuosikymmeninä. Osaltaan tähän ovat vaikuttaneet modernin ajan tieteen kritiikki (tutkimusaiheiden ja asetelmien kyseenalaistaminen) ja kielellisen käänteen myötä suosituksi tullut sosiaalisen konstruktionismi (ks. esim. Burr 2003, Eskola & Suoranta 2000, 138-145).

Populaarikulttuurilla on ollut ja on yhä synonyymeinaan esimerkiksi sellaisia termejä kuin massakulttuuri, joukkoviihde, joukkokulttuuri, tajunta- ja kulttuuriteollisuus, roskakulttuuri ja vapaa-ajan kulttuuri (Knuutila 1994, 15-16). Kaikkia näitä termejä on käytetty kuvaamaan suurin piirtein samaa asiaa: ns. tavallisten ihmisten elämään kuuluvia kulttuurisia elementtejä. Toki käsitteillä on erilaisia painotuksia ja toisinaan niillä tarkoitetaan jotain muutakin kuin populaarikulttuuriin samaistettavissa olevia seikkoja. Vaikka populaarikulttuuri samaistetaan usein esimerkiksi massakulttuuriin, on se toisaalta laadullisessa mielessä massakulttuuria laajempi kulttuurin muoto. Toisaalta taas populaarikulttuurin piiriin voidaan lukea myös sellaisia muotoja, jotka eivät ole välittömässä yhteydessä kulttuuriteollisuuden tuotannolliseen perustaan. Suosiota ei siis tule samaistaa yleisyyteen, sillä vaikka esimerkiksi mainonta yleistyy koko ajan, ei tästä voida päätellä, että myös sen suosio lisääntyisi. (Knuutila 1994, 18.)

Populaarikulttuuriin liitetään yleensä suuri suosio, mutta suosio voi olla näennäistä eli yleinen ilmiö voidaan ajatella suosituksi, vaikkei näin olisikaan. Populaarikulttuuri voidaan koettaa asemoida erilaisten kulttuurien joukossa myös siten, että sillä tarkoitetaan kulttuurin muotoja, jotka eivät oikeastaan lukeudu korkeakulttuuriin mutta eivät myöskään matalakulttuuriin. Rajanveto eri kulttuurien välillä on häilyvä, kuten James B. Twitchell (1992) ”akateemisen maun taksonomiassaan” (ks. Knuutti 1994, 18-22) osoittaa: maku ja kategorisoiminen ovat subjektiivisia asioita – esimerkiksi se, mikä jollekin on elitististä ja korkeaa, voi toiselle olla populaaria. Populaarikulttuuri voidaan Knuuttin (1994, 19) mukaan kuitenkin erottaa korkeakulttuurista siinä mielessä, että siinä on korkeakulttuuriin kuuluvien vahtien ja portsareiden, kuten kriitikoiden, toimittajien ja opettajien, sijaan pikemminkin sisäänheittäjiä, jotka houkuttelevat kulutukseen.

Populaarikulttuurin määrittelyminen yksiselitteisesti on vaikeaa, mutta tutkimusta tehtäessä tulisi silti pyrkiä määrittelemään, mitä oikeastaan tutkii ja millä perusteilla. Kenties tätä monimuotoista ja -merkityksistä kulttuurin muotoa on jonkin verran selkeämpää lähestyä populaarikulttuurin *tuotteiden* näkökulmasta. Tuotteista on hieman konkreettisempaa puhua kuin laajasta kulttuurin käsitteestä. Useinhan analyysin kohteena ovatkin nimenomaan erilaiset kulttuuriset tuotokset. Esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehdet, radio- ja TV-ohjelmat, elokuvat ja mainokset muodostavat runsaan kulttuurisen varannon, jonka voidaan ajatella edustavan juuri populaarikulttuuria. Nämä tuotteet ovat läsnä useimpien ihmisten arkielämässä.

Sosiaalinen konstruktionismi ja populaarikulttuuri

Populaarikulttuurin tutkimuksesta on tullut populaaria esimerkiksi humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä (kuten sosiaali-, kasvatus-, kirjallisuus- ja kielitieteissä) eli sellaisissa tieteissä, joissa kielellisillä konstruktoilla on keskeinen sija. Esimerkiksi sosiaaliteolliselle tutkimukselle kielellinen käänne on tarjonnut uudenlaisia lähestymistapoja ja aineistoja, joita ovat erityyppiset (populaari)kulttuurituotteet ja tekstit. (Aro 2001.) Musiikki ja lyriikka ovat kulttuurisia, yhteiskuntasidonnaisia tuotoksia, jotka kertovat oman versionsa tai tarinansa todellisuudesta. Kulttuurituotteet voidaan ajatella sosiaalisiksi konstruktoiksi, jotka syntyvät puhetekomme ja vuorovaikutuksemme seurauksena; kieli on sosiaalista toimintaa, jolla on seurauksia ja vaikutuksia.

6.6.2 Muiden tutkijoiden keräämät aineistot

Jokaisessa tutkimuksessa on jollain tapaa mukana aiempia tutkimuksia, sillä tutkimusprosessiin kuuluu olennaisesti omaan aiheeseen liittyvien tutkimusten ja tutkimustulosten läpikäyminen. Aiempia tutkimuksia voidaan käyttää hyväksi myös muutoin kuin luomalla teoreettista viitekehystä: hyödyntämällä aineistoja. Esimerkiksi keskustelemalla opettajien ja tutkijoiden kanssa saattaa saada käsiinsä hyvinkin mielenkiintoisen tut-

kimusaineiston, jota ei välttämättä edes ole vielä analysoitu läpikotaisin – itse asiassa harvoin mitään aineistoa analysoidaan yhdessä tutkimuksessa niin perusteellisesti, ettei siitä enää saisi mitään irti. (Uusitalo 2001, 94.) Myös tekemällä tiedonhakua systemaattisesti voi löytää tutkimusaiheeseen liittyviä julkaisuja, ja tätä kautta voi myös jäljittää, voiko aiemmin kerättyä aineistoa hyödyntää omaa tutkimusta ajatellen. Kaikkia aineistoja ei tosin välttämättä voida antaa muiden käyttöön, sillä ne saattavat sisältää salaista (yrittäsalaisuudet, henkilötiedot) tai muuta sellaista materiaalia, joka on tarkoitettu luottamuksellisesti ainoastaan tietyn tutkijan käyttöön. (Luku 3.)

Aineistojen saatavuutta helpottamaan on perustettu erilaisia datapankkeja ja arkistoja, joihin pyritään keräämään erilaisia tutkimusaineistoja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD) on yksi esimerkki tällaisesta aineistojen keruuta harjoittavasta organisaatiosta. Käyttämällä valmista aineistoa säästyy aineiston keräämisen vaivalta. Aineisto on alun perin kerätty tiettyä tarkoitusta varten ja spesifejä tutkimusongelmia ajatellen, joten sen soveltumista omaan tutkimustarkoitukseen tulee arvioida huolellisesti: Millainen aineisto on? Miten se on kerätty? Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet sen muotoutumiseen? Onko aineisto riittävä omaa tutkimustani varten? Miten ja miltä osin voin hyödyntää aineistoa tutkimuksessani? Soveltuuko materiaali tutkimusongelmieni ratkaisun tueksi? (Ks. lisää esim. Corti & Thompson 2004, 327-343.)

Itsekin käytämme laadullisen tutkimuksen oppimisympäristön analyysiesimerkeissämme (7.2 ja 7.3) hyväksemme muiden tutkijoiden keräämää aineistoa. Analyysien havainnollistamisessa käyttämämme materiaali on osa YLE:n ”Yksi päivä mediaa 2001”-aineistoa (ks. <http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/FSD1306/>), joka on kerätty syystalvella 2001 YLE:n teksti-tv:ssä, televisio- ja radiokanavilla sekä 30 eri sanomalehdessä esitetyn kirjoituspyynnön avulla. Suomalaisia on pyydetty kertomaan, mitä he ovat katsoneet, kuunnelleet ja lukeneet torstaina 29.11.2001. Tavoitteena on ollut selvittää, mikä rooli eri medioilla on päivän aikana heidän elämässään, herättääkö media keskustelua kotona tai töissä ja onko media yksityinen vai sosiaalinen kokemus. Yksittäiset kirjoittajat kertoivat päiväkirjoissaan mm. siitä, mitä he tutkimukseen valittuna päivänä ovat katsoneet, kuunnelleet ja lukeneet ja mitä ajatuksia ja tunteita media on heissä herättänyt.

6.6.3 Tilastot ja julkiset aineistot

Myös laadullisessa tutkimuksessa voi käyttää tutkimusongelman kannalta oleellisia tilastotietoja. Tilastotietoja voidaan käyttää tutkimuksen taustatietoina, suunnittelun pohjana tai vertailutietona suhteessa laadullisen aineiston avulla saataviin tuloksiin. Eri organisaatioilla ja tutkimuskeskuksilla saattaa olla aineistoa, jota he luovuttavat tutkimuskäyttöön, mahdollisesti maksua vastaan. Tilastoja tehdään joka vuosi runsaasti mitä erilaisimmista suomalaisten elämään liittyvistä aiheista. Stakes ja Tilastokeskus ovat keskeisiä tilastotietoa tuottavia organisaatioita. Tietoja erilaisista tilastoista ja niiden

tuottajista saa internetistä (<http://www.fsd.uta.fi/linkit/>). Tieteellisten kirjastojen henkilökunta opastaa ja kertoo olemassa olevista tilastotietokannoista ja -viitetietokannoista. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 176-177.)

Tilastoja käytettäessä on hyvä muistaa niiden kontekstuaalisuus: ne ovat tiettyjen tahojen tai viranomaisten keräämää aineistoa tietyissä olosuhteissa ja tietyltä kohdejoukolta. (Uusitalo 2001, 95.) Tilastoja käytettäessä täytyy aina selvittää, mistä tilastossa oikeastaan on kyse ja miten se on muodostettu.

6.6.4 Dokumentit ja asiakirjat

Valmiita dokumentteja voidaan ajatella olevan kahdenlaisia: yksityisiä ja julkisia. Ei-julkisia, henkilökohtaisia dokumentteja ovat mm. päiväkirjat, kirjeenvaihto, kirjoitelmat, ja (oma)elämäkerrat. Henkilökohtaisten dokumenttien - jotka on hankittu esimerkiksi kirjoituskilpailujen ja -pyyntöjen avulla - kautta voidaan tarkastella ihmisten kokemuksia, ajatuksia ja tarinoita: sitä, miten ihminen elämäänsä rakentaa ja mitä hän pitää tärkeänä ja ongelmallisena, mistä hän unelmoi ja mitä hän tavoittelee. Yksityiset, subjektiiviset tekstit sopivat tutkimuksiin, joissa ollaan kiinnostuneita tavoittelemaan ihmisen kokemusmaailmaa hänen näkökulmastaan.

Julkisia, arkistoissa saatavilla olevia henkilökohtaisia, kollektiivisia tai organisaatioiden dokumenttiaineistoja käytetään esimerkiksi historian tutkimuksessa, mutta aivan hyvin myös muissa oppiaineissa. Valtionarkisto, Kansallisarkisto, maakunta-arkistot, valtion virastojen arkistot, kirkolliset ja kunnalliset arkistot, eduskunnan kirjaston arkistot ja yksityisten henkilöiden, seurojen ja yhdistysten arkistot ovat esimerkkejä arkistojen moninaisesta kirjosta. Arkistoja kannattaa käyttää, mikäli omassa tutkimuksessa kaippaa lähteikseen kulttuuri-historiallista aineistoa tai vanhoja dokumentteja. Jos esimerkiksi opinnäytteeseen tai tutkimukseen tarvitaan aineistoa Kansallisarkistosta, voi materiaalia saada kaukolainaan maakunta-arkistoihin tai jossain määrin myös yliopistojen kirjastoihin. Kirjastojen ja arkistojen henkilökunta auttaa mielellään aineiston etsimisessä, joten asiantuntijoihin kannattaa ottaa rohkeasti yhteyttä. Agricola - Suomen historiaverkko on kattava sivusto, jossa ylläpidetään ajantasaista luetteloa arkistoista, kirjastoista ja museoista.

Dokumentteja löytää myös yritysten, laitosten ja järjestöjen varannoista. (Hirsjärvi ym. 2004, 178.) Dokumentteja käytettäessä on hyvä muistaa aineistojen subjektiivisuus ja se, että ne on yleensä tuotettu tiettyä tarkoitusta varten. Lähdekritiikin käyttäminen on siis paikallaan. Lähdekritiikkiin voi perehtyä tutustumalla esimerkiksi historian tutkimuksessa käytyyn keskusteluun. (Uusitalo 2001, 95-96.)

7 Analyysi ja tulkinta

Mitä aineistolle oikein pitää tehdä? Mitä analyysi on? Pitääkö analyyseja jotenkin tulkita – mikä ero analyysilla ja tulkinnalla on? Nämä ja monet muut kysymykset askarruttavat etenkin ensimmäistä tutkimustaan tekeviä. Kokeneellekin tutkijalle jokainen tutkimus on aina omanlaisensa erityispiirteinen, valintoineen ja haasteineen. Tässä luvussa annetaan ajatuksia aineiston analyysiin: mistä analyysissa ja tulkinnassa on kyse.

Luvussa 7.1 johdatellaan aiheeseen, luku 7.2 pureutuu aineistonkeruun jälkeisiin hetkiin esitellen aineiston käsittelyä ja alkutoimenpiteitä ja luvussa 7.3 puolestaan pohditaan analyysia ja tulkintaa hakemalla vastauksia siihen, mitä analyysi oikeastaan on ja miten sitä voidaan tehdä.

Huomionarvoista on, että alaluvut eivät muodosta suoraa kaavaa analyysin etene- miseen. Ne kuitenkin antavat osviittaa siitä, mitä vaiheita ja elementtejä analyysissa mahdollisesti on ja millaisia seikkoja on hyvä ottaa huomioon. Luvun keskeisenä idea- na on tarjota laadullista tutkimusta tekeväälle aineksia aineiston tiivistämiseen ja sen luentaan.

7.1 Analyysin äärellä

Miten ja mitä pitää analysoida? Mistä tietää, että analysoi oikein? Mitä vaiheita analyys- sissa pitää olla?

Moni laadullista tutkimusta ensimmäistä kertaa tekevä pettyy, kun edellä esitettyihin kysymyksiin ei saakaan yksiselitteisiä vastauksia. Yleispätevää kaavaa tai mallia laadul- lisen aineiston analyysiin ei voida esittää. Analyysiin sisältyy aina myös ”tee-se-itse” -tyyppistä kokeilua ja hakemista. Mitä ihmettä sitten analysoidaan ja miten? Mikä tekee analyysista analyysia?

Termi ”analyysi” kuulostaa hienommalta kuin mitä se todellisuudessa onkaan. Analyysilla tarkoitetaan empiirisen tutkimuksen yhteydessä aivan arkisia asioita, kuten aineiston lukemista huolellisesti, tekstimateriaalin järjestelyä, sisällön ja/tai rakenteiden erittelyä, jäsentämistä ja pohtimista (mitä aineisto sisältää, mistä siinä kerrotaan, millä tavoin ja missä määrin). Analyysi voi olla myös sisällöllisen aineksen luokittelemista esimerkiksi eri aiheiden ja teemojen perusteella. Ideana on siis saada kirjavasta ja toisinaan runsaasta tekstimassasta ”tolkkua” – kiteyttää haastattelujen tai kertomusten

sisältöjä tai rakennetta ja tarkastella tutkimusongelmien kannalta keskeisten seikkojen esiintymistä ja ilmentymistä teksteissä. Kyse on aineiston tarkastelemisesta huolellisesti, sen koettelemisesta vertaillen sen sisältöä. Analyysin avulla tutkija myös lisää aineiston informaatioarvoa: hän tiivistää aineistoa ja tulkitsee sitä sekä käy vuoropuhelua teorian, empirian ja oman ajattelunsa kanssa. Loppujen lopuksi tutkijalla tulisi olla kasassa jotain enemmän kuin vain aineistoa alkuperäismuodossaan.

Laadullisen tutkimuksen yhteydessä kuulee usein puhuttavan siitä, että aineistosta "nousee" jotain. On tietysti loogista, että tekstimassasta alkaa erottua ja jäädä mieleen (eli tavallaan nousta) usein toistuvia seikkoja, kun tekstejä lukee läpi useita kertoja. Aineistosta voi nousta erilaisia seikkoja kuitenkin vain tutkijan ajattelun avulla, ei itsestään. Aineisto ei puhu ilman että sille juttelee, eikä aineistosta myöskään "nouse" mitään, jos sitä ei käydä perusteellisesti ajatuksen kanssa läpi. Tutkimusongelmaan on etsittävä näkökulmia, eli kysyttävä, mitä sellaista aineistossa on, joka liittyy tutkimustehtävään. Näitä tarkastelunäkökulmia avataan luvussa 7.3.

Analyysin tekemistä suuntaa luonnollisesti tutkimusongelma (luvut 7.1.1 ja 2.3). Analyysin etenemistä määrittelee myös olennaisesti se, ollaanko kiinnostuneita perinteisesti sisällöistä (mitä aineistossa on, mitä kerrotaan) vai onko huomio pikemminkin ilmaisussa ja kielenkäytössä (kuten siinä, miten puhutaan ja millä tavalla perustellaan). Tästä valinnasta riippuu, miten tarkasti aineistoa on syytä litteroida ja onko tekstimateriaalia hyvä koodata ja kuinka tarkasti. Analyysiin vaikuttaa kielikäsityksen lisäksi se, tehdäänkö tutkimusta jonkin tietyn tutkimussuuntauksen viitekehyksen mukaisesti. Jos tutkimusongelmaan sopii vaikkapa fenomenografinen lähestymistapa, määrittelee tämä myös analyysia – kiinnostus kieleen taas liittyy kiinteästi sosiaaliseen konstruktionismiin. Jos taas tutkimuksessa ei sitouduta mihinkään tiettyyn tutkimukselliseen paradigmaan tai viitekehykseen, valitaan tiivistämisen näkökulmat realistista näkökulmaa (luvut 7.3.2, 7.3.4, 7.3.5) edustavista menetelmistä. Laadulliseen tutkimukseen on myös mahdollista sekoittaa määrällisyyttä, sillä laadullinen ja määrällinen eivät sulje toisiaan pois (luku 2.3.2).

Laadullisen aineiston analyysi antaa toisaalta vapautta luoda oma tiensä, mutta toisaalta tämä vapaus voi koitua vankeudeksi lukuisten vaihtoehtojen keskellä. On kuitenkin palkitsevaa oivaltaa, ettei analyysi ole jotain ylevää ja tavallisen ihmisen ulottumattomissa. Analyysi voidaan ymmärtää näkökulmien ottamiseksi ja aineiston tiivistämiseksi eri tavoin. Analyysi voidaan lisäksi nähdä tapana käydä systemaattisesti aineistoa läpi etsimällä joko sisällöllisiä tai rakenteellisia yhteneväisyyksiä ja eroja. Analyysimenetelmät ovat tutkijan työskentelyä, valituista näkökulmista ponnistaen. Jokainen tutkimus on väistämättä oma prosessinsa, jonka kulkuun ja lopputulokseen vaikuttavat monet tekijät. Tutkimus voidaan myös itsessään nähdä konstruktiona, joka on luotu julkilausuttujen reunaehtojen sanelemana. Tutkimustuloksetkin tulee siis aina suhteuttaa tutkimusprosessiin – ne eivät ole absoluuttisia totuuksia ja asiointilojen

julistuksia. Laadullisen aineiston analyysistä kiinnostuneen kannattaa tämän sivuston tekstien lisäksi tutustua Eskolan (2001a, 133-157) artikkeliin ”Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta”, ks. lähdeluettelo.

7.1.1 Tutkimusongelma analyysin suuntimena

Aineisto ei koskaan sellaisenaan tarjoa ratkaisuja tutkimuskysymyksiin, vaan sitä on käännettävä ja väännettävä aivan kuten hiljaiseksi heittäytyntä kuulusteltavaa poliisisarjoissa. Toisin kuin amerikkalaisissa elokuvissa ja sarjoissa, aineiston analyysissä väkivaltainen runnominen ei tuota tulosta vaan parhaiten tulosta saadaan kärsivällisellä, maltillisella lähestymisellä. Tutkimusongelmien ratkaisuun etsitään näkökulmia, sillä absoluuttisia ratkaisuja ei voida tavoittaa. Näkökulmat eivät silti ole aineistosta suoraan nähtävissä. Aineistoon pitää tutustua perusteellisesti, jotta pääsisi selville siitä, mitä se sisältää ja millaisia perspektiivejä sen kautta voidaan tutkimusongelmaan ottaa.

Mitä sitten analysoidaan – millaisia näkökulmia otetaan ja miten? Hämmennyksen vallitessa ja erilaisia potentiaalisia reittivaihtoehtoja punnitessa on hyvä palauttaa mieleen, mikä tutkimuksen tarkoitus oikeastaan onkaan. Tutkimusongelma- tai ongelmat on lähtökohta niin tutkimusotteen (laadullinen, määrällinen vai niiden yhdistelmä) valinnalle, aineiston hankinnalle kuin analyysillekin. Mitä tutkin? Mistä kaipaen tietoa? Miten saan tarvitsemani tietoa? Mitkä tavoitteeni ovat? Tutkimusongelma on tutkimuksen perusta, siksi tutkimuksen lähtökohdat tulee aina selvittää ensin.

Selkeät, riittävän suppeat ja huolella määritellyt tutkimuskysymykset toimivat suuntaviittoina analyysissä. Ne voivat olla ikään kuin ostoslista, joka on kirjoitettu kotona helpottamaan ostosten tekoa ja pitämään budjetti kurissa marketin tavarapaljouden keskellä. Kysymykset osoittavat, mitä aineistosta poimitaan mukaan – kaikkea ei voi ottaa, sillä kaikki ei ole tässä tutkimuksessa tarpeellista. Välillä tulee kuitenkin hairahduttua harharetkille, mutta onneksi analyysissä nämä heräteostokset on suhteellisen helppoa palauttaa, kunhan vain muistaa vilkaista ostoslistaansa. On tietysti myös huomioitava, että toisinaan tutkimusongelmat (kuten kauppalappukin) on jäänyt vajaaksi tai kaupan hyllyjen tarjonta pakottaa miettimään ostoslistan kokonaan tai osin uusiksi. Tällöin on syytä palata takaisin lähtöruutuun, unohtaa aineisto hetkeksi ja syventyä miettimään, mitä oikein onkaan tutkimuksessa tavoittelemassa. Mitä aineksia tarvitaan, jotta saadaan kokoon haluttu keitos? Antaisiko jokin kenties kaivattua lisämaustetta soppaan?

7.1.2 Realismi vs. relativismi eli erilaiset kielikäsitteet

Keskustelu realismista ja relativismista voi vaikuttaa tieteellisiin debatteihin perehtymättömälle kovin abstraktilta. Nämä termit eivät ole yksiselitteisiä, mutta tästä huolimatta ne – tai pikemminkin niiden sisällöt – ovat kuitenkin kaiken tutkimuksen kannalta keskeisiä. Vaikkei moniulotteinen tieteellinen keskustelu sinänsä kiinnostaisi, on tavalla

suhtautua todellisuuteen merkitystä tutkimuksen kannalta. Siksi on hyvä olla tietoinen seuraavista peruskysymyksistä.

Lyhyesti ja yksinkertaistaen määriteltynä tieteellisestä realismista tai relativismista puhuttaessa viitataan erilaisiin käsityksiin sosiaalisesta todellisuudesta ja siitä, miten se voidaan tavoittaa. Kyse on siis siitä, miten maailmaamme ja elämäämme, sosiaalista todellisuutta hahmotetaan ja millainen tutkimuksellinen viitekehys tältä perustalta otetaan. Tutkijan maailmankuva ja hänen käsityksensä todellisuuden luonteesta ohjaavat tutkimuksen vaiheita. Ne ohjaavat tutkimusongelmien asettelua, suhdetta empiriaan ja teoriaan sekä käytettävien aineistonkeruumenetelmien suunnittelua ja analyysimenetelmien valitsemista. Näkemys todellisuudesta ja siitä saatavasta tiedosta nivoutuu kiinteästi käsitykseen kielestä. Tutkimusongelmat voidaankin karkeasti jakaa kahtia sen perusteella, miten niissä suhtaudutaan kieleen. Jos kieltä pidetään todellisuuden suorana heijastajana eli ajatellaan, että se, mitä ihmiset kertovat jostakin, vastaa näiden asioiden todellista ilmenemistä, ajatellaan realistisesti. Jos puhetta ja tekstiä pidetään pikemminkin eräänlaisina todellisuuden versioina, ei totuuden suorina heijastumina, kallistutaan relativismiin. Relativismiin kytkeytyy olennaisesti sosiaalisen konstruktionismin käsite, sillä tämän kattokäsitteen alla tehtävissä tutkimuksissa ajatellaan todellisuuden rakentuvan sosiaalisessa, kielellisessä vuorovaikutuksessa ja olevan relativistinen, suhteellinen.

Kaikki tutkimus ei suinkaan ole tiukasti realistista tai relativistista vaan välimuotojakin löytyy. Niin realismia kuin relativismiakin on jyrkempää ja väljempää, ja näiden termien merkitykset vaihtelevat riippuen siitä, mistä realismista tai relativismista kulloinkin puhutaan. Nyttemmin ”kriittinen realismi” on saanut yhä enemmän jalansijaa tutkimuksen viitekehystenä, sillä ääripäihin menemisen sijaan on pyritty löytämään keskitietä, jossa todellisuutta pidetään jossain määrin yhteisenä ja objektiivisena, mutta samalla siihen suhtaudutaan kyseenalaistaen.

Miten realistin ja relativistin tutkimusongelmat sitten poikkeavat toisistaan? Pohditaanpa. Oletko kiinnostunut siitä, a) millainen jokin ilmiö on vai siitä, b) miten siitä puhutaan ja miten sitä tuotetaan esimerkiksi mediassa? Haluatko selvittää esimerkiksi sitä, a) millaisia juomatapoja ihmisillä on, mitä ja kuinka usein he juovat ja millaisia juomia he suosivat vai oletko kiinnostunut siitä, b) miten ihmiset puhuvat omasta alkoholinkäyttämistään; miten he vaikkapa perustelevat ja luonnehtivat omia juomatapojaan?

Jos vastaisit näihin kuvitteellisiin mutta mahdollisiin tutkimusongelmahahmotuksiin b-vaihtoehdon kohdalla myöntävästi, olisi kiinnostuksesi tällöin puhutavoissa ja kielen käyttämisessä, kuten diskursseissa, retoriikassa tai argumenteissa. Tätä intressiä voidaan luonnehtia relativistiseksi; suhteellisuutta ja kontekstuaalisuutta (tilannesidonnaisuutta) painottavaksi. Kansankielisesti ajatellen relativismissa on kyse siitä, että ”kolikolla on kääntöpuolensa” ja ”kauneus on katsojan silmässä”: samasta asiasta voidaan olla montaa mieltä, siitä voidaan puhua monella tapaa ja näistä erilaisista versioista ei voida erottaa

parempaa tai oikeampaa näkemystä, sillä kaikki versiot ovat omalla tavallaan tosia. Relativisti on siis kiinnostunut esimerkiksi siitä, millaisia merkityksiä ihmiset itse antavat asioille erilaisissa konteksteissa, miten he perustelevat, mihin vetoavat, millä ehdoin ja kuinka he erilaisia käsityksiään ja näkemyksiään luonnehtivat. Relativisti suhtautuu ”totuuksiin” kriittisesti, sillä hänen näkemyksensä mukaan todellisuus saa erilaisen ilmenemismuodon kontekstista (olosuhteet, aika, tilanteet, paikat, ihmiset) riippuen. Tällöin tutkimuksen keskiössä tulisikin olla kieli, sillä kielen avulla ihmiset rakentavat oman todellisuutensa ja luovat merkityksiä elämälleen. Kielellä tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sosiaalista todellisuutta ja uusinnetaan tai muutetaan vallitsevia ”todellisuuksia”. (Luku 5.6) Todellisuus koostuu lukuisista kielellä konstruoiduista versioista. Samaa asiaa tai ilmiötä voidaan tarkastella eri näkökulmista, ei yhdestä objektiivisesta totuudesta.

Jos puolestaan haluaisit saada puhetapohin huomiota kiinnittämättä tietoa siitä, miten asiat ovat, mitä jostakin ilmiöstä kerrotaan ja mitä seikkoja tarkasteltavaan ilmiöön liitetään, voitaisiin kiinnostuksesi ajatella mukailevan realistista käsitystä todellisuudesta. Tällaisella tutkimuksella on pitkät perinteet. Vaikkapa haastatteleamalla ihmisiä pyritään hankkimaan tietoa esimerkiksi siitä, mitä ihmiset ajattelevat, millaisia arvoja heillä on ja millaisia kokemuksia heillä on yksityis-, perhe- ja työelämässä. Myös realistisessa tutkimuksessa on huomioitava lukuisia tutkimustulosten muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä eli kriittisyys ja reflektio kuuluvat kaikkeen tutkimukseen. Kvantitatiivisen tutkimuksen ohella tarvitaan kvalitatiivisin menetelmin tehtävää ilmiöiden kuvaamista ja niiden luonteen selvittämistä, jotta ymmärryksemme mikro- ja makrotason asioista lisääntyisi ja jotta esimerkiksi yhteiskunnallisille päätöksille saataisiin perusteluja. Kriittisen realismin piirissä relativistista tutkimusta onkin kritisoitu siitä, että kyseenalaistamalla totuuksia voidaan samalla viedä pohja yhteiskunnallisten ongelmien määrittelyltä ja niihin kohdistuvilta toimenpiteiltä.

Huomionarvoista on, etteivät realismi ja relativismi sukulaiskäsitteineen ole ”leirejä” (aivan kuten määrällinen ja laadullinenkaan eivät ole), joista ei ole paluuta kerran niihin astuttuaan. Suhtautuminen sosiaaliseen todellisuuteen ja tutkimusmenetelmiin ei ole vakaumus, sitoumus tai puoluepoliittinen valinta, vaikka tältä voi välillä vaikuttaa tutkimusta seuratessa. Samaankin tutkimusongelmaan voi soveltaa erilaisia lähestymistapoja eikä tutkijan tarvitse pysytellä tietyssä paradigmassa kerran sellaisen avulla asioita tarkasteltuaan. Silmälaseja voi vaihtaa ja kompromissejakin voi tehdä. Joskus tutkimuksessa voi olla mielekkäintä kriittinen suhtautuminen vallitsevaan todellisuuteen; realismin ja relativismin yhdistäminen.

7.2 Aineiston käsitteleminen ja alkutoimenpiteet

Olipa suhde kieleen ja todellisuuteen millainen hyvänsä, laadullista tutkimusta varten kerätyn aineiston käsitteleminen ja alkutoimenpiteet ovat pitkälti yhteneviä. Joitakin eroavuuksia toki löytyy esimerkiksi litteroinnin tarkkuudessa. Aineiston käsittelyn avulla on tarkoitus valmistautua varsinaiseen analyysiin, sillä teksti- ja puhemassan hallitseminen luonnistuu paremmin, kun aineisto on muutettu tekstimuotoon, eikä sitä tarkastella vain ääninauhoina, erilaisilla käsialoilla kirjoitettuina tarinoina tai kirjavina lehtileikkeinä. Erilaiset tekstit, kuten esimerkiksi haastattelut, havainnot, kirjoitelmat, eläytymiskertomukset, lyriikat tai sanomalehtikirjoitukset, on yleensä hyvä muuttaa tutkijan työskentelyä helpottavaan muotoon. Esimerkiksi lehtikirjoituksia on kuitenkin toisinaan tarkasteltava kuvineen ja juuri siinä yhteydessä, jossa ne tutkittavassa lehdessä on painettu. Ennen aineiston käsittely tarkoitti aineiston kirjoittamista konekirjoitusliuskoina, nyt lähinnä aineiston muuntamista tekstinkäsittelyohjelmilla käsiteltäväksi. Laadullisen analyysin tarpeisiin on myös kehitelty erityisiä aineiston hallinta- ja käsittelyohjelmia, joita voi käyttää perinteisen tekstinkäsittelyn ohessa tai sijaan.

Tässä luvussa tarkastellaan pääasiassa puheen ja tekstin valmistelemista analyysia ajatellen. Nykytekniikalla on tosin mahdollista käsitellä ja analysoida sähköisiä audio- ja audiovisuaalisia tallenteita. Sähköistä aineistoa voidaan helposti siirtää laitteesta toiseen ja tarvittaessa lähettää sähköpostitse muille tutkijoille. Verbaaliset (litteroidut, itse hankitut, toisten keräämät tai kulttuuriset tekstit) ovat yleisimpiä laadullisen tutkimuksen aineistoja, mutta visuaalisia aineistoja käytetään enenevässä määrin esimerkiksi etnografisessa tutkimuksessa haastattelujen ja havainnoinnin tukena tai lisänä, jolloin myös muut kuin tutkija itse voivat tarkastella havainnoitavia episodeja tai ”pysäytettyjä hetkiä”. (ks. esim. Pink 2004; Flick 1998, 136-166.)

7.2.1 Litterointi

Litteroinnilla tarkoitetaan esimerkiksi nauhoitetun puhemuotoisen aineiston tai tutkimukseen osallistuneiden vastaajien omalla käsialallaan kirjoittamien tekstien puhtaaksi kirjoittamista. Aineisto kirjoitetaan keräämisen jälkeen sen hallitsemista ja analysoimista helpottavaan muotoon yleensä tekstinkäsittelyohjelmalla. Litteroinnista puhuttaessa epäselvyyttä saattaa aiheuttaa mm. se, kuinka tarkasti vaikkapa haastattelu tulee kirjoittaa puhtaaksi. Pitääkö jokainen sana kirjoittaa sellaisenaan kuin sen kuulee kaikkine äänneineen? Jo valmiiksi kirjoitetussa muodossa olevien tekstien puhtaaksi kirjoittamisessa puolestaan saattaa askarruttaa esimerkiksi se, tuleeko tutkimukseen osallistuneen henkilön kaikki kirjoitusvirheet säilyttää. Entä kuinka menetellään, jos joku puhuu tai kirjoittaa murretta?

Edellä esitettyjä kysymyksiä pohdittaessa käsitys kielestä (5.6, 7.1.2) tulee keskeiseksi. Se, kuinka tarkasti vaikkapa nauhoitettu haastattelu toistetaan kirjoitettaes-

sa sitä puhtaaksi, riippuu tutkimusongelmasta ja siitä, miten kieleen suhtaudutaan. Jos analyysin keskiössä on kielenkäyttö ja/tai vuorovaikutus, tulee vielä määritellä tarkemmin se, millaista kielellistä analyysia on tarkoitus tehdä. Yhteistä kieleellisille analyysitavoille on se, että puhetta tai tekstiä tarkastellaan mahdollisimman tarkasti kiinnittäen huomiota nimenomaan kieleen, mutta esimerkiksi keskustelunanalyysissa, diskurssianalyysissa tai narratiivisessa tarkastelussa on kussakin omat erityispiirteensä – ja kahdessa ensimmäisessä käytetään erityisiä litterointimerkkejä (<http://www.helsinki.fi/hum/skl/ca/kasittely.html>). Valittu analyysitapa siis vaikuttaa siihen, millä tarkkuudella aineisto litteroidaan. Esimerkiksi diskurssianalyysissä on myös hienojakoisemmin jaettu omia traditioitaan.

Mikäli kieli ja kielen käyttö tai hienosyinen vuorovaikutus ei ole analyysin kohteena, ei litterointia välttämättä tarvitse suorittaa erikoismerkkejä käyttäen. Tärkeintä on, että kaikki puhutut lauseet ja virkkeet saa kirjoitettua ylös. Toisinaan haastatteluista poimitaan vain keskeisimmät asiat, eli puheesta litteroidaan valikoiden ainoastaan tutkittavan aiheen kannalta keskeisimmät seikat. Tällöin riskinä on kuitenkin se, että jotakin tutkimuksen kannalta tärkeää materiaalia voi jäädä huomioimatta ja näin myös tutkimuksen ulkopuolelle, kun aineistoa käytetään vain valikoiden ennalta päätettyjä teemoja ja kysymyksiä noudattaen. Puolistrukturoiduissa, tiettyihin asioihin tarkasti fokusoiduissa haastatteluissa voidaan toisinaan poimia haastatteluista vain tutkimuksen kannalta oleelliset kohdat. Silti varmintä on litteroida ensin mahdollisimman kattavasti ja tarkasti. Rajaukset voi tehdä myöhemmin huolellisen harkinnan jälkeen. Aineiston osittainen käyttö tulee aina myös perustella tutkimusraportissa. Mikäli analyysin tukena on tarkoitus käyttää jotakin erityistä ohjelmaa, on hyvä tutustua jo ennalta ohjelmien litteroinnille asettamiin vaatimuksiin (Hirsjärvi & Hurme 2001, 138-141).

Yhden haastattelutunnin litteroimiseen kannattaa varata yksi työpäivä. Litterointityön määrään vaikuttaa litteroinnin tarkkuuden ohella haastattelun tyyppi ja se, kuinka paljon, miten nopeasti tai selvästi/epäselvästi haastateltavat puhuvat. Siksi mitään tarkkoja laskelmia litteroinnin kestosta ei voida esittää. Yksi asia on varmaa: litterointiin menee runsaasti aikaa. Keskustelua kuunnellaan ensin pieni pätkä ja sitten kirjoitetaan kuultu ylös, kelataan takaisin, jotta saataisiin kuultu varmistettua, tallennetaan tekstiä, kuunnellaan taas ja kirjoitetaan. Pienissä erissä purettu haastattelu on lopuksi vielä hyvä kuunnella pidemmissä pätkissä, jotta voi tarkastaa tekemänsä litteroinnin. Nauhojen purkamiseen erityisesti suunniteltu laite pysäytyspolkimineen ja hyvin hallussa oleva kymmensormijärjestelmä nopeuttavat urakkaa hieman. Onkin hyvä pohtia, kannattaisiko jokainen haastattelu kirjoittaa puhtaaksi mahdollisimman pian sen tekemisen jälkeen, jottei litterointiurakasta tulisi yhtäjaksoisena liian raskas.

Aineistoa litteroidessa on hyvä numeroida haastattelut tai tekstit juoksevin numeroin, sillä tämä helpottaa aineiston käsittelyä ja analyysia. Järjestysnumeroiden lisäksi haastattelun alkuun tulee merkitä myös muita tunnistetietoja, kuten haastateltavan

ja haastattelijan sukupuoli, ikä, asuinpaikka, koulutus tai ammatti. Kunkin haastattelulitteraation alkuun merkitään myös muut tilanteessa vaikuttaneet taustatekijät ja seikat, esimerkiksi kolmansien osapuolien läsnäolo. Tutkittavan taustatiedot kannattaa säilyttää tutkimuksessa mukana mahdollisimman pitkään, ja mikäli niitä käyttämällä ei loukata tutkittavien anonymiteettia, ne voivat olla mukana valmiissakin raportissa sitaattien yhteydessä. Jos ensimmäinen haastateltava olisi vaikkapa 40-vuotias nainen, joka asuu Imatralla, voitaisiin litteroidun haastattelun alkuun ja tiedoston nimeksi merkitä esimerkiksi N40IM. Vastaavasti toisena haastateltu 25-vuotias kuopiolaismies voisi tunnistetiedoissa näyttää tältä: M25KUO. Tunnistetiedot voivat olla juuri sellaisia, kuin tutkija parhaaksi kokee eli niiden käyttämisestä ei ole olemassa yhteneviä ohjeita. Jos tutkimuksessa tehdään yhteistyötä, eli harjoitetaan ns. tutkijatriangulaatiota, on tunnisteiden käyttämisestä hyvä neuvotella yhdessä.

7.2.2 Koodaus

Puhuttaessa koodeista tai indekseistä (Eskola & Suoranta 2000, 155) tarkoitetaan merkkejä (numeroita, kirjaimia, muita merkkejä) tai muilla keinoin aineistoon tehtyjä jäseniteleviä merkintöjä ja luokitteluja, kuten vaikkapa alleviivauksia värikynin. Koodaaminen ei ole välttämätöntä, mutta helpottaa aineiston käsittelyä: tietyt tekstikohdat löytää nopeasti verrattuna siihen, ettei tekstiin olisi tehty minkäänlaisia merkintöjä. Merkitsemällä samoin koodein tekstikohdat, joissa puhutaan samoista tai samankaltaisista asioista, saadaan aineistoon ryhtiä ja helpotetaan analyysia.

Koodit toimivat aineistossa eräänlaisina osoitteina, sillä niitä hyödyntämällä on helppo poimia laajastakin aineistosta tiettyä aihetta käsittelevät kohdat. Koodaamaan voi ryhtyä monista lähtökohdista (kuten teorialähtöisesti tai aineistolähtöisesti, ks. lisää Flick 1998, 178-192). Koodaamiseen ei ole olemassa yhtä ainoaa mallia tai kaavaa, jonka mukaan tulisi edetä. Sitä voi tehdä vaikkapa alle- tai päälleviivaamalla aineistosta usein toistuvia tai poikkeavia asioita, tai tarkemmin esimerkiksi merkkejä ja/tai eri värejä ja niiden sävyjä käyttäen.

Koodausyksikköinä voivat olla sanat, lauseet, rivit, kappaleet tai pidemmät tekstiosiot – lähtökohdista ja tavoitteista riippuen. Käsin aineistoa voi koodata litteroituihin, tulostettuihin papereihin mm. värikynillä, alleviivauksilla ja erilaisilla merkeillä, kuten numeroilla ja kirjaimilla. Käsin koodaamiseen sijaan voi käyttää apunaan myös tietotekniikan tarjoamia mahdollisuuksia. Tavallinen tekstinkäsittelyohjelma ja sen toimintojen (esim. alleviivaukset tai maalaaminen värein, eriväriset fontit, tummennukset, alaviitteet, sanahaut) hyödyntäminen on vaihtoehto kynien käytölle. Tekstinkäsittelyohjelmien lisäksi on olemassa erityisiä ohjelmia, jotka on tarkoitettu nimenomaan laadullisen tekstiaineiston käsittelyyn ja hallintaan.

Vaikka tutkija ei varsinaisesti kokisi harjoittavansa koodausta juuri tuota termiä käyttäen, tekee hän sitä todennäköisesti joka tapauksessa enemmän tai vähemmän

näkyvästi. Tutkimusta tehdessään tutkija joutuu aina pohtimaan, mitä aineistossa on ja mitä siinä ei ole. Vaikka tutkija kokisi koodaamisen omaan työskentelyynsä ja tilanteeseensa sopimattomaksi, jonkinlaista aineiston jäsentelyä hän joutuu harjoittamaan. Muistiinpanojen tekeminen aineistosta edellyttää sekin koodausta, sillä tehdessään aineistoa kuvaavia ”memoja”, kuten lyhyitä reunamerkintöjä ja avainsanoja aineiston sisällöstä tai ns. case-kuvauksia eli koonteja, lyhennelmiä tai tiivistyksiä haastatteluista tai muista teksteistä, tutkija lukee aineistoa, käy sitä läpi keskittyen havainnoimaan ja kartoittamaan sen sisältöä jäsentämällä sitä; tavallaan siis koodaa ja joskus myös laskee.

Koodauksessa tutkija merkitsee aineistoon tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta olennaisia asioita; pyrkii selkeyttämään aineiston sisältöä. Koodaamalla saadaan siis kartoitettua aineiston rikkautta eli selvitettyä, mitä tutkimusaiheeseen liittyvää siellä on. Näin saadaan monipuolinen käsitys aineistosta, ja tästä on hyvä jatkaa varsinaiseen analyysiin, tiivistämiseen ja tulkintaan. Tietyn yrityksen asiakastyytyväisyyden lähteitä haastatteluaineistojen avulla aineistolähtöisesti tutkittaessa litteroidusta tekstistä voi koodata asiakkaiden tyytyväisyyden ja tyytymättömyyden aiheita, eli koodata esim. erilaisilla merkeillä tai eri värejä käyttäen sellaisia kohtia, joissa puhutaan tutkimuksen kannalta oleellisista asioista. Esimerkiksi kaikki ne haastatteluiden kohdat, joissa asiakkaat kertovat – omia ilmaisujaan käyttäen – tutun yrittäjän olevan suuri tyytyväisyyden lähde kyseisessä yrityksessä käymiseensä, voidaan merkitä samanlaisella koodilla, kun taas kohdat, joissa tavaroiden tai palvelujen monipuolisuutta korostetaan, voidaan merkitä omalla koodillaan.

Koodauksen lisäksi on hyvä tutustua kvantifioinnista kertovaan tekstiin analyysiesimerkkeineen. Koodaamisesta on kirjoitettu suomeksi esimerkiksi Johdatus laadullisen tutkimukseen -teoksessa (Eskola & Suoranta 2000, 154-159). Englanninkielisistä koodausta laadullisessa tutkimuksessa käsittelevistä materiaaleista mainittakoon perusteos *An Introduction to Qualitative Research* (Flick 1998).

Koodaus merkeillä

Ohessa on esimerkki koodimerkkien käytöstä. Esimerkissä on käytetty Yksi päivä mediaa -aineistosta muodostettua osa-aineistoa. Se on kerätty syystalvella 2001 Yle:n teksti-tv:ssä, televisio- ja radiokanavilla sekä 30 eri sanomalehdessä esitetyn kirjoituspyynnön avulla. Suomalaisia on pyydetty kertomaan, mitä he ovat katsoneet, kuunnelleet ja lukeneet torstaina 29.11.2001.

Yksi mahdollinen tapa - esimerkki koodausprosessista

Aineistosta voisi koodata erilaisia asioita loputtomiin, joten analyysiesimerkkiä varten on tehty runsaasti rajausta. Kuvitteellisessa esimerkissä tutkimustehtävänä on selvittää, mikä rooli eri medioilla on päivän aikana heidän elämässään, herättääkö media keskustelua kotona tai töissä ja onko media yksityinen vai sosiaalinen kokemus.

Aineiston koodaus aloitetaan keskittymällä etsimään erilaisten lehtien (painotuotteiden) lukemiseen liittyviä seikkoja: millaisia lehtiä ihmiset lukevat, missä ja milloin. Tämän jälkeen olisi vuorossa muiden medioiden käytön koodaaminen ja lopuksi eri medioiden käyttötapojen - yhteyksien ja käytön määrän vertailu.

Tavoitteena on esitellä yksi mahdollinen tie koodausrunгон rakentamiseen ja koodien käyttämiseen vaihe vaiheelta purkaen samalla auki prosessin aikana heränneitä mietteitä. Esimerkin avulla on tarkoitus antaa pohdinnan aiheita ja rohkaista kehittämään omia koodauksen tapoja.

Runko on rakennettu aineistolähtöisesti lukemalla 40 aineistoon kuuluvaa kertomusta. Aktiivimuodossa kirjoitetun esimerkin on laatinut Anita Saaranen-Kauppinen.

- a) Aloittaminen: tutustumista, ihmettelyä ja kokeilua
- b) Koodirunko kehittyy
- c) Koodien sijoittaminen
- d) Lopuksi – koodaajalle

a) Aloittaminen: tutustumista, ihmettelyä ja kokeilua

Koodaaminen käynnistyi aineiston lukemisella tietokoneen näyttöruudulta. Suurensin näkymää, jotta tekstiä olisi helpompaa lukea ja kävin kertomukset läpi nopeasti saadakseni jonkinlaisen käsityksen aineistosta. Päätin koodata vain kunkin kirjoittajan kyseiseen päivään, 29.11.2001, liittyvää lehtien lukemista. Yleisemmät lehtien lukemiseen liittyvät kommentit (kuten ”yleensä luen...”) tai muiden ihmisten tottumuksia kuvaavat (”naapurille tulee...”) jätin huomiotta. Samaten lukemisen tarkemmat sisällöt (mistä luetut tekstit kertoivat) jäivät tässä tarkasteluni ulkopuolelle.

Ryhdyin hahmottelemaan koodirunkoa, josta tulisi työväline varsinaiseen koodaamiseen eli koodien sijoittamiseen tekstiin. Ensimmäisestä, suurpiirteisen lukemiseni ja aika spontaanin ideointini perusteella muotoillusta koodirungosta tuli tällainen:

Lehtien lukeminen (L)

Miten saa lehden? (LS)

LSo: ostaa lehden

LSt: on tilannut lehden

Lööppien teho? (LT)

LTei: lukee lööpin, ei osta

LToS: lukee lööpin, ostaa

Millainen lehti? (LM)

LMval: valtakunnallinen sanomalehti

LMpai: paikallinen tai maakunnallinen sanomalehti, maksullinen

LMilm: ilmaisjakelulehti, mainos

LMilt: iltalehti

LMaik: aikakauslehti

Mitä lukee lehdestä? (LLU)

LLUuut: uutiset

LLUsar: sarjakuvat

LLUmai: mainokset

Minkä kielinen lehti? (LKI)

LKIsu: suomi

LKIen: englanti

LKIru: ruotsi

LKImu: muu

Konteksti, missä lukee? (LKO)

LKOko: koti

LKObus: bussi

LKOrai: raitiovaunu

LKOau: auto

LKOtyö: työpaikka

LKOtyöh: työn ohessa

LKOtyötau: tauolla

LKOkou: koulu/oppilaitos

LKOkouopp: oppitunti

LKOkouväl: välitunti, tauko

Milloin lukee, aika? (LA)

LAAa: aamu

LAap: aamupäivä

LAip: iltapäivä

LAil: ilta

LAYö: yö

Pääkoodilleni, lehden lukemiselle, annoin tunnukseksi kirjaimen L. Jatkossa voisi esimerkiksi radion kuunteleminen olla koodiltaan R ja television katseleminen puolestaan TV. Lukemiseen voisi myös sisällyttää muita lukemisen kohteita kuin lehdet, kuten kirjat ja internetmateriaalin, jolloin lehtien lukeminen voisi olla vaikka LE, kirjojen LK ja sähköisen median puolestaan LI.

Lehtien lukemiseen (L) liittyvät alakoodit muodostin kysymyksiä "mitä, missä, milloin" mukailleen ja täydensin runkoa vielä muilla kysymyksillä, joita keksin lähinnä aineistolähtöisesti. Merkitsin alakoodien tunnukset siten, että ensimmäisenä kirjaimena toimi aina pääkoodi (L) ja sitä seurasi kuvaava ja itseni kannalta suhteellisen selkeä jatko.

Näin ollen esimerkiksi se tapa, jolla kirjoittaja oli saanut lehden käsiinsä luettavaksi, sai tunnukseksi LS ja vaikkapa se, millaisesta lehdestä oli kyse, sai nimekseen LM. Käytin alakoodissa suuria kirjaimia, mutta jos pääkoodia olisi useita, tulisi kirjainten symboliikkaa pohtia tarkemmin. Kaikki alakoodit koostuivat vielä nekin omista alakohdistaan, kuten LS-koodiin sisältyivät kohdat LSo (ostaa lehden) ja LSt (on tilannut) ja LM-koodiin taas kuuluivat mm. kohdat LMval (valtakunnallinen lehti) ja LMpai (paikallinen lehti). Pääkoodin (L), alakoodin (LS) ja alakoodin alakoodin (LSo) lisäksi rungossani on jopa neljännen tason koodia. Tällaisia tuli eteen lukemisen kontekstista puhuttaessa: L (lehden lukeminen), LKO (lukemisen konteksti), LKOtyö (lukee töissä) ja LKOtyötau (lukee töissä tauolla).

Tutkimusongelma ja tavoitteet antavat osviittaa siitä, kuinka pieniin palasiin aineistoa on syytä pilkkoa. Koodatessa voikin olla järkevää aloittaa hieman suurpiirteisemmästä koodauksesta (kuten tässä tapauksessa ensimmäisen portaan alakoodit LM, LKO) ja tarkentaa sitä tarvittaessa. Koodausmerkit kannattaa valita niin, että ne ovat ainakin itselle selkeitä, jotta muistaa, mikä mitäkin tarkoittaa. Aluksi koodimerkkejä voi olla hankalaa muistaa, vaikka olisikin valinnut ne huolella. Kun päästään koodien sijoittamiseen tekstiin ja koodausta on jatkettu jonkin aikaa, merkit jäävät mieleen ja koodaus alkaa sujua nopeammin. Jos kirjaimet tuntuvat itselle sopimattomalta tavalta, mutta mieli halajaa kuitenkin koodata joillakin merkeillä, voi kokeilla vaikkapa numeroita tai erilaisia kuvioita – koodimerkit voivat olla juuri sellaisia kuin koodaajasta parhaalta tuntuu. Koodaamista tehdään tavallisesti vain tutkijaa itseään varten helpottamaan tulevaa analyysia. Yhteistyössä tehtävissä tutkimuksissa voi tarvittaessa sopia yhtenäisistä koodaustavoista.

b) Koodirunko kehittyy

Kun aineistoa käy läpi tarkemmin, voi koodausrunko hyvinkin muuttua. Esimerkiksi jokin koodi voi alkaa vaikuttaa huonosti muotoillulta, tutkimustehtävän kannalta tarpeettomalta tai vaihtoehtoisesti aineistosta voi löytää lisää koodia. Koodirunko elää ja kehittyy aineiston jäsentelyn myötä. Yleensä suppeaan koodirunkoon vastaukset on helpompi sijoittaa, mutta laajempi koodausrunko kuvaa tutkittavaa ilmiötä paremmin. Luotettavuus ja kuvaavuus ovat siis vaihtoehtoina luokitusrungon laajuutta päätettäessä.

Tässäkin esimerkkitapauksessa koodirunko muuttui. Siirryin alustavasta ideoinnista systemaattisempaan luentaan, jonka yhteydessä tummensin kohtia, joissa kerrottiin lehtien lukemisesta. En maalannut aivan kaikkea pikkutarkasti vaan valitsin strategiakseni ainoastaan ydinkohtien (avainsanat ja -lauseet) merkitsemisen. Korostettakoon jälleen, että tällainen työvaihe ja tällainen tyyli on yksi mahdollinen, monien muiden joukossa. Ohessa on näyte yhdestä kertomuksesta, josta olen tummentanut omaa tulevaa koodaustani ajatellen keskeisiä kohtia tai niiden alkuja:

Kello 7.45 avasin radio Ainon ja aloin syödä aamiaista. Radio Aino on suosikkikanavani aamuisin, pidän Maria Gutzeninan ja hänen miesparinsa

jutustelusta, ja musiikki kanavalla ei ole ihan niin kertakäyttöhiteistä muodostuvaa kuin nuorisokanavilla KissFM tai Energy. **Luin samalla Helsingin Sanomia, radio oli tässä vaiheessa enimmäkseen taustamusiikkia ja -juttelua, sillä aamiaiseni ohessa** vahdin lattialla touhuilevaa vauvaa. Ehdin lukea Hesaria parikymmentä minuuttia eli **A- ja B-osat melko tarkkaan** kunnes vauva vaati täyden huomioni. Kun vauva meni torkuille puoli yhdeksältä, suljin radion ja luin lehteä vielä 15 minuuttia. Luen Helsingin Sanomat kannesta kanteen joka päivä, joskus tosin nopeasti selaten, mutta yleensä 15-40 minuuttia vaikka useammassa pätkässä päivän mittaan. Kaupunkisivut ja kulttuuri kiinnostavat minua eniten ja ne luen hyvin tarkkaan, ulkomaat ja talouden ylimalkaisemmin.

Jätin tummennuksistani pois sellaiset kohdat, joissa kerrottiin lehtien lukemisesta yleisemmin, sillä olin aluksi määritellyt tarkastelevani vain sellaista lukemista, joka liittyi kyseiseen päivään (ks. kohta a). Kaikki valinnat vaikuttavat siihen, millainen koodauksesta ja analyysistä muodostuu. Näitä seikkoja on tarpeellista pohtia tutkielmassa tai muussa raportissa, sillä ne vaikuttavat tutkimustuloksiin.

Luettuani aineistoa läpi koodaten, lisäsin runkoon esimerkiksi koodin "LLUmuu: muut jutut", sillä huomasin unohtaneeni huomioida mm. mielipidekirjoitukset, yleisönosaston, ruokavinkit, pakinat, kulttuurisivut jne. Tietysti nämäkin voisi koodata omiksi koodeikseen, mutta ainakin tässä vaiheessa päädyin tyytymään tällaiseen luokitukseen. Lisäsin myös esimerkiksi koodin "LMjäs: jäsenlehti", sillä tämä vaihtoehto ei mielestäni oikeastaan sopinut muihin koodeihin.

Koodi "LKI: kieli" puolestaan alkoi tuntua tarpeettomalta, sillä suurin osa luetuista lehdistä oli suomenkielisiä, ja samaten "LT: lööppien teho" alkoi vaikuttaa tutkimustehäväni kannalta turhalta. Mietin pitkään koodin "LS: miten saa lehden" tarpeellisuutta, ja loppujen lopuksi jätin senkin pois. Joitakin pikaisella lukemiselläni muodostamiani alakoodien alakoodejakin havaitsin perusteellisemmän lukemiseni perusteella jäävän tarpeettomaksi.

Pohdittavaksi tässä vaiheessa vielä jäi se, pitäisikö lehdissä olevat palstat tai uutiset koodata tarkemmin eli olisiko hyvä tietää esimerkiksi se, lukivatko vastaajat ulkomaan vai kotimaan uutisia ja mitä kaikkea tuo "muut jutut" oikeastaan sisältää. Toisekseen erilaisissa lehdissä on erilaisia palstoja, joten mietin, pitäisikö lehtien omalaatuisuuskin huomioida jotenkin, esimerkiksi koodata kunkin lehtityypin palstat erikseen. Tästä en tehnyt päätöstä vaan jätin sen tässä vaiheessa harkittavaksi.

Koodattuani 11 kertomusta koodirunko näytti tältä:

Lehtien lukeminen (L)

Millainen lehti? (LM)

LMval: valtakunnallinen sanomalehti

LMpai: paikallinen tai maakunnallinen sanomalehti, maksullinen

LMilm: ilmaisjakelulehti, mainos

LMilt: iltalehti

LMaik: aikakauslehti

LMjäs: jäsenlehti

Mitä lukee lehdestä? (LLU)

LLUuut: uutiset

LLUsar: sarjakuvat

LLUmai: mainokset

LLUmuu: muut jutut

LLUurh: urheilusivut

Konteksti, missä lukee? (LKO)

LKOko: koti

LKObus: bussi

LKOju: juna

LKOtyötau: työ(paikka), tauolla

LKOkouopp: koulu tai oppilaitos, oppitunti

LKOkirj: kirjasto

LKOkah: kahvila

Milloin lukee, aika? (LA)

LAAA: aamu

LAap: aamupäivä

LAip: iltapäivä

LAil: ilta

LAYö: yö

Jatkoin lukemista edelleen. Kävin läpi kaikki 40 kertomusta huolellisesti ja koodirunkoni kehittyi jälleen hieman (lisäsin mukaan esimerkiksi harrastelehden ja konteksteihin kuntosalin sekä vaihtoehdon "muu"):

Lehtien lukeminen (L)

Millainen lehti? (LM)

LMulk: ulkomainen tai kansainvälinen lehti

LMval: valtakunnallinen sanomalehti tai jakelu

LMpai: paikallinen tai maakunnallinen sanomalehti, maksullinen

LMilm: ilmaisjakelulehti, mainos

LMilt: iltalehti

LMaik: aikakauslehti

LMjäs: jäsenlehti

LMhar: harrastelehti

Mitä lukee lehdestä? (LLU)

LLUuut: uutiset

LLUsar: sarjakuvat

LLUmai: mainokset

LLUmuu: muut jutut

LLUurh: urheilusivut

Konteksti, missä lukee? (LKO)

LKOko: koti

LKObus: bussi

LKOju: juna

LKOtyötau: tauolla

LKOkouopp: oppitunti

LKOkirj: kirjasto

LKOkah: kahvila

LKOkun: kuntosali

LKOMuu: muu

Milloin lukee, aika? (LA)

LAAA: aamu

LAap: aamupäivä

LAip: iltapäivä

LAil: ilta

LAYö: yö

Jäin edelleen miettimään, pitäisikö ”mitä lukee” -luokitusta tarkentaa, sillä monet sanoma- ja aikakauslehtien palstat jäävät kaatoluokkana usein pidettyyn ”muu” -kategoriaan. Esimerkiksi pakinat, kulttuuri ja talous voisivat aivan hyvin olla omia koodejaan siinä missä urheilukin – pitäisikö urheilu siis poistaa koodeista, kun muitakaan osastoja ei ole huomioitu kunnolla? Vai tulisiko sittenkin tarkentaa luokitusta mahdollisimman kattavaksi?

Ongelmana ”mitä lukee” -koodissa on myös mainosten lukeminen: moni kertoi selaavansa mainossivut nopeasti ohi: pitäisikö tämä tulkita mainosten lukemiseksi vai lukemattomuudeksi? Valitsin jälkimmäisen ja koodasin mainosten lukemisen vain, jos se erityisesti tuotiin esiin (kuten ”kiinnitin huomioni mainokseen, jossa...”).

Jos tekisin lehtien lukemisesta tutkimusta, pohtisin siis etenkin "LLU" -kategorian muodostamista huolella: onko se tarpeellinen ja mitä koodeja sen pitäisi sisältää? "LM" -kooditkin kaipaisivat perusteellista määrittelyä (mikä tai mitkä ovat valtakunnallisia sanomalehtiä, voidaanko ilmaisjakelulehtiä ja mainoksia rinnastaa jne.). - Tässä esimerkissä koodasin vain lehtien lukemista "mitä, missä, milloin" -periaatteella ja jätin joitakin varsinaisen tutkimuksen kannalta olennaisia seikkoja pohdittavaksi.

Jos tutkimusongelmaa tai -tehtävää laajentaisi tai kaventaisi, tulisi koodirungosta luonnollisestikin hieman toisennäköinen. Koodirunko voisi käsittää luettavien lehtien ja lukemisen kontekstien lisäksi tai sijaan muita tekijöitä, kuten lukemisen aikana läsnä olevat ihmiset, lukemisesta käytävät keskustelut, muiden medioiden liittyminen lehtien lukemiseen tai vaikkapa ruokailun liittyminen lehtien lukemiseen. Kun koodaamiseen sisällytetään kirjojen lukeminen, radion kuunteleminen, television katseleminen ja internetin käyttäminen, koodirunko tulee jo huomattavasti laajemmaksi ja varmasti myös paikoin erilaiseksi.

c) Koodien sijoittaminen

Koodaaminen ei tietenkään jää vain koodirunkojen laatimiseen. Kun on päätetty, mitä koodataan, on edessä varsinainen työskentely, koodimerkkien sijoittaminen tekstiin. Huomioitavaa tässä vaiheessa on esimerkiksi se, ettei aineistossa ole välttämättä sanottu kaikkea suoraan, joten on päätettävä, otetaanko koodaukseen mukaan myös tulkinnanvaraiset seikat vai pitäydytäänkö vain sellaisissa asioissa, jotka on mainittu selkeästi. Esimerkiksi se, tapahtuuko lehtien lukeminen aamulla kotona, jää usein pääteltäväksi, sillä kirjoittajat eivät välttämättä nimeä aamun tapahtumien kontekstia. Sen, että koti toimii aamun tapahtumanäyttämönä, voi tietysti päätellä esimerkiksi siitä, että yleensä aamiainen nautitaan kotona, mutta tällaisessa tilanteessa astuu väistämättä mukaan tulkinta. Voidaan tietysti pohtia sitäkin, onko ylipäänsä tarpeellista koodata kotia, jos se kuitenkin esiintyy useimmiten lukemisen kontekstina – riittäisikö, jos koodaisi vain tavanomaisesta poikkeavat kontekstit? Millaista tietoa tarvitaan? Jos halutaan koodata vain sitä, mitä aineistossa selvästi sanotaan, kannattaa epäselvät kohdat jättää huomiotta. Jos taas koodaukseen päätetään ottaa mukaan tulkinnanvaraisetkin seikat, on tämä hyvä mainita lukijalle. Myös lopulliset koodit ja niiden sisällöt on määriteltävä ennen koodien sijoittamisen aloittamista. Mikä on aamua, mikä aamupäivää? Mikä on jäsenlehti? Mitä luetaan ilmaisjakelulehdiksi? Yksinkertaiseltakin vaikuttavan koodauksen, lehtien lukemisen, tekeminen ole sittenkään kovin helppoa. Koodaajan täytyy pystyä tutkimustehtävään ja -kysymyksiin nojautuen perustelemaan itselleen: miksi rajaan kunkin luokan (koodin) kuten rajaan?

Ennen koodaamista on hyvä myös miettiä, koodataanko tekstistä kaikki kohdat, joissa kerrotaan tarkasteltavista asioista vai koodataanko vain kerran, vaikka samassa kertomuksessa olisikin kirjoitettu samasta seikasta useissa kohdissa. Tämä vaikuttaa kvantifioimiseenkin, jos koodauksen tavoitteena on toimia laskemisen pohjana. Tässä

esimerkkikoodauksessa päätin koodata kaikki kohdat. Jos kirjoittaja esimerkiksi kertoi lukevansa aamulla valtakunnallista sanomalehteä ja kertoi myös lukevansa sitä illalla uudestaan, koodasin lehden kahdesta kohtaa. Mutta jos kirjoittaja kertoi useassa kohdin samaan vuorokauden aikaan liittyvästä saman sanomalehden lukemisesta, koodasin lehden vain kertaalleen. Laskiessani kriteerini puolestaan muuttuivat.

Mikäli koodausta käytetään, se edeltääkin useimmiten muita analyysivaiheita, kuten juuri kvantifiointia tai teemoittelua ja tyypittelyä. Raportissa eli kirjoitettaessa tutkimusta auki on hyvä kuvailla analyysin vaiheita ja kertoa myös koodaamisesta ja sen merkityksestä analyysin kannalta: mitä aineistosta on koodattu, mistä lähtökohdista, millä periaatteilla, miten koodausta on hyödynnetty muissa analyyseissa. Lopullisen koodausrunгон voi laittaa tutkimuksen liitteeksi. Esimerkiksi grounded theory -tutkimussuuntauksessa koodaaminen on keskeisessä asemassa, ei vain analyysia edeltävä alkuvaihe.

Mihin koodit sitten merkitään? Tämäkin on makuasia. Koodeja voi sijoittaa kulloinkin tarkastelevana olevan tekstipätkän yläpuolelle tai sitten voi opetella käyttämään tekstinkäsittelyssä sarakkeita: teksti toiseen sarakkeeseen ja merkit viereen. Mikseivät koodimerkit voisi olla tekstin keskelläkin, kunhan ne sieltä selkeästi erottuvat, esimerkiksi suuremmilla fonteilla tai väritehostein erotettuna.

Käytännössä varsinaista koodausta tehtäessä kannattaa koodirunkoa pitää auki aineiston "alla" eli toisessa tiedostossa, yhtä aikaa ruudulla näkyvässä. Laadullisen tutkimuksen hallintaohjelmissa koodaamisen erityistarpeet, kuten useiden tiedostojen auki oleminen ja näkyminen yhtä aikaa, on huomioitu hyvin.

Seuraavassa on näyte kahdesta aineistoon kuuluvasta kirjoittelusta ja niiden yhteyteen sijoitetuista koodimerkeistä. Eri kohdista tummentamalla merkitsemäni tekstit jätin erilliseen tiedostoon ja merkitsin koodimerkit puhtaaseen tekstiin. Koodaamastani tekstistä poistin tutkimustehtäväni kannalta epäolennaiset kohdat toisen tiedoston avulla. Toinen vaihtoehto olisi ollut se, että olisin merkinnyt koodit suoraan tiedostoon, jossa myös tummennukset olivat. Halusin kuitenkin, että minulla olisi täydet tekstit tummennuksineen ja niiden lisäksi kompaktimpi tiedosto, jossa olisivat koodimerkit ja lyhyemmät näytteet teksteistä. Ensimmäisessä tiedostossa olisivat siis tekstit kokonaisuutena ja koodien pohjana olevat tummennukset näkyivät alkuperäisissä konteksteissaan. Toiseen tiedostoon taas leikkasin kertomuksista vain ne pätkät, joissa esiintyi tutkimustehtäväni kannalta olennaisia kohtia ja merkitsin koodimerkit näiden pätkien yhteyteen. Kuvaamani menettelyn etuna on, että tarvittaessa on mahdollista operoida pitkillä tai lyhyillä teksteillä; kokonaisia kirjoitelmia tarkastellen tai ainoastaan tiettyjä, spesifejä kohtia tutkien. Tekstipätkien irrottaminen laajemmista asiayhteyksistään ei kuitenkaan aina ole mielekästä – tässä tapauksessa aineisto ja tutkimustehtävä kuitenkin mahdollistivat asioiden pilkkomiseen osiin ja tekstien käsittelemisen sirpaleina.

Näiden kahden tiedoston lisäksi tein vielä koonnan koodauksesta eli kokosin kirjoit-

tajan tunnistetietojen alle hänen mediapäiväkirjaansa koskevan koodiluettelon. Tiiviin koodikuvauksen avulla on mahdollista saada nopeasti käsitys kunkin kirjoitelman sisällöstä ja tällainen koonta auttaa myös laskemisessa, mikäli se on valittu seuraavaksi vaiheeksi.

Ensimmäisessä näytteessä ei kerrota, millaisia lehtiä kirjoittaja on lukenut eikä myöskään sitä, ollaanko kotona, joten koodaaminen on hieman ongelmallista. Lehti joudutaan todennäköisesti jättämään koodaamatta. Tähän koodimerkin yhteyteen on vielä jätetty kysymysmerkki muistuttamaan kohdasta. Konteksti eli koti on päätetty koodata, vaikka kyseessä onkin tulkinta.

LM?, LKOko, LAaa: Herättyäni kuuntelin aamutoimien aikana n. 8.01 uutisia... Jatkoin hieman Ylen Ykkösellä ja aloin lukea sanomalehtiä. Niissä meni muutama tunti. Rästilehdet, jotka olivat seurausta mökin – onneksi vain maisemallisten mutta varsin laajojen – myrskytuhojen (yli kymmenen suurta kuusta juurineen nurin) jälkien siivoamisen aiheuttamasta aikataulun häiriöstä, sain nyt luetuksi; luku-urakkaa oli kestänyt jo viikon. Katsoin Etälukion fysiikkaohjelman ja kertosin sitä videolta samalla lehtienlukua jatkaen.

Toisessa näytteessä kerrotaan lehtien lukemisesta, muttei sitä, mitä niistä luetaan:

LMpai, LMval, LKOtyötau, LAaa: Sitten lähdin töihin. Puhelin ei soinut montakaan kertaa ennen aamukahvia. Kello 9 aamukahvilla selasin muitakin sanomalehtiä; Pohjalaista, Aamulehteä, Helsinginsanomiamia.

d) Lopuksi – koodaajalle

Älä säikähdä. Jos olet kiinnostunut merkeillä koodaamisesta, ei sitä tarvitse tehdä juuri edellä esitetyllä tavalla. Jälleen kerran on korostettava, että koodauksen tarkkuus ja tapa riippuu siitä, millaisia tutkimuskysymyksiä sinulla on. Jos olet muutoinkin innokas värien ja/tai värikynien käyttäjä (visuaalinen, värien avulla asioita hahmottava), kokeile värikoodausta. Tärkeintä on, että löydät sinulle ja tilanteeseesi sopivan tavan työskennellä aineiston parissa.

Värien käyttö koodauksessa

Tekstinkäsittelyssä väreillä koodaaminen tarkoittaa käytännössä joko värillisten fonttien käyttämistä haluttujen tekstikohtien merkitsemiseen tai väreillä maalaamista koodien tunnukseksi. Jos haluaisimme koodata useiden eri medioiden (lehdet, tv, radio, internet) käytön, voisimme valita kullekin pääkoodille oman päävärin (punainen, sininen, vihreä, keltainen...) ja käyttää alakooodeissa näiden värien eri sävyjä – tai samaa sävyä koodimerkein maustettuna.

Ongelmana tarkassa, monisävyisessä koodauksessa on se, ettei koodien merkitystä välttämättä muista ja koodeja voi olla vaikea erottaa toisistaan. Jos sävyt loppuvat,

voisi käyttää samoja värejä, mutta ottaa mukaan vaikka alleviivauksen, kursiivin tai koodimerkit. Tärkeintä siis on, että on määritellyt itselleen, mistä koodit tunnistaa ja tekee koodauksen itselleen selkeällä tavalla – olivatpa käytetyt keinot sitten merkkejä, värejä, molempia tai jotain niiden väliltä.

Ohessa on esimerkki värikoodausrungosta. Tässä on käytetty eri värejä (ei vain jonkin päävärin sävyjä), sillä tutkimustehtävän kannalta on oleellista koodata ainoastaan lehtien lukemista. Alakoodien alakohtia ei ole eroteltu toisistaan, vaan on ajateltu, että tarvittaessa aineistossa voi käyttää lisänä merkkejä selventämään tilannetta – värikoodauksessa ei kuitenkaan välttämättä tarvita merkkejä ollenkaan.

Lehtien lukeminen

Millainen lehti?

- ulkomainen tai kansainvälinen lehti
- valtakunnallinen sanomalehti
- paikallinen tai maakunnallinen sanomalehti, maksullinen
- ilmaisjakelulehti
- iltalehti
- aikakauslehti
- harrastelehti

Mitä lukee lehdestä?

- uutiset
- sarjakuvat
- mainokset
- muut jutut
- urheilusivut

Konteksti, missä lukee?

- koti
- bussi
- raitiovaunu
- (oma) auto
- juna
- työpaikka
 - työn ohessa
 - /tauolla
- koulu/oppilaitos
 - oppitunti
 - välitunti, tauko

kirjasto
kahvila
muu

Milloin lukee, aika?

aamu
aamupäivä
iltapäivä
ilta
yö

Ohessa on näyte siitä, miltä väreillä koodaaminen voi näyttää aineistossa (näyte pätkästä, jonka koodimerkit ovat LMPai, LLUsar/uut, LKOko ja LAaa).

Aloitin siis päiväni normaaliin tapaan lukemalla ”Satakunnan Kansa”-lehden aamupalaa syöden. Lehdestä luin sarjakuvat ja jotain paikallisuutisia , erityisen mielenkiintoinen juttu kertoi oudosta öljynporauslautasta, joka oli yön aikana ilmestynyt Porin satamaan (tai jotain) tyhjästä.

7.2.3 Laadullisen aineiston käsittelyyn tarkoitetut ohjelmat

Litteroitua tekstiaineistoa voi jäsenellä ja analysoida käsin tai tavallisen tekstinkäsittelyohjelman avulla, mutta aineiston hallitsemiseen ja käsittelyyn on olemassa myös erityisiä ohjelmia. Esimerkiksi grounded theory -tutkimussuuntaus on toiminut joidenkin ohjelmien kehittelyn alkuvoimana eli ohjelmia on suunniteltu nimenomaan aineistolähtöisen analyysin apuvälineeksi.

Laadullisen aineiston käsittelyyn tarkoitetut ohjelmat eivät ole toistaiseksi saavuttaneet kovin vankkaa asemaa opiskelijoiden ja tutkijoiden käytössä. Yhtenä syynä lienee raha: ohjelmien lisensoidut versiot maksavat suhteellisen paljon, joten niitä on hankittu oppilaitoksiin hyvin rajoitetusti. Toisaalta ohjelmia saatetaan vieroksua tiedon puutteen vuoksi, sillä niiden voidaan ennakkoluuloisesti ajatella olevan monimutkaisia ja työläitä käyttää. Vanhat versiot ovat kieltämättä olleetkin aika kömpelöitä ja jopa aineiston käsittelyä hidastavia, mutta nykyiset ovat jo edistyneitä. Ohjelmien toimintotyökalujen oppiminen ei ole vaikeaa, jos on aiemmin ollut tekemisissä tekstinkäsittelyohjelmien kanssa ja liikkuminen Windows-järjestelmässä on tuttua. Perehtymistä helpottaa erilaisille tietokoneavusteisen analyysin kursseille osallistuminen, mutta ohjelmiin voi tutustua myös demoversioiden (esim. Nvivo ja Atlas.ti) avulla ilman erityistä koulutustakin. Pentti Luoma ja Sari H. Pitkänen ovat tehneet ohjelmistoista myös kevyet suomenkieliset verkko-oppaat. Pentti Luoma on koonnut yleistietoja NVivo-ohjelman 7. versiosta. Sari H. Pitkänen on puolestaan tehnyt kevyet käyttöohjeet Atlas.ti-ohjelman 4.1.-versiosta.

Erilaiset ohjelmat eroavat toisistaan käyttöominaisuuksiltaan ja painotuksiltaan, mutta yhteisiäkin piirteitä niillä on (Hirsjärvi & Hurme 2001, 75-77, ks. myös Eskola & Suoranta 2000, 202-207):

a) Ohjelmien avulla on helppoa käydä läpi tekstiaineistoa järjestelmällisesti. Tekstiä voidaan koodata maalaamalla tekstiä ja koodien – tai yleensäkin tekstin – yhteyteen voidaan kirjoittaa omia muistilappuja, ”memoja”, joita voidaan siirtää tarvittaessa suoraan raporttiin. Ohjelmien avulla on helppoa laskea koodien esiintymistä tekstissä, sillä ohjelma antaa frekvenssit kustakin koodista. Tämä toiminto on kätevä esimerkiksi taulukointeja tehtäessä. Koodeista myös muodostuu omaan ikkunaansa selkeä käsittepuu, joka tarjoaa hyvän pikakatsauksen aineistoon ja sen koodeihin tai teemoihin. Koodaamisen helppoudessa on kuitenkin riskinsäkin: tutkimusta tekevä voi helposti sortua ns. koodausansa eli koodeja voi tulla liikaa ja niiden muodostamista ei pohdita riittävän perusteellisesti. Koodaamista ei tulisikaan tehdä vain koodaamisen vuoksi, vaan siten, että se palvelee tutkimuksen tavoitteita.

b) Useiden ohjelmien avulla voidaan tehdä sanahakuja eli etsiä vaikkapa sellaisia tekstikohtia, joissa jokin tietty sana (tai luku) esiintyy. Sanahaku on näppärä, mutta toisaalta saman voi tehdä tavallisella tekstinkäsittelyohjelmallakin. Tulee myös muistaa, ettei ohjelma luonnollisestikaan voi ymmärtää merkityksiä, joten jonkin sanan löytyminen ei vielä sinänsä hyödytä mitään, vaan tutkijan on itsensä tehtävä aineistoa koskevat päätelmät. Huomionarvoista onkin, ettei ohjelmista tulisi puhua *analyysiohjelmina*, sillä ohjelma ei tee analyysia itsestään. Tutkijan on tutustuttava aineistoon perusteellisesti ja tehtävä itse jäsennyksiä ja päätelmiä, aivan kuten ilman ohjelmaakin toimittaessa. Ohjelma ainoastaan helpottaa käsittelytoimenpiteitä – se ei tee niitä kenenkään puolesta.

c) Monilla ohjelmilla voidaan tehdä erilaisia tutkijan tekemän jäsentelyn hahmottamista helpottavia operaatioita, esimerkiksi tarkastella koodattujen tekstipätkien tai aineistosta nimettyjen teemojen limittymistä yhteen, sisäkkäisyyttä, lähekkäisyyttä, toisen koodin seuraamista toisesta yms. Tekstiin voidaan myös nimetä muuttujia (koulutustaso, ikä, sukupuoli jne.), jolloin teksteistä on helppo etsiä johonkin tiettyyn muuttujaan liittyviä asioita. Tämä ominaisuus on hyödyllinen käsiteltäessä suuria aineistoja.

7.3 Analyysi ja tulkinta

Tutkimusongelma (2.3.1, 7.1.1), suhde kieleen (7.1.2) ja mahdollinen tutkimusta viitoittava tutkimussuuntaus (luku 5) antavat joitakin reunaehtoja sille, miten aineistoa on hyvä lähestyä. Aineisto on litteroitu ja ennen varsinaiseen analyysiin ryhtymistä sitä on saatettu koodata. Kuinka jatketaan?

Laadullisen aineiston analyysissa ei oikeastaan ole käytettävissä mitään teknisesti sovellettavia työkaluja – vaikka toisaalta koodauksen, laskemisen (7.3.3) ja ohjelmien käyttämisen voidaankin systemaattisen otteensa vuoksi ajatella sellaisia olevan. Analyysi-

simenetelmiä aina loogisesti samalla tavalla käytettävänä ja selkeitä kaavoja noudattavina ei siis ole. Sen sijaan on olemassa erilaisia näkökulmia ja tarkastelutapoja, joiden avulla aineistoa voidaan ja tuleekin käydä läpi systemaattisesti. Vaihtoehtoja analyysin tekemiseen on lukuisia. Tavoitteena voi olla aineiston tiivistäminen, mikäli sen avulla voidaan saada esille ymmärrys ja tulkinta siitä, mitä olennaista lisävalaistusta aineisto tuo tutkimuskysymyksiin vastaamiseen. Koskaan ei voi tyytyä pelkkään aineiston kuvaukseen. Analyysissa tulisi pilkkoa, purkaa, koota, eheyttää, täydentää – hajottaa ja hallita. Aineiston sisältöä koodaavalla jäsentämisellä tarkoitetaan kokonaisuuden pienempiin osiin jakamista ja näiden osien tarkastelemista. Työskentelyn ei silti tulisi jäädä vain tähän vaan aineiston sisällöllisen jäsentämisen jälkeen tulisi tehdä synteisiä. Pienestä pitäisi saada aikaan jotain suurempaa, aineistosta tulisi löytää jotain yleisempää kuin vain yksittäisiä vastauksia – jollei sitten tutkimustehtävässä korostu nimenomaan kirjon kuvaaminen ja erilaisuuden esiin nostaminen, (luku 5.1).

Raportissa tutkijan tulisi pyrkiä kiteyttämään aineiston keskeinen anti tutkimustehtävän kannalta – esim. ”mitä kiinnostavaa haastateltavat/kirjoittajat ovat minulle kertoneet?”. Tätä antia täytyisi kommentoida, keskusteluttaa ja tarkastella kriittisesti oman ajattelunsa ja muiden tutkimusten ja näkökulmien, avulla. Mikäli ei olla kiinnostuneita nimenomaan ns. profiileista tai yksittäisistä tapauksista, tekstimassaa eli aineistoa tulisi ajatella kokonaisuutena. Aineistoa tulisi pilkkoa ja saada puristettua tiiviimmäksi ja sitä tulisi koetella tutkijan ajattelun ja muiden tutkimusten kanssa pohtimalla esimerkiksi, mitä aineiston avulla voidaan päätellä tutkittavasta asiasta tai ilmiöstä, miten aineistosta havaitut seikat liittyvät aiempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin ja tukevatko löydökset muita tutkimuksia vai ovatko ne jollain tapaa ristiriidassa.

Jos ajatellaan, että tutkimukseen suhtaudutaan realistisella, aineiston sisältöä jäsentävällä ja analysoivalla otteella, yksi keino aineiston käsittelystä analyysiin etenemiseen olisi jatkaa koodauksesta – mikäli sitä siis on harjoitettu. Koodauksen pohjalta aineistoa voidaan kvantifioida (7.3.3), sen sisältöä voidaan eritellä laadullisesti tai määrällisesti (7.3.2), yksittäisistä havainnoista voidaan muodostaa suurempia koonteja, teemoja (7.3.4). Tämän jälkeen teemoja voidaan vielä tiivistää tyypeiksi; tyyppikertomuksiksi ja -vastauksiksi (7.3.5), joiden perusteella saadaan käsitys siitä, mitkä ovat aineiston tyypilliset ja yleiset elementit tai millaisia tyypillisiä kertomuksia aineistoon sisältyy. Tyypittelyn tavoitteena on pystyä sen avulla löytämään ja esittämään tutkittavasta aiheesta jotain olennaista ja keskeistä.

Edellä kuvatun tavoin edetessä aineiston käsittelyn avulla havaituista pienistä yksityiskohdista siirryttäisiin askel askeleelta kohti suurempia ja kattavampia tiivistyksiä. Tällöin rakennetaan analyysia ja raporttia (luku 4) vaihe vaiheelta, jännityskertomuksen tavoin: asioita paljastetaan pala palalta ja vasta lopuksi seuraa huipennus, jossa aineiston keskeinen anti on viimein saatu tiivistettyä ja tarina päättyy. Toinen vaihtoehto olisi tehdä päinvastoin: aineiston huolellisen lukemisen jälkeen muodostettaisiin aineistoa

kuvaavia tyyppejä. Luokituksia ja tyyppejä sitten tarkasteltaisiin systemaattisemmin kuvaten päätelmien todistusaineistoa. Tyyppejä voitaisiin pilkkoa teemoihin eli tavaltaan tehdä teemoittelua tyypittelyn sisällä (kuvata ja eritellä tyyppejä tarkemmin), ja mahdollisesti voitaisiin myös koodata ja/tai laskea, jotta tyyppien ja niihin sisältyvien teemojen yleisyydestä saataisiin varmuutta. Raportissa nostettaisiin ensin esiin lopputulos ja ryhdyttäisiin sitten purkamaan auki, mistä tulos oikeastaan koostuu ja mitä matkan varrella on tapahtunut.

Välimuotojakin löytyy. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon ns. tapauskuvausten muotoileminen. Kustakin haastattelusta tai esimerkiksi kirjoitelmasta laaditaan tiivistelmä, johon kiteytetään tapauksen olennaisimmat asiat. Tapauksia voidaan vertailla ja rakentaa vertailun pohjalta teemoja ja/tai tyyppejä. Toisena esimerkkinä toimii teema-haastatteluaineiston (luku 6.3.2) analysoiminen, jossa aineisto järjestellään esimerkiksi haastatteluteemoittain, minkä jälkeen aineistoa tarkastellaan tehden muistiinpanoja ja mahdollisesti tarkempia koodauksia. Tutkija pyrkii tiivistämään teemojen keskeisen annin omin sanoin ja liittää mukaan tulkintoja ja teoriaa. On hyvä muistaa, että haastattelujen teemat eivät välttämättä noudata etukäteen suunniteltua runkoa: ihmiset voivat puhua tutkimuksellisesti mielenkiintoisista teemoista heille merkityksellisissä konteksteissa. Haastattelupuheessa esiin nousevat teemat eivät siis välttämättä noudata orjallisesti tutkijan tekemän kysymyksen sisältöteemaa.

Jos mielenkiinto olisi kielellisessä tarkastelussa (7.3.6), voitaisiin aineiston käsittelyn silmälaseihin valita diskursiiviset, narratiiviset, retoriset tai keskusteluun keskittyvät kehukset. Diskursseja tutkittaessa etsittäisiin teemojen tavoin puhetapoja ja puhetapatyyppjä – esimerkiksi vastauksia siihen, miten puhutaan, mitkä elementit kuvaavat puhetta, minkä tekijöiden ympärille puhe rakentuu. Narratiivisessa analyysissä voitaisiin hakea esimerkiksi kertomus- tai tarinatyyppjä tai juonirakennetta. Analyysissä voitaisiin kuvata, miten tarinat etenevät, millaisia vaiheita niissä on, millaisia toimijoita niissä on, millaisia rakenteita tarinat noudattavat jne. Retorisessa analyysissä näkökulmana olisivat argumentit (perustelut, kielenkäytön tapa), joita voitaisiin myös tarkastella diskurssien ja/tai narratiivien ohessa. Keskusteluanalyysissä (<http://www.helsinki.fi/hum/skl/ca/>) puolestaan lähestyttäisiin vuorovaikutteista tekstiä silmälaseilla, jotka suuntaisivat katseen keskustelun rakentumisen elementteihin (miten keskustelu rakentuu, mikä merkitys on tauoilla, miten vuoronvaihdot tapahtuvat).

Niin realistista analyysiotetta (teemoittelu, sisällönerittely, kvantifiointi, tyypittely) kuin kielellisiäkin tarkastelutapoja (diskurssianalyysi, narratiivinen analyysi, retorinen analyysi, keskusteluanalyysi) voidaan tutkimuksellista mielikuvitusta käyttäen yhdistellä keskenään. Esimerkiksi teemoittelu ei sulje pois tyypittelyä ja diskurssianalyysiin voi liittyä myös vaikkapa retorista tarkastelua – ellei sitten sitouduta johonkin tiettyyn perinteeseen tai tutkimussuuntaukseen, jolloin on pysyttävädyttävä sen filosofis-metodologisissa perusteissa ja menettelyissä. Mikäli analyysitapoja käytetään analyysin

tiivistämässä ilman tiukkoja paradigmaattisia sidoksia, on yhdisteleminen mahdollista; aivan kuten laadulliseen tutkimukseen voidaan yhdistää määrällisyyttä.

Olennaisinta on, että analyysin parissa työskentelevä perustelee valintansa ja selittää, miksi hän on mitään tehnyt, jotta tutkimuksesta tulee perusteltu, uskottava ja mahdollisimman luotettava (3). Etsimisprosessia ohjaa kaiken aikaa tutkimusongelma: mitä aineistossa kerrotaan kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä – miten tutkimusongelmaan liittyvät löydökset saadaan tiivistettyä ja tulkittua; peilattua oman ajattelun ja muiden ajattelun (teoriat, tutkimukset, näkökulmat) kanssa. Erilaiset analyttiset tarkastelutavat ohjaavat erilaisten näkökulmien ottamiseen: realistisessa tarkastelutavassa ollaan kiinnostuneita siitä, mitä aineistossa on ja mitä siinä kerrotaan tutkittavasta aiheesta. Kielellisissä analyyseissä taas vaihdetaan perspektiiviksi se, miten asioista kerrotaan, miten puhe tai keskustelu muodostuu, miten asioita tuotetaan ja uusinnetaan puheessa, miten puheteot vaikuttavat, millaisia kertomuksia puheen tai tekstin avulla muodostetaan.

7.3.1 Analyysin ja tulkittamisen suhteesta

Analyysi ja tulkinta yhdessä muodostavat tutkimustulokset – aineiston sisällön jäsentäminen, kvantifiointi, teemoittelu, tyypittely tai kielellinen analyysi eivät siis vielä sinänsä ole tuloksia vaan välietappeja. Kvantitatiivisessa tutkimuksessakaan numerot eivät vielä kerro tutkimuksen lopputulosta. Jotta tutkimuksesta tulisi kokonainen, tulisi aineistoa tarkastella analyttisesti ja tehtyjä havaintoja ja löydöksiä tulkita teoreettisen aineksen ja oman ajattelun avulla. Analysoimisen ohessa tutkijan onkin kysyttävä itseltään: ”Entäs sitten – mitä näistä löydöksistä voidaan päätellä? Mistä ne oikein kertovat?”

Tavallisesti tutkimuksessa ensin objektiivisesti analysoidaan ja tutkijan subjektiiviteetti tulee mukaan vasta tulkintoihin. Kuitenkin myös analyysi on aina subjektiivista, joten siihen sisältyy väistämättä myös tulkintaa. Puhdasta objektiivista analyysia on mahdotonta tehdä – edes luonnontieteissä. Tehtiinhän planeetta Plutostakin elokuussa 2006 pienoisperäplaneetta tutkijoiden kiivaan keskustelun tuloksena ilman että taivaankappale Pluto sinänsä olisi muuttunut. Analyysi on tutkijan toimintaa; etsimistä, löytämistä, erittelyä, luokittelua, yhdistelyä. Sitä ei voi tehdä koneen tavoin sulkien pois kaikki aiempi tietämys, kokemus, maailmankuva, tiedonkäsitys ja arvot. Näin ollen puhe analyysista ja vasta sen jälkeen suoritettavasta tulkinnasta on ongelmallista, koska nämä kietoutuvat aina yhteen eikä niitä voida selkeästi eritellä. Toki analyysissa pyritään toimimaan mahdollisimman avoimesti ja neutraalisti, mutta käytännössä analyysi sisältää väistämättä myös tulkintaa.

7.3.2 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on diskurssianalyysin tapaan tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Tutkittavat tekstit voivat olla melkein mitä vain: kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluita, puheita ja keskusteluita. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.)

Sisällönanalyysin ohella puhutaan joskus myös sisällön erittelystä. Tuomen ja Sarajärven (2002, 107-108) mukaan sisällön erittelystä puhuttaessa tarkoitetaan kvantitatiivista dokumenttien analyysia, jossa kuvataan määrällisesti jotakin tekstin tai dokumentin sisältöä. Tutkimusongelmasta riippuen voidaan esimerkiksi laskea tiettyjen sanojen esiintymistiheyttä tietyissä dokumenteissa. Sisällönanalyysista sen sijaan puhutaan, kun tarkoitetaan sanallista tekstin sisällön kuvailua.

Sisällönanalyysilla voidaan siis tarkoittaa niin laadullista sisällönanalyysia kuin sisällön määrällistä erittelyä ja näitä molempia voidaan hyödyntää samaa aineistoa analysoidessa. Sisällönanalyysia voidaan jatkaa tuottamalla esimerkiksi sanallisesti kuvattua aineistosta määrällisiä tuloksia. Tutkimusaineiston laadullisessa sisällönanalyysissa aineisto ensin pirstotaan pieniin osiin, käsitteellistetään ja lopuksi järjestetään uudelleen uudelleenlaiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti (luku 2.3.2.3), erona on analyysin ja luokittelun perustuminen joko aineistoon tai valmiiseen teoreettiseen viitekehykseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 109-116.)

7.3.3 Kvantifiointi

Sopivatko laskeminen ja numerot lainkaan kvalitatiivisen aineiston käsittelyyn? Laadullisen aineiston hyödyntäminen ei sulje pois määrällisyyttä. Määrä ja laatu voivat molemmat olla mukana niin kvalitatiivisessa kuin kvantitatiivisessakin tutkimuksessa. (Ks. esim. Mäkelä 1991, 57-58.)

Vaikka nykyään menetelmäajattelussa pyritäänkin eroon vastakkaiasetteluista ja tiukoista jaoista, ei tutkimusotteiden eroavuuksia kuitenkaan voi täysin unohtaa. Etenkin aineiston muodon erottelussa jako laadulliseen ja määrälliseen on edelleen käyttökelpoinen. Tutkimuksellista kenttää voi jäsentää myös ilman rajoittaviksi koettuja laadun ja määrän käsitteitä puhumalla esimerkiksi teoreettisesta ja aineistoihin nojautuvasta empiirisestä tutkimuksesta. (ks. esim. Töttö 2004, 9-20). Menetelmien jaottelusta ei tästä huolimatta päästä kokonaan eroon. Perinteinen jako kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen tutkimukseen on usein paikallaan aineiston muodon erottelussa. Yksi tapa onkin hahmottaa kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen *analyysi* jatkumona, ei dikotomiana (Alasuutari

1993, 170). Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen analyysin jatkumon ohella voidaan puhua laadullisen aineiston analyysin *systemaattisuudesta*. Analyysi voidaan ymmärtää jatkumolla, jonka toisessa päässä on vaikutelmanomainen, impressionistinen analyysi ja toisessa päässä systemaattinen analyysi (Eskola & Suoranta 1998).

Liian usein laadullisen tutkimuksen analyysi on aineistositaattien järjestämistä peräkkäin ja jonkin löysän tutkijan välirepliikin (*vastajaat kuvaavat tutkittavaa asiaa seuraavin tavoin*) liittämistä sitaattikokoelmien väliin. Tutkimuksessa täytyy kuitenkin analysoida ja tulkita, ei pelkästään nostaa laiskasti aineistosta sitaatteja ja kuvata niitä. Aineiston kvantifiointi (ks. esim. Toivonen 1999, 108) ei kuitenkaan ole mikään yksinkertainen tai kakeino pyrittäessä tekemään entistä parempia kvalitatiivisia tutkimuksia. Laskeminen voidaan myös latistaa iänikuiseen vänkäämiseen siitä, miten laadullisessa tutkimuksessa voidaan laskea ja osaavatko kvalitutkijat tehdä taulukoita (Alasuutari 2000; Töttö 2000a). Mutta toisinaan myös laadullisessa tutkimuksessa määrällinen analyysi voi olla käyttökelpoinen. Laskemisella laadulliseen aineistoon pääsee joskus helpommin kiinni kuin vain lukemalla sitä uudestaan ja uudestaan. Laskemalla saa joskus myös varmuuden siitä, että tutkimuksen tuloksina esitettävät päätelmät eivät perustu vain tuntumaan ("mutu").

Otettaessa laadulliseen tutkimukseen mukaan myös määrällisiä elementtejä, on syytä unohtaa määrällisyyteen kytkeytyvät vaatimukset yleistämisestä ja tilastollisten lukujen laskemisesta. Riskinä kvantifioinnin mukaan ottamisessa voi olla laadullisen tutkimuksen arviointi määrällisen tutkimuksen käsitteillä (Mäkelä 1990, 57-58), vaikka tutkimuksen tavoitteet eivät tällaisiin arviointeihin patistaisikaan. Laadullisen tutkimuksen aineistotkin ovat yleensä niin rajallisia, että kvantitatiivisen tutkimuksen tyypillisintä havaintoyksikköä eli henkilöä, ei aina voi käyttää laskemisen lähtökohtana.

Laadullisen analyysin tueksi voidaan laskea vaikkapa koodien (7.2.2) tai erilaisiin teemoihin (7.3.4) kuuluvien elementtien lukumääriä. Toisinaan laskeminen estää analyysin jäämistä vain tuntumaksi tai olettamuksiksi (*Kyllä tämä taitaa esiintyä teksteissä tiheään*). Siksi onkin hyvä, että tutkija tekee jonkinlaisia laskelmia edes itseään varten, vaikkei frekvenssejä varsinaisessa raportissa esittäisikään. Kvalitatiivisessäkin tutkimuksessa voidaan toki esittää myös taulukoita tai matriiseja. Kvantifiointi voidaan koota erilaisiksi taulukoiksi, joista keskeisimmät voi liittää havainnollistamaan tutkimusta tai kuvaamaan aineiston piirteitä. Taulukkoa käytettäessä tulee tietysti muistaa itse ja muistuttaa myös lukijaa siitä, mikä taulukon tarkoitus oikeastaan on: mitä siinä on laskettu, mistä on laskettu (havaintoyksikkö) ja mikä laskutulosten merkitys analyysin kannalta on.

Laskeminen systematisoi analyysia, mutta laskelmatkin ovat luonnollisesti tutkijan konstruktioita. Tutkimustehtävä ja tutkijan intressit vaikuttavat laskemistapaan ja laskemisen kohteiden valintaan. Tarkkoja ohjeita tai kaavaa laskelmien tekemiseen ei ole olemassa. Aineistosta voidaan laskea esimerkiksi koodien tai joidenkin sanojen/termien

esiintymisen määrää – koodaaminen voikin toimia tienä kvantifiointiin. Laskemisessa on tärkeää kuitenkin huomioida asioiden esiintymisen kontekstit. Yksinomaan sanahakuja käyttämällä ei saada luotettavia tuloksia. Synonyymit, kiertoilmaisut ja ironia ovat esimerkkejä siitä, että joku sana voi esiintyä monessa erilaisessa asussa, yhteydessä ja merkityksessä. Asioiden esiintymisestä saadaan siis parhaiten tietoa lukemalla sitkeästi tekstejä kokonaisuuksina, ei vain etsimällä yksittäisiä sanoja.

Aineistoon on helppoa sokaistua. Kun tekstiä on tuijotellut aikansa, alkaa väsyä ja tällöin analyysi saattaa jäädä liian kevyeksi. Analyyseja onkin hyvä näyttää myös muille. Ulkopuolinen lukija voi huomata helpommin epäloogisuudet ja kohdat, jotka tutkijalta itseltään ovat jääneet tarkasteluista huomaamatta. Keskustelemalla muiden kanssa analyysissä tehdyistä ratkaisuista myös tutkimuksen luotettavuus paranee.

Laskeminen koodauksen pohjalta

Koodausesimerkissä (7.2.2) koodattiin lehtien lukemista. Nyt jatketaan käymällä systemaattisesti aineistosta läpi yhtä yksityiskohtaa ja tekemällä sen jälkeen koodauksista laskelmia. (Teemoittelun (7.3.4) yhteydessä otetaan aineistoon hieman erilainen lähestymistapa.)

Esitettävä kvantifiointi on vain yksi mahdollinen - muitakin etenemisreittejä löytyy. Teksti on kirjoitettu aktiivissa. Anita Saaranen kuvaa toimiaan:

a) Koodausten tarkastelu

Kokosin ensin koodaustiedot kustakin kirjoitelmasta, joita oli esimerkkiaineistossa kaikkiaan 40. Saman kirjoittajan koodit ovat eri riveillä osoittamassa episodien vaihtumista: esimerkiksi ensimmäisen kirjoittajan aamuun kuulunut lehtien lukeminen on ensimmäisellä rivillä, päivän lukuhetket toisella. Tarkemmin näitä episodeja on tarkoitus tarkastella koodausten yhteydestä sellaisesta tiedostosta, johon on koostettu kirjoitelmista koodatut pätkät. Kahden kertomuksen kohdalla on viiva, sillä tarkasteluissa osoittautui, ettei niitä voinut ottaa mukaan koodauksiin ja/tai kvantifiointiin: niissä ei kerrottu lehtien lukemisesta 29.11.2001. Jätin ne huomiotta eli analysoitu aineisto supistui 38 kirjoitelmaan. Koodaamisessa rajauksenani oli juuri se, että lehtien lukeminen on tapahtunut ko. päivänä.

Ohessa näytteitä koodauskoonnista - kuten koodien määrästä - voi havaita, että kertomuksissa kirjoitettujen lehtien lukemiseen liittyvien asioiden määrä vaihteli suuresti. (Koodien selitykset).

01

LMpai, LLUsar/uut, LKOko, LAaa

LMpai, LKOko, LAip

05

LMval, LLUuut/muu, LKOko, LAaa

LMaik, LLUmuu, LKOko, LAap
LMjäs, LLUmuu, LKOko, LAip

14 -

15

LMpai, LKOko, LAaa

20

LMval, LLUuut/muu, LKOko, LAaa

LMaik, LLUmuu, LKOko, LAaa

LMval, LKOko, LAap

LMval, LLUmuu, LKOko, LAil

37

LMval, LMPai, LLUuut, LKOko, LAaa

b) Koodeista taulukkoon

Laadin koodaustietojen pohjalta yksinkertaisen taulukon, johon kokosin helpommin tarkasteltavaan muotoon edellä esittämäni koonnan. Oheen on taulukoitu 38 kirjoitelman tiedot käyttäen taulukossa kirjoitelmien tunnusten lyhenteitä (01-40) – tällainen merkitsemistapa helpottaa aineistoon palaamista verrattuna pelkkään tukkimiehenkirjanpitoon. Taulukosta on kuitenkin jätetty pois tunnustetiedot (sukupuolen, syntymäajan ja asuinalueen lyhenteet) lukuun ottamatta kertomusten järjestysnumeroa, jotta tiedot mahtuisivat paremmin. Näitä tietoja tarkasteltaessa on siis palattava takaisin koodauksiin ja/tai aineistoon, mikä hidastaa hieman analyysia. Omaan käyttöön tulevaan taulukkoon kannattaakin sisällyttää mahdollisimman paljon informaatiota. Tutkimusraporttiin sisällytettävien taulukoiden tulee puolestaan olla sekä pelkistettyjä että samalla informatiivisia.

Huomioitavaa on, että valitsemassani taulukointitavassa yksittäisten kirjoittajien tiedot häipyvät yleisemmän tarkastelun alle: taulukosta voidaan havainnoida sitä, missä määrin kukin koodi esiintyy kertomuksissa, mutta yksittäisten kertomusten tietojen tai koodien toisiinsa liittymisen tarkastelu on näin hankalaa – edellä esitetyistä koodauskoonneista se kuitenkin onnistuu. Koodeja voisi tarkastella myös ristiin (ristiintaulukointi), jolloin voitaisiin koota tietoja mm. siitä, mitä kustakin lehdestä luetaan ("LM" taulukoitaisiin ristiin "LLU" koodin kanssa).

Käytin taulukoinnissa hyväkseni tekstinkäsittelyohjelman "etsi" -toimintoa: kirjoitin hakusanaksi esimerkiksi "LMulk", jolloin tekstinkäsittelyohjelma osoitti koodaustiedostostani (koonta) tiedot siitä kirjoitelmasta, jossa kyseinen koodi esiintyy. Käskyitin ohjelmaa aina "näyttämään seuraavan", jolloin pystyin kätevästi siirtymään koodista toiseen ja löytämään nopeasti kaikki ne kirjoitelmat, joihin olin koodin liittänyt. Jos

sama asia on esiintynyt kertomuksessa useammin kuin kerran, se on jätetty pois laskelmista. Tässä näyte kvantifioinnista koodin LM osalta (muuta koodeja on laskettu aivan vastaavalla tavalla):

(LM)

LMulk: 22

LMval: 03 04 05 06 09 10 11 12 20 22 23 25 26 27 29 32 33 36 37 38 40

LMpai: 01 04 09 11 13 15 17 21 23 26 28 29 30 31 32 33 35 36 37

LMilm: 02 07 10 11 23 25 27 29 30

LMilt: 09 11 19 28

LMaik: 05 12 16 20 27 35

LMjäs: 05 12 27 35

LMhar: 16 18 22

c) ...Ja toiseen

Kohdasta b) voi työstää vieläkin suppeamman taulukon, jossa näkyvät koodit sekä niiden esiintymisen lukumäärät tarkasteltaessa kaikkia kirjoitelmia:

(LM)

LMulk: 1

LMval: 21

LMpai: 19

LMilm: 9

LMilt: 4

LMaik: 6

LMjäs: 4

LMhar: 3

Taulukosta voi havaita esimerkiksi sen, että valtakunnallinen ja paikallinen sanomalehti esiintyvät aineistossa runsaasti. Kaikkia koodeja havainnoitaessa voidaan huomata myös se, että lukemisen kontekstina koti ja ajankohtana aamu ovat aineistossa erittäin yleisiä. Taulukkoa lukiessa tulee muistaa suhtautua lukuihin kriittisesti: osa kirjoittajista ei paneutunut esimerkiksi lehden sisältöihin kovinkaan tarkasti ja jätti ilmaisematta sen, mitä hän sanoma- tai muista lehdistä lukee. Joidenkin kirjoitelmien koodaaminen (7.2.2) ei ollut kovin yksiselitteistä, mikä onkin tavallista: ottaako mukaan tulkintaa vai pitäytyäkö vain sellaisessa, mikä selvästi mainitaan?

Taulukosta saatava tieto voi vaikuttaa aika triviaalilta, mutta esimerkin tarkoituksena olikin juuri havainnollistaa koodaamista ja kvantifiointia lehtien lukemisen (ja tiettyjen valintojen) kautta. Yksinkertaisestakin tutkimustehtävästä voi kuitenkin löytää mielenkiintoisia ulottuvuuksia. Vastauksia voi etsiä esimerkiksi siihen, kuinka paljon ihmiset lukevat sekä valtakunnallista että paikallista sanomalehteä tai siihen, millaisiin artikkeleihin ja uutisiin kyseisenä päivänä (29.11. 2001) kiinnitettiin huomiota. Tällöin

näitä asioita pitäisi tietysti koodata tai muutoin käsitellä tarkemmin. Riittääkö yksi sanomalehti vai luetaanko sen lisäksi toista tai kenties useampia? Mitkä uutiset herättävät ajatuksia ja keskusteluttavat ihmisiä?

Kvantifiointiesimerkki

Toinen kvantifiointiesimerkki on eläytymismenetelmäaineistosta, missä vastaajia pyydettiin kuvaamaan erityyppisiin tutkielmiin liittyviä vaikeuksia ja haasteita. Kehyskertomuksesta oli kolme eri versiota: yhdessä pyydettiin kuvaamaan laadullisia menetelmiä käyttävää tutkielmaa, yhdessä määrällisiä menetelmiä ja yhdessä teoreettista tutkielmaa (ks. Suoranta 1995; Suoranta & Eskola 1995). Eräällä tutkimusmenetelmäkurssilla kurssilaisten tehtäväksi annettiin taulukon laatiminen tästä aineistosta. Kurssilaisille ei annettu valmista luokitusrunkoa taulukoinnin pohjaksi, vaan heitä pyydettiin pienissä ryhmissä konstruoimaan luokitusrunko aineistolähtöisesti ja tekemään taulukon tähän luokitusrunkoon perustuen. Kyse oli siis nimenomaan taulukoinnista, ei koodaamisesta (joka sekin olisi tarjonnut pohjan taulukolle). Kehyskertomuksen kolme variaatiota antoivat pohjan taulukon tekemiselle, mutta silti luokat oli aineistosta itse muotoiltava. Yksi ryhmä toi taulukon 1 työskentelynsä tuloksena:

	teoreettinen	kvantitatiivinen	kvalitatiivinen
1. Aiheen rajaus	9	2	3
2. Aineiston kerääminen	6	4	3
3. Aineiston analysointi	2	4	3
4. Teorian muodostaminen	1	2	4
5. Motivaatio, kyllästyminen	6	1	0

Toinen, samasta perusjoukosta sattumanvaraisesti valikoitunut pienryhmä sai puolestaan työnsä tiivistettyä taulukkoon 2.

	teoreettinen	kvantitatiivinen	kvalitatiivinen
Aiheen rajaus	10	3	6
Aineiston kerääminen	9	8	9
Analyysi	5	12	10
Tulkinta	6	9	12
Raportointi	6	2	3
Aika	3	1	3

Katsotaan ensin taulukkoa yksi. Yksinkertaisuudessaan se houkuttelee tekemään tulkintoja. Esimerkiksi: vastaajat kokivat aiheen rajauksen teoreettisessa työssä kolme kertaa vaikeammaksi kuin laadullisessa tutkimuksessa.

Entä sitten taulukko 2? Mielenkiintoista: kolme ensimmäistä luokkaa (aiheen rajaus, aineiston kerääminen, analyysi) näyttävät olevan aivan samat kuin ensimmäisellä ryhmällä. Mutta tästä huolimatta luvut ovat aivan erilaisia. Eikä pelkästään niin, että luvut

olisivat toisessa taulukossa systemaattisesti korkeampia kuin toisessa. Myös muuttujien keskinäinen suhde on aivan toisenlainen. Niinpä taulukossa 2 vaikkapa aiheen rajausta eri tutkimustyypeissä on erilainen. Taulukossa 2 teoreettinen ei olekaan enää kolme kertaa laadullista vaikeampaa rajauksen osalta kuten taulukossa 1.

Kummankin taulukon pohjana on täsmälleen sama aineisto ja myös itse luokittelijat olivat ainakin perinteisten taustamuuttujien suhteen hyvin samanlaisia. Mikä sitten selittää näitä eroja, jotka vievät pohjan koko tarkastelulta? Vai vievätkö sittenkään? Tutkijan on vain valittava yksi taulukko ja toimittava sen ehdoilla. Samalla tavallahan vaikkapa aineistoa faktorioiva tutkija valitsee yhden kenties lukuisista mahdollisista laskemistaan faktorianalyyseistään (ks. Eskola 1995), ja esittää sen usein ainoana mahdollisena, joskus tosin turhankin raadollisesti, kertoen valitun analyysin *sopivan parhaiten omiin tuloksiin*.

Taulukoiden 1 ja 2 eroja voidaan etsiä ainakin kolmesta tekijästä. Ensinnäkin voidaan ajatella kahdella luokittelijaryhmällä olleen erilaiset tulkinnat siitä, millainen vastaus otetaan mukaan luokkaan ja minkälainen ei. Ehkäpä heillä oli erilaiset tulkintasäännöt ja/tai tulkinnan tarkkuus oli erilainen. Joskus luokitellaan mukaan vain suoraan asian ilmaisevat episodit, toisinaan taas luokittelija saattaa harjoittaa hyvinkin vapaata tulkintaa ja päätellä asioita aineistosta epäsuorien vihjeiden perusteella. Olennaista on tietenkin se, että valittua luokitusperustetta käytetään systemaattisesti läpi koko aineiston.

Toiseksi taulukoiden eroa voi selittää luokkamääreiden erilaisuudella. Mikä esimerkiksi on "aiheen rajaamista"?

Kolmanneksi, analyysiyksikkö on voinut olla eri. Toinen ryhmä on voinut pitää perusyksikkönä kokonaista vastausta, jolloin merkintöjä on tullut vain yksi, vaikka vastaaja olisi moneen kertaan kertonut aiheen rajaamisesta. Toiset taas ovat laskeneet mukaan omiksi yksiköikseen jokaisen maininnan, jolloin yhdestä vastauksesta on voinut kertyä useita mainintoja luokitukseen.

Olennaista on siis mahdollisimman yksiselitteisen luokitusrungon ja luokitusääntöjen konstruointi. Pitää yksinkertaisesti harkita ennen aineiston koodaamiseen ja/tai luokitukseen ryhtymistä se, mitä aineistosta hakee ja millaisia kriteereitä luokittelussa käyttää. Niinpä esimerkiksi joskus esitettävä ajatus kahdesta luokittelijasta työmäärän puolittajana niin, että toinen luokittelee aineiston alkuosan ja toinen loppuosan, ei yksinkertaisesti toimi: mikään ei takaa sitä, että tällä tavalla luokiteltuna aineistopuolikkaat olisivat luokitukseltaan yhteismitallisia. Mikäli töitä jaetaan, aineistoa tulee ensin käsitellä yhdessä. Yhteinen luokittelutyö varmistaa molemmille samanlaisen tavan luokitella, kun siitä neuvotellaan ja sovitaan konkreettisesti käymällä läpi aineistoa aluksi yhdessä.

Hiihtoesimerkki

Eräässä tutkimuksessamme (Eskola & Saaranen 2003; Saaranen & Eskola 2003 ja) olimme kiinnostuneita suomalaisen hiihdon ja yleisemmin huippu-urheilun tulevaisuudesta.

Halusimme tarkastella sitä, mitkä tekijät olivat vastaajien mukaan vaikuttaneet hiihdossa menestymiseen ja menestymättömyyteen. Keräsimme aineistomme käyttäen kahta eläytymismenetelmän kehyskertomusta:

(1) *Kuvitellaan, että eletään vuotta 2006. Talviolympialaisissa suomalainen hiihtourheilu elää jälleen vahvaa aikaa, menestystä tulee ja mitaleita satelee. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro mitä näiden viiden vuoden aikana on tapahtunut.*

(2) *Kuvitellaan, että eletään vuotta 2006. Talviolympialaisissa suomalainen hiihtourheilu elää heikosti, menestystä ei tule sen paremmin kuin mitaleitakaan. Eläydy tähän tilanteeseen ja kerro mitä näiden viiden vuoden aikana on tapahtunut.*

Analysoimme aineistoa (ks. FSD2220) niin narratiivisesti kuin perinteisemmistäkin lähtökohdista. Taulukkoon 3 on koottu aineistosta (N=33) sellaisia tekijöitä, jotka esiintyivät molemmissa kertomustyypeissä – myönteisissä menestystä edesauttavina ja kielteisissä menestymättömyyteen vaikuttaneina elementteinä. Taulukossa plus- ja miinusmerkki symboloivat myönteistä (menestyminen) ja kielteistä (menestymättömyys) kehyskertomusta ja taulukon luvut ilmaisevat kuinka monessa vastauksessa kyseinen seikka on nähty vaikuttimena. Jos sama asia mainittiin samassa kertomuksessa useampaan kertaan, jätimme sen huomiotta. Emme myöskään ottaneet laskuihimme mukaan sellaisia tekijöitä, jotka oli mainittu negatiivisessa kertomuksessa positiivisessa merkityksessä tai päinvastoin. Kriteereinä laskelmiin pääsemiseksi oli siis se, että kyseinen asia oli vaikuttanut positiivisen kehyskertomuksen vastauksessa myönteisesti ja negatiivisen kehyskertomuksen tarinassa kielteisesti.

Taulukko 3: Hiihdossa menestymiseen ja menestymättömyyteen vaikuttavat tekijät.

	+	-
sponsorointi, rahoitus, satsaaminen	6	9
nuoret, juniorit, uudet nimet	6	8
kehittynyt testaus, valvonta	6	5
organisaation muutokset, puhdistusoperaatio	7	3
maine	5	5
”luomu”, puhtaus	6	2
kansan usko	2	5
hiihtäjien usko	1	3

Kvantifiointi tuki havaintojamme aineistossa esiintyvistä keskeisistä seikoista, jotka voitiin tiivistää taulukkoon. Taulukkoa saattaa olla hankalaa lukea kontekstistaan eli itse tutkimuksesta irrotettuna, mutta toisaalta se on suhteellisen selkeä aiheen tuttuuden vuoksi. Taulukosta voi helposti havaita esimerkiksi sen, että samat asiat saattoivat toimia eläytymismenetelmäkertomusten perusteella sekä hiihdossa menestystä siivittävinä että menestymättömyyttä aiheuttavina tekijöinä. Esimerkiksi raha oli kirjoittajien mielestä sekä myönteinen että kielteinen asia, sillä rahoitus vauhditti harjoittelua kun taas rahan

puute hidasti sitä. Samalla tapaa tiukka dopingtestaus nähtiin toisaalta tasa-arvoistavana ja menestystä tuovana tekijänä, toisaalta taas menestymättömyyttä aiheuttavana suomalaisten ollessa puhtaita ja muiden käyttäessä kiellettyjä aineita taitavasti.

Laskelmien tekeminen aineistosta oli suhteellisen selkeää, sillä tarinat olivat hyvin suorapuheisia. Tässä täytyy tietysti huomioda, että kyseessä oli eläytymismenettelmäkertomusaineisto eikä tekstejä näin ollen tarvinnut ryhtyä juurikaan tulkitsemaan (poikkeavista kertomuksista ks. Saaranen & Eskola 2003). Taulukkoa tulkitessamme kiinnitimme huomionsa mm. siihen, että kirjoitelmissa mainittiin usein menestystekijänä organisatoriset muutokset: Lahden vuoden 2001 MM-hiihtojen jupakan jälkeen hiihdon ajateltiin lähtevän nousuun hiihto-organisaation läpikotaisen uudistamisen avulla. Erityisen mielenkiintoista on se, että keräsimme vuonna 2003 eräänlaisen seuranta-aineiston (N=35), jossa organisatoriset muutokset eivät enää toimineet merkittävinä muutosagentteina ja tämä lisäksi muitakin muutoksia oli havaittavissa (ks. Eskola & Saaranen 2003). Taulukoinnin avulla pystyimme siis sekä tiivistämään keskeisiä aineistomme löydöksiä että vertailemaan kahtena eri vuonna kerättyjä aineistoja. Tällaisten vertailujen tekeminen ei tietenkään ole ongelmaton, vaikka vastaajajoukko olikin molempina vuosina samankaltainen ja vaikka samat tutkijat kvantifioivat molempia aineistoja samoin laske- ja luokitteluperustein. Jotakin kuitenkin pystynee päättelämään vaikkapa siitä, että toisena vuonna esimerkiksi organisatoriset muutokset tulevat vastauksissa esiin, kun taas parin vuoden kuluttua niitä ei mainita lainkaan muiden tekijöiden noustessa merkittäviksi.

7.3.4 Teemoittelu

Teemoja eli keskeisiä aiheita muodostetaan useimmiten aineistolähtöisesti etsimällä tekstimassasta sen eri haastatteluja, vastauksia tai kirjoitelmia yhdistäviä (tai erottavia) seikkoja, mutta myös teorialähtöinen, jonkin tietyn viitekehysten tai teorian mukaisesti ohjautuva teemoittelu on mahdollista. Teemoittelu on luonteva etenemistapa mm. teemahaastatteluaineiston analysoimisessa. Teemat, joista haastateltavien kanssa on puhuttu, löytyvät yleensä kaikista haastatteluista – tosin vaihtelevassa määrin ja eri tavoin. Aineisto voidaan litteroinnin jälkeen järjestellä teemoittain (ks. myös orientaatioluku 7.3). Joskus teemat muistuttavat aineistonkeruussa käytettyä teemahaastattelurunkoa, mutta näin ei aina käy. Joskus aineistosta löytyy uusia teemoja, eivätkä ihmisten käsittelemät aiheet välttämättä noudata tutkijan tekemää järjestystä ja jäsenystä. Ihmisten puheesta litteroitua tekstiä tuleekin tarkastella ennakkoluulottomasti.

Teemojen muodostamisessa voidaan käyttää apuna koodausta ja/tai kvantifiointia. Esimerkiksi taulukointien avulla voidaan havainnoida sitä, mitkä seikat aineistossa ovat keskeisiä ja näille voidaan sitten miettiä yhdistäviä nimittäjiä, teemoja. Myös tyyppikertomuksia voidaan käyttää teemojen muodostamisessa: tyyppillisiä elementtejä

sisältävien tyyppien (kuvausten tai kertomusten) sisältöä voidaan eritellä tarkemmin teemojen kautta tai teemoittelusta voidaan siirtyä tyypittelyyn.

Kun aineistoa järjestellään teemojen mukaan, kunkin teeman alle kootaan esimerkiksi kustakin haastattelusta ne kohdat, joissa puhutaan ko. teemasta. Tällainen järjestely voi tapahtua käsin esimerkiksi eräänlaiseen teemakortistoon leikkaamalla tulostetusta aineistosta kaikki tiettyyn teemaan liittyvät kohdat (tai niiden tiivistelmät) ja järjestelmällä ne omiksi kokonaisuuksikseen. Nykyään lienee kuitenkin yleisempää suorittaa teemoittelua tekstinkäsittelyn avulla ”leikkaa-liimaa” -toiminnolla. Tekstinkäsittely myös mahdollistaa sen, että teemojen alle voidaan koota sellaisiakin kohtia, jotka kuuluvat johonkin tai joihinkin muihin teemoihin – konkreettisesti leikatessa tämä ei onnistu tai sitten aineistosta tulee ottaa kopioita, jotta kutakin kohtaa löytyy tarvittaessa useita.

Tutkimusraportissa esitetään yleensä teemojen käsittelyn yhteydessä näytepaloja, sitaatteja. Aineistosta lainattujen kohtien tarkoituksena on antaa havainnollistavia esimerkkejä ja tarjota lukijalle todiste siitä, että tutkijalla todellakin on ollut jokin aineisto, johon hän analyysinsä pohjaa ja että aineisto on antanut johtolankoja juuri näiden teemojen muodostamiseen. Sitaattien käyttämisessä tulisi kuitenkin olla kriittinen ja raporttia kirjoittaessa olisikin hyvä miettiä, mikä kunkin sitaatin tehtävä on ja onko se varmasti tarpeellinen juuri suunnittelussa kohdassa. Tutkimusraportti ei ole vain kokoelma erilaisia, peräkkäisiä sitaatteja ilman tutkijan kommentointia ja tulkintoja tai kytkentöjä teoriaan. Silti joissakin ilmiön kuvausta ja tutkittavien kokemusta korostavissa tutkimuksissa on mahdollista käyttää hyvin pitkiäkin siteerauksia (ks. esim. fenomenografia).

Sitaatteja ei siis tulisi käyttää siksi, että niillä saadaan helposti lisää pituutta raporttiin. Jokaisen sitaatin tulee olla harkittu. Lainauksia käytettäessä tulisi myös pohtia sitä, esitetäänkö niiden yhteydessä vastaajien taustatietoja (7.2.1) vai jätetäänkö ne pois. Tähän vaikuttaa mm. se, millaisesta tutkimusaiheesta (2.1) on kyse ja miten tarkat taustatiedot ovat; voivatko ne loukata anonymiteettia vai onko niistä mahdotonta tunnistaa vastaajaa.

Yksi päivä mediaa -aineistoa (ks. lisää Koodaus merkeillä) voisi teemoitella monella tapaa. Koodauksessa (7.2.2) ja kvantifioinnissa (7.3.3) lähdettiin käsittelemään ja analysoimaan aineistoa yhtä yksityiskohtaa, lehtien lukemista, tarkastellen. Tavoitteena oli havainnollistaa systemaattista toimintaa, mutta jo noissa esimerkeissä olisi voitu ottaa näkökulmaksi hieman laajempi aihe. Tässä esimerkissä laajennetaan perspektiiviä eli esitellään – jälleen yksi mahdollinen – ajattelun logiikkaa, jolla aineistoa voisi teemoitella.

Mitä aineistosta teemoitellaan? Tutkimusaineisto on kerätty Ylen toimesta, joten aineistonkeruuta suunniteltaessa alkuperäisillä tutkijoilla on ollut mielessään tietyt tavoitteet ja tutkimuskysymykset (ks. luku 7.2.2). Näin ollen nyt on kyseessä sekundaariaineiston (6.6) käyttäminen ja ennen analyysia pitäisi luonnollisestikin olla selvillä siitä, mitä aineistosta oikein on hakemassa; mitkä ovat tutkimustehtävät ja -kysymykset?

(luku 7.1.1)

Aineistoa luettaessa voidaan havaita, että ihmisten mediankäyttötavat ovat yksi hyvin keskeinen elementti. Teksteistä voisi myös tarkastella kirjoittajien suhdetta mediaan tai mediaa päivärytmin jäsentäjänä. – Itse asiassa kaikki mainitut asiat (mediankäyttötavat, suhde mediaan ja media päivärytmin jäsentäjänä) limittyvät toisiinsa, joten teemoitteluun voisi yhdistää nämä kolme elementtiä tai vaihtoehtoisesti voisi valita yhden tietyn perspektiivin ja tarkentaa, mitä sillä tarkoitetaan.

Jos tutkimustehtävänä olisi selvittää mediankäyttötapoja, teemoittelu ja sitä edeltävä mahdollinen koodaaminen ja/tai kvantifointi voisivat tapahtua esimerkiksi erittelemällä erilaisia medioita, niihin käytettävää aikaa tai sukupuolesta, iästä tai muusta seikasta johtuvia eroja ja median roolia ihmisten arjessa. Koko aineisto (ks. FSD1306) on niin laaja, että havaintoyksikkönä voisi käyttää henkilöä. Mediankäyttötapa voisi siis toimia pääteemana, joka jakautuisi muutamaan alateemaan. Alateemat voisi muodostaa 1) medioittain (lehdet, kirjat, tv, radio, internet) ja käsitellä kunkin median alla ajankäyttöön, taustatekijöihin ja muihin seikkoihin liittyviä asioita. Tällöin muodostettaisiin kuvaa mediankäyttötavoista luomalla ikään kuin profiileja erilaisten medioiden ympärille. Toinen vaihtoehto olisi tarkastella 2) mediankäyttöä kokonaisuutena. Tällöin rakennettaisiin teemoittelua esimerkiksi median rooli -teemasta ponnistaen. Pääteemalle alisteisina teemoina voisivat olla esimerkiksi informaation tarjoaminen ja viihdekäyttö, mikäli nämä tutkijan lukemisen ja kenties mahdollisen koodauksen ja/tai kvantifioinnin perusteella osoittautuisivat keskeisiksi kirjoitelmia luonnehtiviksi elementeiksi. Niiden alla sitten käsiteltäisiin esimerkiksi erilaisten medioiden näyttäytymistä informaation hakemisessa ja viihdekäytössä: mitä medioita käytetään mihinkin tarkoitukseen.

Teemojen nimeämisessä voi pysytellä hyvin kuvaavassa tyyliässä tai vaihtoehtoisesti voi valita mielikuvituksellisempia otsakkeita, kunhan tyyli raportissa on yhtenevä. Yksi mahdollisuus olisi teemoitella aineistoa mediankäyttötapoja etsien ja aineiston tarkastelun pohjalta voitaisiin ottaa alateemaksi informaatiohakuisuus ja viihdekäyttö. Otsikkona voisi olla vaikkapa ”informaationälkää vai viihteen ahmintaa?” ja havainnot näistä seikoista kirjoitettaisiin näkyväksi ottaen mukaan muutamia havainnollistavia sitaatteja. Teeman rinnalle voitaisiin ottaa muita alateemoja. Edellä kuvatulle otsakkeelle rinnasteisena tai alisteisena voisi olla teema ”ei media ikää katso”. Otsakkeen alla käsiteltäisiin median käytön ja iän välistä suhdetta ja eri-ikäisten informaatio- ja viihdehakuisuutta. Toisena teemana voisi erästä tunnettua laulua mukailien olla ”viideltä lehdet ja kuudelta tv”, jossa purettaisiin auki kirjoittajien päivärytmiä (muistaen jälleen informaation ja viihteen suhde, jos teema olisi alisteinen). Sama tiiviimmin:

Pääteema: mediankäyttötavat

alateema: informaationälkää vai viihteen ahmintaa?

alateema: ei media ikää katso

alateema: viideltä lehdet ja kuudelta tv

Oheiset teemat on muodostettu impressionistisesti – aineistoa lukemalla ja siitä vaikutelmia ja tuntumia saamalla. Teemoja ei kuitenkaan voi muodostaa vain tuntumaan pitäytymällä: seuraava vaihe olisi tarkastaa, testata ja tarkentaa hahmoteltuja teemoja, ja tässä voitaisiin käyttää apuna koodausta ja/tai kvantifiointia.

7.3.5 Tyypittely

Keskeinen, olennainen, ominainen – tyypillinen. Myös laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita jostakin yleisemmästä kuin vain erilaisten haastatteluiden tai kertomusten kirjosta. Tällöin kiinnitetään huomiota tyypillisyyteen; aineistoa kokonaisuutena hyvin luonnehtiviin seikkoihin, joita pyritään tiivistämään informatiivisesti. Mutta mielenkiinto voi kohdistua myös seikkoihin, jotka saatetaan ajatella erikoisiksi, yksittäisiksi, omituisiksi ja keskimääräisestä poikkeaviksi. Myös epätyypillisiä tapauksia voidaan ja usein pitääkin analysoida: esimerkiksi fenomenografiassa ollaan kiinnostuneita ristiriitaisuudesta ja erilaisuudesta nostamalla juuri epätyypillisiä asioita tutkimuksessa esiin. Myös kielellisissä tarkasteluissa saatetaan yleisyyden ja tyypillisyyden sijaan kohdentaa mielenkiinto erilaisuuteen ja poikkeavuuteen.

Tyypittelyllä tarkoitetaan tyypillisten asioiden kokoamista eli aineiston tiivistämistä havainnollisiin tyyppeihin. Kyseessä ei siis ole haastateltavien tai vastaajien vaan heidän tarjoamansa informaatioaineuksen tyypittely. Esimerkiksi haastatteluaineistoista voidaan etsiä tietyn tyyppisiä vastauksia; haastatteluja tai niiden osia, joita yhdistävät tietyt elementit ja joiden voidaan siksi ajatella edustavan jotakin tyyppiä. Esimerkiksi kahden ihmisen haastattelut voivat hyvinkin olla erityyppisiä, muttei niitä välttämättä ole mielekästä ryhtyä varsinaisesti tyypittelemään. Mikäli tyyppisiä etsitään ja mikäli aineisto soveltuu tyypittelyyn, voidaan kuhunkin tyyppiin kuuluvien tekstien avulla laatia tyypikuvauksia. Kuvauksissa yhdistyvät eri vastauksissa esiintyvät yleiset ja siten tyypilliset elementit. Tyypikuvauksia vertailemalla voidaan helposti nähdä, kuinka eri tyypit eroavat toisistaan ja millaisia tyyppisiä aineistosta voidaan konstruoida. Kuvaukset ovat eräänlaisia läpileikkauksia tai tiivistelmiä aineistosta, joissa kiteytyvät aineiston keskeisimmät elementit. Esimerkiksi eläytymismenetelmällä kerättyyn aineistoon tyypittely soveltuu oikein hyvin: tyypikuvauksissa tiivistyvät eri kehyskertomuksiin kirjoitetut vastaukset ja niiden avulla voidaan tarkastella kehyskertomusten variaation vaikutuksia kirjoitelmiin.

Tyypittelyssä astutaan tavallaan askel teemoittelua pidemmälle, sillä siinä kuvataan aineistoa lukuisten teemojen sijaan laajemmin. Tyypit ovat ikään kuin koontien koonteja, eli useimmiten teemat sisältyvät tyyppeihin. Laadullisessa tutkimuksessa tematisointi on valitettavan usein pelkistynyt sitaattien runsaaseen esittelyyn ilman sen kummempaa analyysia tai tulkintaa. Tyypittely vaatii aineiston aktiivista työstämistä ja tavoitteellista toimintaa kohti perusteellista tiivistämistä. Tyypit voidaan muodostaa esimerkiksi koodaamisen, kvantifioinnin ja/tai teemoittelun avulla. Kvantifiointi toimii oivallisena

apuna tyypittelyssä, koska laskelmien tai taulukoiden avulla voidaan helposti tarkastaa, ovatko kaikki tyypilliset elementit mukana konstruotavassa kertomuksessa. Toinen vaihtoehto on konstruoida tyypit ensin vaikutelmanomaisemmin (ks. 7.3) ja ryhtyä sitten tarkentamaan tyyppettä perusteellisemmän aineiston lukemisen, käsittelyn ja analyysin avulla. Raportoinnissa analyysi voidaan purkaa auki esimerkiksi edeten tyyppikertomuksista tarkentavaan teemoitteluun, jolloin aluksi esitetään muodostetut tyypit ja sen jälkeen syvennetään niiden tarjoamaa kuvaa teemoitellen tyyppien sisältöä tarkemmin. Tällaista analyysia voidaan nimittää esim. teemoitteluksi tyypittelyn sisällä. Tästä eteenpäin analyysi etenee – tai ainakin pitäisi edetä – niin kuin tieteellisen tutkimuksen kuuluu: tulkintoja, johtopäätöksiä ja pohdintaa harjoittaen.

Tyypittelyllä ja narratiivisella analyysillä on monia yhteisiä piirteitä - tästä voit lukea lisää luvusta 7.3.6.4.

Koodeista ja laskelmista tyypittelyyn

Oheisessa esimerkissä tyypitellään koodauksen ja kvantifioinnin pohjalta esimerkkiaineistoamme. Laadin tyyppikertomuksen aineiston tyypillisten elementtien perusteella. En tarkastele tässä tapauksessa kirjoittajien taustatietoja vaan keskityin siihen, mitkä asiat olivat tarinoiden ydinsisältöjä. Yhdistelin tyyppikertomuksessa samantyyppisiä kertomuksia, mutta toinen vaihtoehto olisi ollut muotoilla itse kertomus, jossa tyypilliset seikat esiintyvät. Tiivistin tutkimustehtävän suuntaamana 29.11.2001 tapahtuneeseen lehtien lukemiseen liittyvät keskeiset asiat ytimekkääksi kertomukseksi:

”Herätyskellon soitua kömmän ylös ja laitoin kahvin tippumaan. Levitin Helsingin Sanomat keittiön pöydälle ja luin sitä aamiaisen yhteydessä. Radio kuului taustalla. Luin viimeisimmät raportit Afganistanin sotatantereelta ja kotimaan uutiset. Käänsin mainossivuja nopeassa tahdissa, myös urheilusivut ohitin vauhdilla. Aamupesujen jälkeen olikin jo kiire töihin. Iltapäivällä töistä palattuani selailin päivän postissa tulleita ilmaisjakelulehtiä ja mainoksia, joita näin joulun alla olikin runsaasti. Kotipaikkakunnan tapahtumat ja uutiset ovat kiinnostavia, mutta mainoksia on aivan liikaa. Ruoan jälkeen vietin iltaa televisiota katsellen ja ennen nukkumaan menoa luin vielä hetken kirjaa.”

Aiheen ollessa erittäin tuttu, lehtien lukeminen, jonkinlaisen tyyppikertomuksen olisi tietysti voinut konstruoida ilman aineistoakin, mutta korostan, että kyseessä on havainnollistus siitä, miten tyyppikertomuksia voidaan muodostaa koodausten ja kvantifiointien pohjalta. Huomioitavaa on, että vaikka tyyppikertomukset edustavat mahdollisimman hyvin aineistoa, ovat ne aina tutkijan konstruktioita; yksi mahdollinen versio. Jos tyyppettä muodostetaan laskelmien avulla, vaikuttavat koodausten ja kvantifiointien tekemisen kriteerit tyypittelyynkin.

Teemoista tyypeihin

Teemoittelun yhteydessä esitettiin kuvaus siitä, miten teemoja voisi ryhtyä muodostamaan esimerkkiaineistosta mediankäyttötapoja tarkastellen. Teemoista voisi jatkaa tyyppien rakentamiseen siten, että eri teemoja yhdisteltäisiin saman nimikkeen alle luoden teemoja yhdistäviä tyyppikuvauksia tai -kertomuksia. Esimerkiksi kolme aiemmin hahmoteltua alateemaa, ”informaationälkää vai viihteen ahmintaa?”, ”ei media ikää katso” ja ”viideltä lehdet ja kuudelta tv”, voitaisiin katsoa kokonaisuutena ja pohtia, miten niitä saataisiin tiivistettyä edelleen. Teemoja tarkastelemalla voitaisiin havaita, että oikeastaan mediankäyttötavat voidaan esittää kolmen tyyppikertomuksen avulla:

- yhdessä kuvauksessa tiivistettäisiin asioita, joita mediaa pääasiassa informaation hakemiseen käyttävät kertovat
- toisessa esitettäisiin seikkoja, joita mediaa runsaasti viihteellisessä mielessä käyttävät kirjoittavat ja
- kolmannessa puolestaan voitaisiin esittää näiden sekamuoto; kuvaus, jossa yhdistyvät sellaisten kertomusten elementit, joissa mediaa käytetään sekä tiedon saamiseen ja hakemiseen että rentoutumiseen ja viihteelliseen käyttöön.

Teemat ja tyypit on muodostettu aika impressionistisesti, mutta tutkimuksessa analyysia ja tiivistämistä tehtäessä olisi syytä tarkastaa, ovatko aineistoa lukemalla saadut vaikutelmanomaiset havainnot päteviä: esiintyykö aineistossa todella sitä, mitä siellä oletetaan olevan ja missä määrin? Kuvaavatko tyypit aineiston tyyppillisiä elementtejä? Olisiko tyypit syytä muodostaa uudelleen tai tulisiko niitä olla enemmän tai vähemmän? Voidaanko jokin tyyppi sijoittaa toisen ”alle”?

Tyyppikuvaukset tai -kertomukset voidaan nimetä kutakin tyyppiä kuvaavalla tavalla – enemmän tai vähemmän värikkäästi. On pitkälti tyyli- ja makuseikka, kuinka informaatiopitoisessa tai lennokkaassa tyyliissä pysytellään. Yksi mediankäyttötyyppi voisi olla vaikkapa ”ajanhermolla pysyttelevä”, toinen ”hupi- ja elämyshakuinen” ja kolmas ”tiedon ja viihteen parissa tasapainoilija”.

Analyysissa voidaan myös edetä ”suuremmasta pienempään” tai ”yleisemmästä yksityiseen” (ks. myös orientaatioluku 7.3). Tällöin tyyppien esittelystä voitaisiin siirtyä tarkempaan auki purkamiseen, mikä voitaisiin esittää teemoittelun avulla. Kukin tyyppi siis esiteltäisiin sekä päällisin puolin (”nämä tyypit luonnehtivat analyysini mukaan aineistoa” -tyyliin) että tarkemmin purkaen auki, mitä kaikkea tyypit sisältävät. ”Teemoittelu tyyppittelyn sisällä” on varsin käyttökelpoinen tapa tiivistää aineistoa (ks. esim. Eskola & Saaranen 2001).

7.3.6 Kielellinen tarkastelu

Tässä esiteltyjen analyysitapojen (teemoittelu, tyyppittely, kvantifiointi, sisällön analyysi) lisäksi laadullisia aineistoja voidaan lähestyä kielellisesti. Tällöin tarkastelun kohteena

on lyhyesti määritellen kielen käyttö. Kielellisten analyysien laajempaan viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi, josta tuli tutkimuksellinen paradigma kielellisen käänteiden myötä. Kielellisissä tarkastelutavoissa sosiaalista todellisuutta pidetään relativistisena. Aineistojen ei ajatella kuvastavan todellisuutta sellaisena kuin se on ”todella” on. Aineiston ajatellaan tarjoavan erilaisia näkökulmia ja versioita, jotka on konstruoitu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja käytänteissä.

Tässä luvussa esitellään hieman muutamia kielellisiä tutkimus- ja analyysitapoja. Tarkastelussa painottuu diskurssianalyysi, sillä se on ollut suosittu vaihtoehto opinnäytetöissä ja tutkielmissa realistisen sisällön analyysin ohella – valinta tehdään tietysti, jälleen kerran, tutkimusongelman ja -tehtävien perusteella. Lukemistossa on kirjallisuutta, johon tutustumalla voi saada kattavamman käsityksen eri analyysitavoista.

Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysissa otetaan lähtökohdaksi sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti kieli ja sen seurauksia tuottava luonne. Kieliasultaan samanlainen väittämä, lause tai sana voidaan tulkita lukuisilla eri tavoilla riippuen siitä asiayhteydestä, missä se esiintyy. Samasta asiasta voidaan myös puhua monin eri tavoin – monin eri diskurssein – vieläpä perustellusti, eikä toisistaan poikkeavia kuvauksia voida asettaa totuudellisuus- tai paremmuusjärjestykseen. Konteksti, jossa kieltä käytetään, antaa sanoille ja lauseille oman merkityksensä eli kielen avulla tuotetut merkityssystemit ovat parhaiten ymmärrettävissä niiden asiayhteyksien, tilanteiden jne. kautta, jossa ne esiintyvät. Kielen avulla voidaan eri tilanteissa väittää jotakin todellisuudesta ja tämä väittämä saa omat tilannekohtaiset funktionsa ajassa ja paikassa. (Suoninen 1999a, 18; Suoninen 1997.)

Lyhyesti määritellen diskurssianalyysilla (DA) tarkoitetaan kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta. Hepburn ja Potter (2004, 180-181) toteavat, että diskurssianalyysin määrittelemisen käy vuosi vuodelta vaikeammaksi, sillä diskurssianalyysia on ”joka lähtöön”: erilaisia tyyppisiä ja orientaatioita löytyy lukuisia. DA:n kentän hahmottaminen kokonaisuudessaan on haasteellista siksi, että eri suuntauksilla on omat syntykontekstinsä jonkin tietyn tieteenalan yhteydessä. Karkeasti yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että diskursiivisissa analyysitavoissa tarkastellaan yksityiskohdaisesti sosiaalisen todellisuuden tuottamista sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993b; Suoninen 1999a, 18-19.)

Diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen, vakiintunut tutkimusmenetelmä, vaan pikemminkin lähestymistapa, jossa on lukuisia eri traditioita ja painopisteitä. Diskurssianalyysissa tutkitaan kielen käyttöä ja – painopisteestä riippuen – siihen liittyviä konteksteja, toimintaa, funktioita ja merkitysten tuottamisen tapoja. Jokinen ja Juhila (1999, 54-66) hahmottelevat diskurssianalyttisen tutkimuksen karttaa erottaen neljä paria:

- tilanteisuus – kulttuurinen jatkumo
- merkitykset – merkitysten tuottamisen tavat

- retorisuus – responsiivisuus
- kriittisyys – analyttisyys.

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on yleensä mukana elementtejä kunkin parin tai janan molemmista osapuolista tai päistä. Painopiste voi asettua myös parin jompaan kumpaan päähän – tai keskelle –, ja painotus saattaa myös vaihdella jopa yhden ja samankin tutkimuksen eri vaiheissa. Parit on hyvä ymmärtää ulottuvuuksina, joiden päihin tai välille diskurssianalyttiset tutkimukset yleensä sijoittuvat. (Ks. lisää Jokinen & Juhila 1999.) Diskurssianalyysin kenttä tarjoaa siis monia mahdollisuuksia, mutta jotakin yhteistäkin eri diskursiivisilla tarkasteluilla on. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993a, 17-18) tiivistävät diskurssianalyttisiä tutkimuksia väljästi yhdistävät teoreettiset lähtökohta-oletukset viiteen kohtaan, jotka on tässä tiivistetty neljäksi:

- kieli sosiaalista todellisuutta rakentavana ja seurauksia tuottavana tekijänä
- rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassa oleminen
- merkityksellisen toiminnan kontekstuaalisuus
- toimijoiden kiinnittyminen merkityssystemeihin.

Merkityssystemillä tarkoitetaan diskurssianalyysin yhteydessä sitä, että kieli on moniulotteinen järjestelmä, jossa on useita toisiinsa kietoutuvia elementtejä. Merkityssystemit rakentuvat osana lukuisia, erilaisia sosiaalisia käytäntöjä, mutta niitä ei ole välttämätöntä ymmärtää vain sanojen ja lauseiden systeemeiksi, vaikka sosiaalinen vuorovaikutus ja asioiden merkityksellistäminen useimmiten verbaalista onkin. Myös eleillä, kuvilla ja teoilla on osansa merkityskokonaisuuksissa. (Jokinen ym. 1993a, 27.)

Merkityssystemi ei ole yksi, yhtenäinen kokonaisuus vaan sosiaalinen todellisuus hahmottuu useissa merkityssystemeissä. Sosiaalinen todellisuus on siis moninainen ja kirjava: meille ilmenee lukuisia rinnakkaisia ja joskus keskenään ristiriitaisia maailmaa merkityksellistäviä systeemejä. (Jokinen ym. 1993a, 24.) Merkityssystemejä voidaan kutsua myös diskursseiksi tai (tulkinta)repertuaareiksi. Jokinen ym. (1993a, 27) mieltävät diskurssin käsitteen sopivan repertuaaria paremmin historiallisesti painottuneiden ja vallan tai institutionaalisten käytäntöjen tutkimiseen, vaikka toisinaan diskurssin käsitettä käytetäänkin laajemmin ja yleisemmin tarkoittamaan mitä tahansa kielen käyttöä ja keskustelua. Esimerkiksi foucaultflaisen kriittisen tradition mukaisessa tutkimuksessa käytetään usein diskurssi-termiä. Tulkintarepertuaari puolestaan on Jokisen ja hänen kollegojensa (1993a, 27) mukaan vähemmän kulutettu termi, joten se sopii neutraalisuutensa vuoksi moniin yhteyksiin; esimerkiksi sellaisiin tutkimustehtäviin, joissa tarkastellaan arkielämän kielenkäyttöä. Repertuaarin käsitettä ovat käyttäneet esimerkiksi brittiläisessä diskurssianalyttisessä perinteessä Parker (1999, 2002), Potter (1996) ja Potter ja Wetherell (1987).

On tärkeää huomioida, etteivät diskurssit tai repertuaarit maailmassa tai aineistoissa valmiina vaan ne ovat aina tulkintoja. Sosiaalisessa todellisuudessamme ei siis

sinänsä ”leijaile” ympäriinsä diskursseja, joita tutkijan tulee yrittää haaviinsa pyydystää. Sen sijaan tutkija analysoi ja tulkitsee moninaista puhe- ja tekstiavaruuttamme ja toiminnassa ja prosesseissa esiin tulevia puhetapoja muodostaen runsaasta varannosta ikään kuin ytimekkäämpiä tiivistyksiä. (Jokinen ym. 1993a, 28.) Diskurssianalyysissa on kyse hieman samasta asiasta kuin teemoittelussa tai tyypittelyssä, mutta huomio on temaattisten ja substantiaalisten sisältöjen sijaan siinä, *miten* kieltä käytetään ilmaisemaan asioita ja *miten* asioita ja ilmiöitä tuotetaan. Tarkastelusilmälaseja tulee siis vaihtaa perinteisistä sellaisiin, joissa prismat kohdistuvat asioiden ymmärrettäväksi tekemiseen ja tuottamiseen kielenkäytön avulla; miten kieltä käytetään, miten sen kanssa toimitaan.

Diskurssit luovat sekä objektiivista että subjektiivista todellisuutta: ne kuvaavat sosiaalista todellisuutta rakentaen sitä samalla itse (ks. esim. Berger & Luckman 1994). Kielenkäyttö ymmärretään teoksi, joilla on seurauksia. Puheenvuoroilla on erilaisia funktioita: tulkinnat jostakin puheenvuorosta voivat olla hyvin erilaisia: ruokakaupan myyjän lyhyt tervehdys voidaan tulkita viileäksi piittaamattomuudeksi asiakkaasta ja röyhkeydeksikin tai vaihtoehtoisesti ujoksi ja nöyräksi asiakkaan kunnioitukseksi. Merkitykset rakentuvat vuorovaikutusketjussa; sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tietyssä tilanteessa ja olosuhteissa. Puheenvuorojen ja muiden symbolisten tekojen merkitysten tulkintaan vaikuttavat mm. kulttuuriset konventiomme eli lukuisat kirjoittamattomat normit, joihin meidät soseerataan ja joita enemmän tai vähemmän tietoisesti noudatamme.

Diskurssianalyysissa voi käyttää monenlaisia aineistoja, kuten haastatteluja, lehtiartikkeleita, uutisia, kirjeitä tai julkisia dokumentteja. (Aineiston hankinta.) Etenkin sosiaalipsykologian piirissä kehittyneessä diskurssianalyttisessä suuntauksessa (Billig, Wetherell ja Potter) haastattelu on ollut yleinen tapa aineiston hankintaan (Hepburn & Potter 2004, 182). Eri näkökulmia sisältävä, vuorovaikutuksellinen haastatteluaineisto on diskurssianalyysin käyttämiseen hyvin soveltuvaa (ks. myös Hirsjärvi & Hurme 2001, 48-53). Tosin haastattelujenkin soveltuvuutta aineiston muodostumiskontekstina on kritisoitu (ks. esim. Hepburn & Potter 2004, 182). Diskursiivisen analyysin avulla tehdään oikeutta aineiston värikkyydelle ja ristiriitaisuudelle; moniäänisyydelle. Yksi diskurssien tutkijan tehtävä onkin tehdä ymmärrettäväksi selontekoja, vuorovaikutusta ja puheavaruuksia – tulkita moniselitteisyyttä. (Suoninen 1993, 49-50; Suoninen 1999a, 32-35.)

Litteroinnissa pyritään mahdollisimman tarkkaan puheen tai tekstin toistamiseen. Usein analysoinnin osana käytetään litteroidun tekstiaineiston lisäksi myös ääntä ja kuvaa. Diskurssianalyttisissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole yhtä tiettyä litterointitapaa, vaikka jotkut merkit ovatkin vakiintuneet käyttöön laajemmin keskustelun ja puheen ominaisuuksien osoittajina. Litteroinnin tarkkuus riippuu tutkimustehtävästä: taukoja voi mitata tarkastikin sekunteina tai sekunnin kymmenesosina tai jättää taukojen pituudet huomiotta merkiten vain litterointiin tauon merkin. Erikoismerkkejä käytetään vaihtelevasti, sillä joissakin tutkimuksissa ne eivät ole tarpeen, joissakin tutkimuksis-

sa taas pyritään hyvin yksityiskohtaiseen litterointiin, johon merkitään naurahdukset, äänen narinat ja vokaalikadot. Videoaineistosta voidaan merkitä myös eleet, ilmeet ja muut non-verbaaliseen viestintään kuuluvat seikat. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 265-266.)

Diskurssianalyysin sukulaiset

Diskurssianalyysi liikkuu lähellä etnometodologista keskusteluanalyysia. Siinä tarkastellaan juuri edellä mainittuja näkymättömiä säännöksiämme, jotka vaikuttavat olennaisesti vuorovaikutuksemme kulkuun ja muotoutumiseen. Pohdittavana on, miten vuorovaikutus etenee, jos vaikkapa kysymykseen ei vastata vaan vaihdetaan puheenaihetta tai esitettyä kutsua ei hyväksytä?

Miten diskurssianalyysi sitten eroaa keskusteluanalyysista ja etnometodologiasta? Tai mitä eroa on diskurssianalyysilla, uudella retoriikan tutkimuksella, semiotiikalla ja uudella etnografisella tutkimuksella? Likeisin lienee diskurssianalyysin ja keskusteluanalyysin suhde, vaikka muutkin traditiot ja metodiset lähestymistavat ovat toisilleen läheisiä (ks. lisää Jokinen 1999a, 37-53). Sekä diskurssianalyysissä että keskusteluanalyysissä tarkastellaan keskustelun vuorovaikutuksen kulkua, mutta diskurssianalyysissa huomioidaan myös merkityssystemejä. Diskurssianalyysissä voidaan tutkia, millaisia merkityssystemejä tai tulkintarepertuaareja käytetään, miten niitä käytetään tehtäessä asioita ymmärrettäväksi ja millaisia seurauksia repertuaarien käytöllä on. Keskusteluanalyysissa tutkitaan puheenvuorojen suhteita toisiinsa kun taas diskurssianalyysissa keskiössä ovat kielelliset käytännöt ja niiden ja/tai merkitysten suhteet merkityksiä rakentaviin käytäntöihin. (Suoninen 1993, 71; Jokinen 1999a, 37-53.)

Hepburn ja Potter (2004, 192-193) pyrkivät selventämään diskurssianalyysin, keskusteluanalyysin ja etnometodologian välisiä eroja muiden muassa seuraavasti:

- Diskurssianalyysi on vahvasti konstruktionistinen traditio. Siinä keskitytään pohtimaan, kuinka versiot ja kuvaukset laitetaan tai saadaan yhteen muodostamaan tekoja ja toimintaa. Konstruoiminen sinänsä on keskiössä ja kuvausten käyttäminen mielenkiinnon kohteena. Etnometodologeiksi lukeutuvat tutkivat faktojen konstruoimista ja kuvaamista, samoin kuin keskusteluanalyytikot.
- Diskurssianalyysi on anti-kognitiivistinen traditio eli siinä kielletään tavoite selittää toimintaa viittaamalla kognitiivisiin tiloihin. Keskusteluanalyytikot puolestaan ovat toisinaan eri mieltä kognitiivisuudesta eli heidän keskuudessaan esiintyy ambivalenssia sitä kohtaan, miten kognitiivisuuteen tulisi suhtautua. Etnometodologit ovat jopa kritisoineet diskurssianalyyttisiä tutkimuksia kognitivismista, mutta useimmiten kritiikki on mennyt ohi maalinsa.
- Toisin kuin diskurssianalyytikot, etnometodologit ja keskusteluanalyytikot eivät pidä haastatteluita keskeisinä aineistonkeruumetodeina, vaikka he ovat kyllä pitäneet niitä tutkimuksen kohteina. Etnometodologiassa ja keskusteluanalyysissa

suositaan naturalistisia aineistoja ja kritisoidaan keinotekoisia tilanteita, kuten haastatteluita.

Analyyysi

Aiemmissä analyysiesimerkeissä ja pohdinnoissa (ks. 7.2.2, 7.3.3, 7.3.4, 7.3.5) on käytetty Yksi päivä mediaa -aineistoa. Nyt näkökulma vaihdetaan mediapäiväkirjojen sisältöjen tutkimisesta diskursiiviseen suuntaan. Miten?

Koska diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita kielenkäytöstä, analysoiminen vaatii hienosyisempää otetta kuin pelkästään sisältöjen tarkasteleminen: yksikin sana voi vaikuttaa tekstin rakentumiseen merkittävästi. Vuorovaikutuksesta ja puheesta muodostetuissa aineistoissa myös mutinat ja hiljaisuus vaikuttavat tulkintaan. Mitä aineistoista sitten etsitään, miten diskurssianalyysia tehdään?

Suoninen (1999b, 101-125) esittelee artikkelissaan vuorovaikutuksen analysointivälineitä verraten keskustelunanalyysin ja diskurssianalyysin terminologiaa. Suoninen ottaa lähtökohdakseen keskustelunanalyysin kurinalaisuuden, jota hän sitten lieventää, täydentää ja suuntaa kohti diskurssianalyttisempaa tarkastelutapaa. Tiivistettynä – Suonista (1999b) mukailten – analyysiin voidaan sisällyttää esimerkiksi seuraavien elementtien tarkastelua:

- sanojen ja sanastojen valinta:
 - diskurssien, tulkintarepertuaarien, merkityssystemien ja merkitysavaruuksien tarkasteleminen
 - millaisia sanoja selonteoissa ja kuvauksissa käytetään, millaisia käsitteitä valitaan, millaisiin suurempiin (kulttuurisiin) ”sanastoihin” sanojen voidaan ajatella kuuluvan?
- keskustelun vuorottelu ja ”avainhetket”
 - kuka puhuu ja milloin; puhujavaihdokset?
- keskustelun jaksottaisuus ja ”kulttuuriset tanssit”
 - puheenvuorojen odotuksia avaava luonne: kysymys ”odottaa” vastausta, kutsu suostumista, tervehdys vastatervehdystä jne.
 - odotushorisonttien pohtiminen: asetelmien muodostuminen, väärinymmärrykset (keskustelukumppanit ”tanssivat eri tansseja”)
 - sanastot tai diskurssit ovat sidonnaisia tanssilajeihin; erilaiset tanssilajivalinnat vaikuttavat siihen, millaisia sanastoja käytetään ja millaiseksi vuorovaikutus muodostuu
- puheen muotoilu, sävyt ja tyyli
 - sanastojen muotoilu (sävyt, tyyli)

- esimerkiksi tunneilmaisujen ja arkaluonteisuuden läsnäolemista keskusteluissa on mielenkiintoista havainnoida; millaisia erilaisia sävyjä ja tyylejä käytetään?

Suonisen (1999b) esittelemä jäsenystapa on yksi mahdollinen keino lähestyä vuorovaikutteista aineistoa. Tällainen tapa ei kuitenkaan ole paras mahdollinen esimerkiksi aineistollemme, joka koostuu kirjoitelmista, ei keskusteluista. Jokinen (1999b) esittää vuorovaikutuksen tarkastelun vastapainoksi diskurssianalyysin toista analyttistä painopistettä eli retorista analyysia, kun käytetään aineistoina esimerkiksi kulttuurituotteita, dokumentteja tai vaikkapa eläytymismenetelmäaineistoja (Jokinen 1999b, 126-127). Argumentoinnin tarkasteleminen olisikin yksi vaihtoehto lähestyä tekstimateriaalia tai puhetta. Tällöin voitaisiin tarkastella mm. seuraavia seikkoja:

- millaista retoriikkaa kirjoittajat tai puhujat käyttävät ja mitä tarkoitusta nämä valitut selonteot palvelevat
- millaisia retorisia strategioita käytetään, miten vakuutetaan, esitetään ja kuvataan, millaisia ilmaisuja, metaforia ja kielikuvia käytetään
- miten kirjoittajat/puhujat asemoituvat teksteissä/puheessa; millaisia positioita eli "paikkoja" ihmiset ottavat; mistä näkökulmasta ja mistä lähtökohdista asioista kerrotaan ja millaisia kategorisointeja muodostetaan, millaisia luokituksia kirjoittaja rakentaa itselleen ja muille
- miten asemoitumista puolustetaan tai vahvistetaan, kenelle teksti tuotetaan, millainen suhde "yleisöön" luodaan
- miten faktoja konstruoidaan, millaisia resursseja kuvausten rakentamiseen käytetään.

Diskurssianalyysin neljän parin muodostamat ulottuvuudet (tilanteisuus – kulttuurinen jatkumo, merkitykset – merkityksen tuottamisen tavat, retoriisuus – responsiivisuus ja kriittisyys – analyttisyys) ovat yksi mahdollisuus kuvata ja jäsentää diskurssianalyttisen tutkimuksen kenttää. Vaikka tavoitteena olisikin tutkia tekstejä eikä vuorovaikutusta, voitaisiin vuorovaikutuksen tutkimisessa käytetyistä analyysitavoista "lainata" jotain omaan tutkimukseen tai vastaavasti retorista diskurssianalyysistä voitaisiin poimia joitakin tarkastelutapoja. Tärkeintä on, että tutkimuksessa perustellaan, miksi aineistoa lähestytään tietystä perspektiivistä, mitä analyysissa tehdään ja miksi analyysissa mahdollisesti yhdistellään erilaisia metodisia silmälaseja. Tutkija konstruoi itse itselleen sopivan diskurssianalyttisen lähestymistavan eli määrittelee tutkimusongelmiensa pohjalta, miten hänen on hyvä analysoida aineistoa; mikä tapa palvelee kyseistä tarkoitusta parhaiten, mitä seikkoja aineistosta tarkastellaan?

Jos tavoitteena olisi analysoida YLE:n Yksi päivä mediaa -aineistoa siltä kannalta, miten eri tavoin kirjoittajat tuottavat mediapäiväänsä, tulisi määritellä, mitä aineistosta oikeastaan haetaan. Tarkoituksena voisi olla vaikkapa tavoittaa aineistosta kielenkäytön

vaihtelevuutta ja kirjoja eli erilaisia merkityssysteemejä tai tulkintarepertuaareja. Analyysiin voitaisiin poimia näkökulmia niin vuorovaikutteisemmasta kuin retorisemmastakin analyysistä. Näin tarkasteltavana voisivat olla esimerkiksi

- kirjoittajien käyttämät sanat ja sanastot (diskurssit, tulkintarepertuaarit), kielikuvat, metaforat ja ilmaisut,
- sävyt, tyylit ja faktan konstruoiminen (kuinka asioita kuvataan, miten faktuaalisia tai tunnepitoisia kirjoitelmat ovat),
- kuka tai ketkä näyttäytyvät kirjoitelmien yleisönä (miten tekstiä suunnataan yleisöä varten) ja
- millaisia asemoiteja tehdään (miten omaa kirjoittaja-asemaa tai -positiota tuotetaan, miten muut ihmiset asemoidaan suhteessa itseensä).

Ulla Räisänen (2003) tutkimus Masentuneet nuoret mediassa: riskiryhmiä ja masennuksen orjia on havainnollistava ja ajankohtainen esimerkki niin kielellisestä tarkastelusta kuin myös median hyödyntämisestä aineistona. Räisänen aineisto koostui 32 lehtitekstistä, jotka oli kerätty 1.9.2000-31.12.2000 välisenä aikana Helsingin Sanomista (15 kpl), Keski-suomalaisesta (3 kpl), Iltalehdestä (10 kpl) ja Iltä-Sanomista (4 kpl) (ks. lisää Räisänen 2003). Tutkijan tutkimusongelmana oli, miten ja millaisia toiminnan mahdollisuuksia ja rajoituksia masennusta käsittelevissä lehtiteksteissä nuorille rakennetaan.

Räisänen purki auki tutkimuksensa menetelmällisiä lähtökohtia ja määritteli tarkoittavansa tutkimuksessaan *diskurssilla* nimenomaan sosiaalista toimintaa: ihmisten välistä vuorovaikutusta sosiaalisissa tilanteissa, kielenkäyttöä ja tapaa jäsentää sosiaalista todellisuutta tai jotain sen ilmiötä. Hänen mukaansa ihmiset nojautuvat erilaisiin olemassa oleviin diskursiivisiin resursseihin jäsentäessään sosiaalista todellisuutta ja tehdessään sen eri ilmiöitä ymmärrettäväksi. Kontekstit, tavoitteet ja päämäärät vaikuttavat siihen, millaisiin diskursseihin nojaudutaan ja millaisia selontekoja tehdään. Diskurssit rakentavat käsitteitä eri tavoin ja tarjoavat erilaisia positioita (esim. mielenterveyden käsite ja toimijoiden, kuten lääkäri ja potilas, asemoiminen). *Diskurssianalyysillä* Räisänen tarkoitti juuri näiden diskurssien tutkimista eli näkökulmien, puhetapojen ja positioiden analysoimista. Tutkimuskohteena olivat *nuorten subjektipositiot* kuten asemat, roolit ja identiteetit – toimijoiden kiinnittyminen merkityssysteemeihin. Subjektipositiot tarjoavat toimijoilleen erilaisia identiteettejä nimeämällä ja luokittelemalla nämä eri tavoin. Subjektipositiot osaltaan määrittelevät sen, mitä toimijat kustakin positioista käsin voivat sanoa ja tehdä, mikä on sopivaa ja mikä ei eli subjektipositiot antavat toimijoille toiminnan mahdollisuuksia ja samalla rajoittavat niitä.

Tutkimuksensa tuloksena Räisänen esitti neljä tapaa, jolla masentuneet nuoret asemoidaan:

- *Yhteiskunnallisten toimien kollektiivinen kohde*. Nuori asemoidaan lähinnä uutisissa ja artikkeleissa taloudellisen diskurssin avulla, hänestä puhutaan kansantervey-

- dellisenä ongelmana ja numeerisin ja tilastollisin keinoin. Puhutaan riskeistä ja nuoresta tehdään kollektiivi, joka on toiminnan kohde. Toimijana näyttäytyy valtio.
- *Potilas*. Nuoren positio muotoutuu uutisissa ja artikkeleissa lääketieteellisen diskurssin kautta: syy-seuraus-suhteiden pohtiminen (oireet, seuraukset, hoito) ja sairaudesta puhuminen. Nuori kuvataan masennuksen passiivisena kantajana ja intervention kohteena. Toimijoina ovat lääketieteen ammattilaiset.
 - *Passiivinen sopeutuja*. Nuoren ääni kuuluu esim. yleisönosaston kirjoituksissa: omat henkilökohtaiset kokemukset ja yksilölliset kuvaukset astuvat diskurssien kentälle ja nuori näyttää masennukselle alistaisena. Toimijana on masennus.
 - *Aktiivinen selviytyjä*. Nuoren omat kokemukset, aktiivisuus ja toiminnallisuus näkyvät mm. taistelijan ja selviytyjän diskursseissa, joita esiintyy mm. mielipidekirjoituksissa. Kontrolli on nuorella itsellään. Toimijana on nuori itse.

Räisäsen tutkimuksen mukaan uutisissa ja artikkeleissa nuorille ei annettu ääntä, vaan masennusta lähestyttiin yhteiskunnan taholta. Nuorten oma ääni kuitenkin kuului yleisönosaston kirjoituksissa ja mielipiteissä. Sosiologisesti on erittäin mielenkiintoista pohtia mm. sitä, poikkeavatko nämä lehtitekstien asemoinnit muista sosiaalisten ongelmien tai erityisryhmien (kuten alkoholistit, työttömät) ympärillä käytävistä diskursseista vai ovatko asemoinnit yhteneviä. Kulttuuriset muutokset vaikuttavat myös yhteiskunnallisten ongelmien määrittelemisen tapoihin. Lehtitekstit heijastelevat näitä tapoja omalta osaltaan. Niitä lukevat ihmiset puolestaan käyttävät tekstejä oman elämänsä ja yhteiskunnallisen olemisensa, paikkansa ja toimijuutensa määrittelyihin. Asemointien tai asemoitumisien (ks. Jokinen 1999b, 127) tutkiminen on siis relevanttia tiedon ja ymmärryksen lisäämisen kannalta.

Narratiiviset tarkastelutavat

Narratiivit eli kerronnalliset, kertomukselliset tai tarinalliset aineistot voivat olla henkilökohtaisia tai julkisia, lyhyitä tai pitkiä. Vaativimmassa merkityksessä narratiivilta edellytetään kertomuksellisia piirteitä eli esimerkiksi tietyn, ainakin ajallisesti loogisen rakenteen noudattamista. Tarinaa eli kuvausta jostakin tapahtumasta tai tapahtumasarjasta pitää koossa juoni, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Väljemmän määrittelyn mukaan narratiiveiksi voidaan puolestaan ymmärtää kaikki edes jossain määrin kerrontaan perustuvat aineistot, joiden analysoiminen edellyttää tulkintaa. Toisin kuin numeerista tai lyhytvastausaineistoa (lyhyet sanalliset vastaukset), narratiivista aineistoa ei ole mielekästä esittää esimerkiksi luettelona. (Heikkinen 2001, 121-122.)

Narratiivisuutta voidaan hyödyntää myös haastatteluiden tekemisessä. Tällöin puhutaan *narratiivisesta haastattelusta*, jota käytetään mm. elämäkerrallisten tutkimusten tekemisessä (Hyvärinen ja Löyttyniemi 2006). Narratiivisuutta voidaan lisäksi ajatella laajemmin *konstruktivistisena tutkimusotteena ja käytännöllisenä työvälineenä*. (Ks. lisää esim. Heikkinen 2001.) Narratiivisuudella on siis monia ulottuvuuksia. Narratiivien

analyysi sallii useampia lähestymis- ja analyysitapoja kuin narratiivinen analyysi, jossa tosin siinäkin on erilaisia analyysivaihtoehtoja, kuten vaikkapa juonirakenteen tarkastelu tai tyypittelyn kaltainen tarinatyyppien muodostaminen. Narratiivisuudessa on paljon diskursiivisesta analyysistä tuttuja elementtejä ja joiltakin osin nämä metodiset tarkastelutavat menevätkin päällekkäin; joissakin tutkimuksissa voidaankin soveltaa niin kutsuttua narratiivis-diskursiivista analyysiä.

Narratiivisessa tutkimuksessa lähdetään siitä ajatuksesta, että kertominen on ihmisyyteen olennaisesti kuuluvaa. Ihminen kertoo asioista, ”tarinoi”, kaiken aikaa. Esimerkiksi MacIntyre (1981) ja Mishler (1986) ovat esittäneet, että ihmisen identiteetti rakentuu kertomuksessa ja että samalla kun ihminen kertoo tarinaansa, hän myös elää tarinaansa (Vuokila-Oikkonen, Janhonen & Nikkonen 2001, 82-85). Kullakin tieteenalalla on omat narratiivisuuden klassikkonsa ja nykyteoreettikkonsa, joita ei tässä yhteydessä esitellä tarkemmin (ks. Matti Hyvärisen kirjallisuuskatsaus sekä lukemisto).

Narratiiviset tarkastelutavat soveltuvat esimerkiksi tutkimuksiin, joissa ollaan kiinnostuneita yksilöiden vapaasti kertomista asioista, tarinoista omasta elämästään. Tutkimuksen keinoin voidaan esimerkiksi tarkastella, miten henkilökohtaiset tarinat suhteutuvat kulttuurisiin kertomuksiin; millaisia kulttuurisia elementtejä tarinoihin sisältyy ja miten kulttuuriset konventiot vaikuttavat kertomusten muodostamiseen. Tarinoissa tehdään selontekoja, puolustaudutaan, otetaan kantaa, kritisoidaan, tehdään asioita ymmärrettäväksi ja asemoidaan itseä ja muita. Tarinoissa työstetään mm. selviytymistä elämänmuutoksissa (Hänninen 1999); nivotaan yhteen esimerkiksi erilaisia henkilökohtaisia kokemuksia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tarpeita, vaateita, tavoitteita, toiveita ja asenteita. Esimerkiksi hoitotieteessä on havaittu tarinallisten tutkimusten tärkeys alan ymmärryksen lisäämisessä. Narratiivisuuden avulla voidaan saada arvokkaita näkökulmia erilaisten potilaiden, asiakkaiden ja lukuisissa hoitoalan työtehtävissä toimivien ihmisten elämään. Potilaiden kannalta ajatellen vaikeiden tapahtumien työstämisessä kertomusten tuottaminen on tärkeää ja jopa välttämätöntä selviytymisen onnistumiseksi. (Vuokila-Oikkonen ym. 2001.)

Narratiivisissa tutkimuksissa tutkimusaineistoina voidaan käyttää sanomalehtikirjoituksia, tarinoita yms. valmiita kulttuurituotteita, jolloin samasta ilmiöstä kirjoitettujen kertomusten tai selontekojen näkökulmissa saattaa olla huomattavasti variaatiota. Jos tutkimusta varten kerätään tekstiaineisto, jonka avulla halutaan kartoittaa vaikkapa naisten omia kertomuksia työelämästä, voidaan vastaajille antaa täysin vapaat kädet kommentoida aihetta. Lähestymistavan ollessa vapaa kertomusten perspektiivit saattavat vaihdella suurestikin. Vaihtoehtoisesti tarinoita voidaan kirjoittaa nimenomaan tutkimuksen tarpeisiin: kirjoittamiselle annetaan lähtökohtia tai elementtejä, joita kertomus voisi tutkijan toiveiden mukaisesti sisältää. Esimerkiksi SKS:n Kansanrunousarkiston lukuisten kirjoituskilpailujen esitetekstit on laadittu osin tutkimuksen tarpeita silmällä pitäen.

Yksikön ensimmäisessä persoonassa kirjoittamisen ohella narratiivisia tutkimuksia voidaan kirjoittaa kolmannessa persoonassa. Narratiivisissa tutkimuksissa kolmannen persoonan käyttämisen tarkoituksena voi olla esimerkiksi pyrkimys helpottaa kertojalle henkilökohtaista ja ehkä vaikeaaakin reflektointia. Kolmannessa persoonassa kirjoittaminen helpottaa myös etäisyyden ottamista (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 197-198).

Narratiivisessa tutkimuksessa taustatiedoilla voi olla oleellinen merkitys, sillä tutkija voi olla kiinnostunut suhteuttamaan tekstejä niiden kertojiin ja myös kertomisen konteksteihin. Tällöin kertojalla voidaan ajatella olevan päärooli kertomuksen kutojana ja juonen luoja. Kertoja/kirjoittaja ei voi siksi jäädä abstraktiksi tekijäksi ilman sitoutumista aikaan ja paikkaan. (Heikkinen 2001, 129.)

Narratiivisessa tarkastelussa muodostetaan usein – ei aina – eräänlaisia tyypikertomuksia, joita nimitetään mm. sisältöselostuksiksi, referaateiksi ja juonitiivistelmiksi. Esimerkiksi Hänninen (1999, 33) kuvaa muodostaneensa kustakin tarinasta aluksi ydintarinoita, joista käy ilmi tarinoiden juonet tiivistettynä. Näistä ydintarinoista taas voidaan muodostaa suurempi perustarina, joka kuvaa pienempien tarinoiden kokonaisuutta ja pääjuonta. Tällaiset konstruoinnit ovat siis eräänlaisia tyypittelyjä, joissa tiivistetään aineiston keskeiset elementit; moninainen tarinavaranto. Tyypikertomuksessa ilmenee ns. keskimääräisten, tyypillisten tarinoiden juonirakenne keskeisine elementteineen, tarinassa mukana olleet keskeiset henkilöt ja muut osatekijät. Vuokila-Oikkonen ym. (2001, 94-104) kuvaavat artikkelissaan esimerkkitutkimusta, jossa aineisto on luonnollisestikin ensin litteroitu, sitä on koodattu, luettu induktiivisesti useita kertoja ja analyysiin on kuulunut lisäksi myös kuvamateriaalin katselua. Aineistosta on etsitty kertomuksen rakenneosia eli juonia, keskitytty erityistä huomiota kiinnittäviin juoniin ja muodostettu niistä alustavasti suurempi kertomus, jossa yhdistyy muiden kertomusten elementtejä. Lopuksi on tarkasteltu aiempaa kirjallisuutta ja konstruoitu suurempaa kertomusta tarkempine tulkintoineen.

Retorinen analyysi

Retoriikalla tarkoitetaan yleensä yleisön vakuuttamista. Vakuuttaminen tapahtuu argumentoinnin avulla. Vakuuttamisen tavoitteena on saada yleisö sitoutumaan esitettyyn väitteeseen, asiaan. Argumentaatiossa pyritään lisäämään jonkin väitteen uskottavuutta ja vähentämään sen kanssa kilpailevien väitteiden asemaa sen rinnalla. Retoriikka ei liity vain juhlapuheisiin tai politiikkaan, joihin se helposti assosioidaan. Käytämme retoriikkaa jokapäiväisissä arkisissa keskusteluissakin. (Jokinen 1999a, 46-47; Kaakkuri-Nuuttila 2003.)

Retoriikan tutkimuksessa aineisto nähdään kielellisenä konstruktiona, josta voidaan tarkastella argumentointia tai poetiikkaa. Poetiikassa tarkastellaan tekstissä tai puheessa käytettyjä kielikuvia, käsitteitä ja erotteluja tai rinnastuksia. (Alasuutari 1994, 154-160.) Argumentoinnin tutkimisessa mielenkiinto puolestaan kohdistuu niihin strategioihin,

joilla lukija tai kuulija kussakin tilanteessa halutaan vakuuttaa. Tällöin analysoidaan esimerkiksi, millaisia argumentteja mielipiteiden tai asenteiden perustelemiseen käytetään ja millaisiin konteksteihin nämä argumentit sidotaan. (ks. esim. Billig 1996.) Retorista tutkimusta voidaankin soveltaa esimerkiksi tavanomaisen asennetutkimuksen rinnalle tai sijaan, kuten esimerkiksi Vesala ja Rantanen (1999) ovat maanviljelijöiden yrittäjäidentiteettiä tarkastellessaan tehneet. Retorisessa asennetutkimuksessa tutkittavat saavat eri tavoin argumentoiden kommentoida tutkijan esittämiä väitteitä vapaasti toisin kuin lomaketutkimuksissa, joissa vastaajan tulee valita valmiista vaihtoehdoista parhaiten omiin ajatuksiin sopiva.

Niin kutsutussa uudessa retoriikassa tarkastellaan keinoja, joilla erilaisia väitteitä tehdään uskottaviksi. Retorisessa analyysissä pyritään tunnistamaan ja erittelemään erilaisia retorisia keinoja eli tutkimuksen kohteena on mm. se, millaisia vakuuttamisen keinoja käytetään asioiden perusteluissa. Retoriikassa huomio on etenkin lausumien muotoilussa ja yleisösuhteen tarkastelussa, kun taas diskurssianalyysissä kytketään kielellisen tuottamisen muodot enemmän kulttuuristen merkitysten tuottamisen ja tulkinnan vuorovaikutuksellisten prosessien tarkasteluun. Yhdistettäessä mainitut lähestymistavat puhutaan retorisesta diskurssianalyysistä (ks. diskurssianalyysi). (Jokinen 1999a, 47.)

Retorisessa analyysissä ollaan kiinnostuneita kielellisistä prosesseista analysoimalla, miten todellisuuden versioita pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kuinka lukijoita tai kuulijoita koetetaan saada sitoutumaan niihin (Jokinen 1999b, 126). Argumentointi ajatellaan asemoitumiseksi eli teoiksi ja sosiaaliseksi toiminnaksi, kuten kielenkäyttö yleensäkin kielellisissä tarkasteluissa mielletään. Aineistoina retorisisessa analyysissä voivat olla samankaltaiset aineistot kuin diskurssianalyysissäkin: erilaiset kulttuurituotteet, haastatteluaineistot ja dokumentit. Myös äänitallenteet puheista ja vaikkapa TV-ohjelmat ovat sopivaa materiaalia analyysiin. Retoriseen analyysiin voi tutustua perehtymällä lukemiston lähteisiin.

Keskustelunanalyysi

Keskustelunanalyysin lähtökohtana voi pitää Harvey Sacksin esittämää ajatusta, jonka mukaan keskustelu ei ole kaaos eikä sattumien summaa (Hakulinen 1997, 13). Vuorovaikutus on järjestynyttä toimintaa, jossa merkitykset syntyvät vastaanottajan päättelyprosessista; ilmauksen ja kontekstin yhteisvaikutuksesta. Keskustelunanalyysissä pyritään selvittämään, mitä kaikkea puheenvuoroilla saadaan aikaiseksi. Havainnoinnin kohteena on se, miten keskusteluissa rakennetaan puheteoilla merkityksiä ja vuorovaikutusta eli millaisista mekanismeista, säännöistä ja neuvotteluista keskustelut muodostuvat. (Hakulinen 1997, 13-15.)

Aineistoina toimivat aidot keskustelutilanteet, sillä pyrkimyksenä on selvittää sitä, miten ihmiset toimivat kielen kanssa spontaanisti ja "oikeasti", ei tutkijan muovaamassa tilanteessa, kuten haastattelussa. Keskiössä on keskustelun yhteistoiminnallisuus ja

sen mekanismi eli se, miten merkityksistä neuvotellaan yhteistyössä. Jotta yhteistyö onnistuisi, tulisi keskusteluun osallistujien noudattaa yhteisiä periaatteita ja normeja. Keskusteluanalyysissa kiinnitetään huomiota siihen, miten sujuva (tai sujumaton!) vuorovaikutus saavutetaan: mitä sanotaan, miten ja kuinka non-verbaalinen viestintä taukoineen, naurahduksineen, yskimisineen, mutinoineen ja eleineen ja ilmeineen vaikuttaa keskustelun kulkuun ja vuorovaikutuksen muotoutumiseen. Kiinnostuksen kohteena ovat keskustelun vuorottelut, jaksot ja mahdolliset korjaukset, sillä nämä kolme elementtiä kietoutuvat toisiinsa ja muodostavat perusteet vuorovaikutukselliselle keskustelulle. Analyysissä tutkitaan vuorottelujäsennystä, sekvenssijäsennystä ja korjausjäsennystä. (Hakulinen 1997, 15-17.) Keskusteluanalyysilla on runsaasti yhtymäkohtia etnometodologiaan (ks. Diskurssianalyysin sukulaiset).

Keskusteluanalyysissa litterointi (ks. lisää esim. Seppänen 1997) on hyvin tarkkaa, sillä tavoitteena on saada siirrettyä puhe ja vuorovaikutus paperille mahdollisimman tarkasti aitoa tilannetta mukaillen. Litteroinnissa on tärkeää pitää tulkinnat erillään tilanteesta. Jos analyysissa käytetään muiden tutkijoiden litteroimia aineistoja, on ammattitaitoisen tutkijan syytä kuunnella myös itse nauhoitukset, sillä juuri ne muodostavat analyysin ytimen. Huomio on vuorovaikutuksessa, mutta aineiston käsittelemistä varten vuorovaikutus on siirrettävä paperille, vaikka tämä toimenpide ei teekään täyttä oikeutta puheelle. (Seppänen 1997, 18-19.)

Tunnettu esimerkki keskusteluanalyttisestä tutkimuksesta on Keskustelu lääkärin vastaanotolla (Sorjonen, Peräkylä & Eskola 2001). Useiden tutkijoiden työpanos yhdistyy teoksessa kokonaisuudeksi, jossa käydään läpi sitä, mitä lääkärin vastaanotolla tapahtuu: miten suomalaiset perusterveydenhuollon lääkärit työskentelevät ja miten puolestaan suomalaiset potilaat toimivat lääkärin vastaanotolla. Keskusteluanalyttisesti tarkastellaan videoituja ja nauhoitettuja vastaanottokeskusteluja ja pyritään yksityiskohtaisen analyysin kautta muodostamaan kuvaa lääkärin ja potilaan välisestä vuorovaikutuksesta. Kirjassa käsitellään erilaisia vastaanottotilanteiden yhteistyön rakentumisen tai epäonnistumisen mahdollisuuksia. Tutkimuksen tavoitteena on antaa terveydenhuollon ammattilaisille välineitä ymmärtää ja kehittää omaa työskentelyään sekä tarjota opiskelijoille ja tutkijoille yksi keino tutustua ammatilliseen vuorovaikutukseen. Lisää tutkimusesimerkkejä keskusteluanalyysistä löytyy lukemistosta.

8 Erillisartikkelit

Valokuva-analyysi kulttuurilähtöisen tutkimuksen alueella - esimerkki henkisen ja hengellisen terveyden tutkimuksesta

©Ikali Karvinen, Diakonia-ammattikorkeakoulu & Itä-Suomen yliopisto, 2012

Valokuvien käyttö osana tutkimusmateriaalia

Valokuvien käyttö on luonnollinen osa etnografista tiedontuottamista, mutta toisaalta valokuvien käyttö osana tutkimusmateriaalia on nykyään yleistä myös muilla kuin antropologiseen tai kulttuurintutkimukseen liittyvillä tutkimuksen osa-alueilla. Esimerkkejä valokuvien käytöstä tutkimuksessa löytyy niin historiantutkimuksen, luonnontieteiden kuin terveystutkimuksenkin alueilta. Valokuvien käyttäjän tulee kuitenkin olla selvillä milloin valokuva on osa analysoitavaa tutkimusmateriaalia ja milloin se taas on raportoinnin tai havainnollistamisen apuväline (ks. esimerkiksi Dicks ym. 2006, Kankkunen 2007, Riviera 2010). Useissa tutkimuksissa valokuvien merkitys analysoitavana tutkimusaineistona saattaa olla vähäinen, mutta niiden merkitys tutkimusympäristön ja tutkimukseen osallistuvien havainnollistajana taas merkittävä, ellei jopa aivan oleellinen. Totuus kuvan sisältämän narratiivin voimasta tunnetaan jo vanhassa sanonnassa, jossa kuvan kerrotaan sisältävän enemmän informaatiota kuin tuhat sanaa.

Omassa etnografisessa terveystieteiden alaan lukeutuvassa henkistä ja hengellistä terveyttä kuvaavassa väitöskirjatutkimuksessani hyödynsin valokuvia sekä osana analysoitavaa tutkimusmateriaalia että havainnollistamisen välineenä. Runsas valokuvien määrä mahdollisti niiden monipuolisen käyttämisen eri käyttötarkoituksissa. Tieteellisissä julkaisuissani (Karvinen 2009, 2011, 2012) esillä ovat osin eri valokuvat kuin tutkimusta popularisoineessa valokuvanäyttelyssä (Karvinen 2010).

Valokuva-aineiston hankkimisen lähtökohtia

Tutkija voi hankkia valokuvamateriaalia tutkimustaan varten monin eri tavoin. Arkistot, museot ja lehdet tarjoavat tutkijan käyttöön mielenkiintoista valmiista kuvamateriaalia. Valmiin kuvamateriaalin käyttöä rajoittavat erilaiset käyttöluoehdot, jotka vaihtelevat aineiston haltijan mukaan. Oikeudet kuviin on pääsääntöisesti kuvaajilla. Jos kuvat ottaa

tutkimusta varten ammattikuvaaja, hänen kanssaan pitää sopia kuvien käyttöoikeuksista tutkimuksessa ja tutkimusjulkaisuissa.

Useimmiten tutkijan on hankittava kuvamateriaali itse kuvaamalla. Materiaalin hankkimista ohjaavat ennen kaikkea tutkimuskysymys osakysymyksineen sekä valokuvan käyttötarkoitus. Tutkimustaan varten itse valokuvaavan henkilön ei tarvitse olla kuvaamisen ammattilainen, mutta valokuvaamisen perusteiden tunteminen auttaa laadukkaasti valokuvamateriaalin hankkimisessa. Kuvien laadulla on merkitystä kuvien analysoinnin ja julkaisemisen vaiheissa. Huonolaatuinen tai väärin kohdistettu valokuva ei välttämättä tuota sitä informaatioarvoa, jota tutkija valokuvaltaan analysointivaiheessa odottaisi. Laitteiston on kokemuksen mukaan hyvä olla helppokäyttöinen ja sen käyttökuntoon saattamisen tulee olla nopeaa ja helppoa. Tässä artikkelissa kuvalla tarkoitetaan digitaalikameralla kuvattua valokuvaa.

Tutkimusaineistoksi tehtävä kuva-aineisto kannattaa dokumentoida alusta alkaen huolella. Tunnistetiedon lisäksi oleellisia tietoja jokaisesta kuvasta ovat mm. kuvausajankohta, kuvauspaikka, kuvan kohteet, kuvan mitat, laitteisto ja tiedostomuoto (formaatti). Myös kuvan sisältö tulee kirjata. Katso esimerkkeinä tietovarantoon tallennettujen kuvien tunnistetiedot ja tekstit (liite 8.1). Lisäksi paikkatiedon tallentamiseksi voi hyödyntää myös useista nykykameroista löytyvää GPS-paikannusta.

Oma väitöskirjatutkimusaineistoni (Karvinen 2009) sisälsi yli 800 valokuvaa, joista vain murto-osaa on käytetty tutkimuksen raportoinnin tai popularisoinnin välineenä. Osaksi analysoitavaa tutkimusmateriaalia pääsi vain kaksi valokuvaa tästä laajasta aineistosta. Ensimmäisessä kenttätutkimuksessani käytin kuvausvälineenä helppoa taskukokoista digitaali-kameraa, toisen tutkimuksen aikana taas helppokäyttöistä digitaalista järjestelmäkameraa.

Valokuva-aineiston hankintaa ohjaavat vahvasti tutkimuseettiset näkökulmat. Näihin lukeutuvia kysymyksiä ovat muun muassa kuvattavien tunnistettavuus ja kuvausalueen sensitiivisyys. Ihmisiä kuvattaessa heiltä tulee pyytää lupa kuvien käyttöön ja julkaisemiseen tutkimuksissa.

Valokuva osana tutkimusmateriaalia

Valokuvaaminen voi olla tutkimuksen ainoa tiedonkeruun menetelmä, mutta useimmiten ainakin aloittelevalla tutkijalla valokuvaaminen on yksi aineistonkeruumuoto muun perinteisemmän menetelmän rinnalla. Valokuvalla taas voi olla monia rooleja osana analysoitavaa tutkimusaineistoa. Omassa tutkimuksessani päädyin siihen, että valokuva-aineiston analyysi alistetaan muun tutkimusaineiston analyysin vertailevalle tarkastelulle. Tällöin valokuvien tuottama tieto luokitettiin samoihin ala-, ylä- ja pääkategorioihin kuin muun tutkimusaineiston induktiivisesti suoritettujen aineistonanalyysien tieto oli luokituttu.

Valokuva-aineistoa voidaan analysoida monin eri tavoin tieteenalan ja tutkijan orientaatiosta ja positiosta riippuen. Tärkeämpää kuin tietyn analyysimenetelmän orjallinen käyttö on jatkuva tutkimuskysymysten mielessä pitäminen aineiston analyysin aikana. Aina valmista analyysimenetelmää ei kuitenkaan ole hyödynnettävissä tutkimuksen aihepiirin vuoksi. Näin kävi myös omassa tutkimuksessani. Tämän vuoksi valitsin tutkimusvalokuvien analyysiä ohjaavaksi teoreettiseksi viitekehyykseksi Päivikki Suojasen mainitsemat uskontoetnografisen tutkimuksen päämielenkiinnon kohteet (Suojanen 2000). Hyödynsin tätä viitekehystä analyysimenetelmänä niiltä osin kuin se oli tutkimuskysymysteni valossa järkevää.

Valokuvien analysointiprosessi

Valokuvien analysointiprosessi alkaa oikeastaan jo kuvauspaikalla. Siellä tutkija aloittaa multimediakirjoituksen laatimisen merkitsemällä muistiin valokuvaamisen paikan, ajan ja olosuhteet. Usein kameran toimintoja voi hyödyntää esimerkiksi päivämäärän tallentamisessa.

Multimediakirjoituksen laatiminen jatkuu valmiin valokuvan äärellä. Oheisesta valokuvasta (kuva 1) kirjoitettiin seuraavanlainen multimediakirjoitus:

”Valokuvassa 28-vuotias parantaja esittelee parantamistoiminnassaan käyttämiään rituaalisia välineitä. Valokuva on otettu haastattelussa, jossa parantaja kertoi yrttiparannustoiminnastaan sekä rukouksella parantamisesta. Tämän parantajan toiminnassa yrttiparannustoiminta ja rukouksella parantaminen ovat erillisiä terapeutteja prosesseja, joita hän ei käytä samanaikaisesti kyseessä olevan potilaan hoidossa. Valokuvaa otettaessa parantaja esittelee rukoustoiminnassaan käyttämiään esineitä.” (Karvinen 2009, 227-229)

Raportissa valokuvan yhteyteen lisättiin lisäksi kuvauspäivämäärä, kuvausajankohda sekä tieto siitä, että kyseiseltä henkilöltä on lupa valokuvan käyttämiseen osana tutkimusjulkaisua. Lisäksi kuvattiin kuvauspaikka, tässä tapauksessa:

”Parantajan koti lähellä Kendun sairaalaa (East-Karachuon, Nyanzan provinssi, Kenia).”

Tässä valokuvassa hyödynnetyn valokuva-analyysimenetelmän mukaisesti valokuvan sisältö eriteltiin luokkiin: valokuvassa esiintyvät esineet, valokuvassa esiintyvät rituaalit, rukous, ja pyhän kieli. Näiden kuvausten sisällöt olivat seuraavat:

Valokuvassa esiintyvät esineet: Parantajalla on kädessään kolme rituaalista esinettä, jotka ovat rukousnauha, pyhää vettä sisältävä sininen pullo sekä pyhän veden pirskeleluun tarkoitettu eläimen karvasta tehty huiska.

Kuva 1. Kuvatunniste: Perinteinen parantaja 01

Valokuvassa esiintyvät rituaalit: Parantaja kertoo pyhän veden olevan puhdasta keitettyä vettä, jonka ovat siunanneet seurakunnan papit jumalanpalveluksessa. Pyhää vettä pirstotellaan huiskalla ruokien, ihmisten ja esineiden päälle. Pyhä vesi välittää siunauksen, joka karkottaa ihmisessä olevan demonin pois. Huiskaa käytetään erityisesti ihmisten kokontuessa yhteen, jolloin demonien ja pahojen henkien ajaminen pois on tärkeää. Rukousnauha taas auttaa keskittymään Jumalaan rukouksen aikana. Keskittymällä ajattelemaan Jumalaa Pyhä Henki laskeutuu ja mahdollistaa ihmeitä ja paranemiset.

Rukous: Parantaja kertoo rukoilevansa potilaiden puolesta, jolloin he paranevat. Paranemista voidaan rukoilla yksilön kohdattua mielenterveysongelmia tai lapsettomuutta. Parantaja rukoilee myös noiduttujen ja kirottujen ihmisten puolesta. Kirous voi esiintyä yksilön elämässä mielen, kehon tai hengen alueen ongelmana. Sairaudella voi olla myös luonnollinen selitys, esimerkiksi pitkälle edennyt malaria voi aiheuttaa mielenterveysongelmia. Rukouksen kautta tapahtuu myös muita ihmeitä, se jonka puolesta rukoillaan, saat-

taa esimerkiksi löytää ihmeenomaisesti kaipaamaansa työtä tai kadonneen tavaran.

”Pyhän kieli”: Parantaja kertoo käyttävänsä latinaa kielenä rukouksen niissä osissa, jolloin hän kutsuu Pyhää Henkeä tekemään ihmeitä.

Analyysin tarkasteleminen osana kokonaistutkimuksen tuloksia

Tässä tutkimuksessa valokuvan sisällön erittelyn jälkeen kaikkia analyysikuvauksen luokkia tarkasteltiin yhtenä kokonaisuutena ja tästä muodostettiin tiivis analyysikirjoitus. Kyseisen kuvan analyysikirjoitus oli seuraavanlainen:

Valokuvassa parantaja esittelee rituaalisia esineitä, jotka toimivat siltana näkyvän todellisuuden ja kosmisen yhteisön välillä. Näkyvässä todellisuudessa ilmenevä sairaus tai ongelma ja kosmisesta yhteisöstä tuleva ratkaisu kohtaavat näissä kolmessa rituaalisessa esineessä. Terapeuttisessa prosessissa parantaja käyttää rituaalisia esineitä kutsuakseen kosmista yhteisöä aktiiviseen toimintaan ongelman ratkeamiseksi tai sairauden paranemiseksi. Tässä parannustoiminnassa kosmiseen yhteisöön kuuluvat Pyhä Henki, Jumala ja pahat henget. Kosminen yhteisö todellistuu kirouksena, joka aiheuttaa sairauden sekä paranemisenä, jossa kosminen yhteisö, tässä tapauksessa Pyhä Henki, toimii aktiivisesti sairauden parantajana, ihmisen eheyttäjänä ja kirouksen purkajana.

Analyysin seuraavassa vaiheessa analyysikirjoituksen sisältöä tarkasteltiin suhteessa muuhun aineistoon. Edellä esitetystä analyysikirjoituksesta muodostettiin seuraava erittelevä kirjoitus.

Analyysin sisällön vertaaminen muuhun tutkimusaineistoon: Muun aineiston analyysissä on tullut esille sairauksien selittäminen yliluonnollisella alkupe-
rällä. Tässä rukoustoiminnassa, jota valokuvassa esiintyvät rituaaliset esineet todentavat, pyydetään kosmista yhteisöä puuttumaan aktiivisesti terapeutiseen prosessiin. Tämä tukee muusta aineistosta esille nousevia tulkintoja siitä, että yliluonnollinen selittävä tekijä liitetään useimmiten yhteisössä sairauden alkuperään ja sairaudesta paranemiseen. Vaikka tämän parantajan toiminnassa rukous toimii itsenäisenä elementtinä terapeuttisessa prosessissa, on rukouksella rituaalisten esineiden kautta symbioottinen suhde aineeseen. Ainetta tässä kuvaavat rituaaliset esineet. Valokuvan konkreettiset rituaaliset esineet todentavat uskon kosmiseen todellisuuteen ja rukouksen parantavaan voimaan, joilla on henkistä ja hengellistä sekä kokonaisterveyttä tukeva vaikutus.

Tämän lisäksi sisältö eriteltiin vielä luokkiin jotka vastasivat muun tutkimusaineiston luokittelua. Näin valokuva-analyysin tuottama aineisto tuotti siis sisältöjä alaluokkiin, pääluokkiin ja näitä yhdistäviin yläkategorioihin. Valokuva kuvattiin myös keskeisten käsitteiden avulla, joita tämän kuvan kohdalla olivat käsitteet:

- henkiparannustoiminta, jossa elementtinä rukous
- yliluonnollinen toimii parantajaa hyväksi käyttäen
- rukous terapeuttisen prosessin alullepanijana
- rituaaliset välineet siltana kosmiseen yhteisöön.

Oppimistehtävä

Tämä oppimistehtävä soveltuu osaksi metodiopintoja eri tieteenalojen kandidaatti- tai maisteriopinnoissa sekä ammattikorkeakouluopinnoissa.

Tehtävän tavoitteet:

Oppimistehtävän tavoitteena on oppia tarkastelemaan kriittisesti valokuvan ja valokuvaamisen merkitystä osana tutkimuksen tekemisen prosessia ja tutkimusaineistoa.

Oppimistehtävän tekemisen jälkeen opiskelija:

- ymmärtää, mistä erilaista valokuvamateriaalia voidaan hankkia tutkimusta varten
- on tietoinen, millaiset tutkimuseettiset näkökohdat liittyvät valokuvien käyttöön tutkimuksessa
- hallitsee multimediakirjoituksen laatimisen valmiista valokuva-aineistosta
- löytää valokuvista tutkimuskysymyksen kannalta merkityksellisiä elementtejä ja osaa kuvata niitä esseemäisessä kirjoituksessa.

Oppimistehtävässä käytettävä materiaali:

Oppimistehtävän osassa yksi voidaan käyttää tietovarantoon tallennettua valokuvamateriaalia tai omaan oppimistehtävään tai tutkimukseen liittyvää valokuvaa. Oppimistehtävän osa kaksi perustuu tietovarantoon tallennetulle valokuvalle.

Oppimistehtävän tuotokset:

- Oppimistehtävän osion yksi tuotoksena syntyy noin 200 sanan mittainen multimediakirjoitus valokuvasta.
- Oppimistehtävän osion kaksi tuotoksena syntyy 500-700 sanan mittainen esseemäinen kirjoitus.

Ohjeet oppimistehtävän tekemiseen:

Tämä oppimistehtävä on kaksiosainen.

Osa I.

Järjestelmään on tallennettu Karvisen tutkimusaineistoon lukeutuva valokuva tunnistella *Perinteinen parantaja kuva numero 02*. Tutustu valokuvaan ja sitä koskeviin tunnistetietoihin (kuvausajankohta ja -paikka, asiasanat) sekä lue alkuperäistutkimuksen tiivistelmä (liite 8.2) saadaksesi käsityksen, minkä tyyppisestä tutkimuksesta on ollut kysymys. Laadi kyseisestä valokuvasta lyhyt multimediakirjoitus hyödyntäen tekstissä ja aineistossa esitettyjä muita multimediakirjoituksia. Vaihtoehtoisesti voit laatia multimediakirjoituksen omasta oppimistehtävään tai tutkimukseesi liittyvästä valokuvasta.

Osa II.

Valitse tietovarantoon tallennetuista valokuvista yksi. Tarkastele valokuvaa ja siitä kirjoitettua multimediakirjoitusta sekä kuvan taustatietoja. Pohdi millaisia eettisiä näkökulmia kyseisen kuvan käyttöön tutkimuksessa liittyy. Tarkastele myös kriittisesti, millaista tietoa tästä valokuvasta voidaan saada Karvisen (2009) tutkimuksen tutkimuskysymykseen: *”Kuvailla, millaisia henkisen ja hengellisen terveyden käsityksiä Kendun sairaalan henkilökunnalla ja potilailla sekä sairaalassa asioivilla kyläläisillä on”*. Millaisin menetelmin kuvaa voitaisiin mielestäsi analysoida? Tarkastele edellä mainittuja asioita pohdiskelevassa essee-kirjoituksessa, jonka pituus on 500-700 sanaa.

Lähteet

Dicks, Bella & Soyinka, Bambo & Coffey Amanda 2006: Multimodal ethnography. *Qualitative research* 6 (1), 77-96.

Kankkunen, Tarja 2007: Monimediaisuuden äärellä. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana*. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 177-205.

Karvinen, Ikali 2009: Henkinen ja hengellinen terveys. *Etnografinen tutkimus Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä*. Kuopion yliopiston julkaisu D. *Lääketiede* 451. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Karvinen, Ikali 2010: Poika ja tulevaisuus. *Tutkimusvalokuvia*. Omakustanne. Helsinki.

Karvinen, Ikali 2012: Visual Ethnography in the Research of Spiritual Health. *Nursing: caring to know, knowing to care*. International nursing conference. Abstrakti. Saatavissa: <http://abstracts.rnao.ca/node/928>. 1.11.2012.

Karvinen, Ikali & Vaskilampi, Tuula & Kauhanen, Jussi 2012: Henkinen ja hengellinen terveyskäsitys afrikkalaisen uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden kuvamana. *Diakonian tutkimus* (1) 2012, 114-130.

Riviera, Diana 2010: *Picture this: a review of doing visual ethnography*. Images, media,

and representation in research by Sarah Pink. *The qualitative report* 15 (4), 988-991.

Suojanen, Päivikki 2000: *Uskontotieteen portailla. Historiaa ja tutkimussuuntia*. Tietoli-
pas 163. Helsinki: SKS-kirjat.

Liite 8.1. Tunnistetietoihin liittyvät valokuvat. Yläriivi oikealta vasemmalle: kuva 01, kuva 02, alarivi: kuva 03, kuva 04.

Liite 8.1 Kuvan tunnistetiedot ja tekstit

Kuvan tunnistetieto:	<i>Perinteinen parantaja kuva numero 01</i>
Valokuvan nimi:	<i>Voimalla sairautta vastaan, valokuva II</i>
Kuvausajankohta:	<i>17.1.2008, klo 8:52</i>
Kuvauspaikka:	<i>Parantajan koti lähellä Kendun sairaalaa (East-Karachuon, Nyanzan provinssi, Kenia).</i>
Mitat (kuva-pisteinä):	<i>2272 x 1704</i>
Laitteisto (merkki ja malli), formaatti:	<i>Canon, Digital Ixus 40 JPEG image</i>
Kuvan asiasanat:	<i>vainajahenget, henget, henkiparannus</i>
Multimediakirjoitus eli kuvaus valokuvasta:	<i>Valokuvassa 28-vuotias parantaja esittelee parantamistoiminnassaan käyttämiään rituaalisia välineitä. Valokuva on otettu haastattelussa, jossa parantaja kertoi yrttiparannustoiminnastaan sekä rukouksella parantamisesta. Tämän parantajan toiminnassa yrttiparannustoiminta ja rukouksella parantaminen ovat erillisiä terapeuttisia prosesseja, joita hän ei käytä samanaikaisesti kyseessä olevan potilaan hoidossa. Valokuvaa otettaessa parantaja esittelee rukoustoiminnassaan käyttämiään esineitä.</i>

Kuvan tunnistetieto:	<i>Perinteinen parantaja kuva numero 02</i>
Valokuvan nimi:	<i>Diagnoosi, valokuva II</i>
Kuvausajankohta:	<i>23.1.2008, klo 12:46</i>
Kuvauspaikka:	<i>Parantajan työpaikka lähellä Kendu Bayssa (Nyanzan provinssi, Kenia).</i>
Mitat (kuva-pisteinä):	<i>2272 x 1704</i>
Laitteisto (merkki ja malli), formaatti:	<i>Canon, Digital Ixus 40 JPEG image</i>
Kuvan asiasanat:	<i>parantaja, perinteinen lääketiede, välineet</i>
Multimediakirjoitus eli kuvaus valokuvasta:	<i>Multimediakirjoitusta ei esitetä oppimistehtävän vuoksi.</i>

Kuvan tunnistetieto:	<i>Herbalisti kuva numero 03</i>
Valokuvan nimi:	<i>Yrtit hoitavat parantavissa käsissä</i>
Kuvausajankohta:	<i>15.1.2008, klo 10:12</i>
Kuvauspaikka:	<i>Parantajan koti lähellä Kendun sairaalaa (East-Karachuon, Nyanzan provinssi, Kenia).</i>
Mitat (kuva-pisteinä):	<i>2272 x 1704</i>
Laitteisto (merkki ja malli), formaatti:	<i>Canon, Digital Ixus 40 JPEG image</i>
Kuvan asiasanat:	<i>yrttiparantaja, yrtit, vaihtoehtois-hoidot</i>
Multimediateksti eli kuvaus valokuvasta:	<i>Kuvassa iäkäs yrttejä parannustoiminnassa käyttävä henkilö esittelee yrttiparannustoiminnassa käytettävää kasvia. Yrttiparannustoiminnassa kasvia, kasvin osaa tai kasvin osien ja muiden aineiden yhdistelmää käytetään estämään sairauksien puhkeamista, parantamaan sairauksia tai jotta asioita voitaisiin muuttaa potilaan elämässä.</i>

Kuvan tunnistetieto:	<i>Perinteinen parantaja kuva numero 04</i>
Valokuvan nimi:	<i>Ikiaikainen viisaus, valokuva II</i>
Kuvausajankohta:	<i>22.1.2008, klo 17:48</i>
Kuvauspaikka:	<i>Parantajan koti, Oyugisin kaupunki, (Nyanzan provinssi, Kenia)</i>
Mitat (kuva-pisteinä):	<i>2272 x 1704</i>
Laitteisto (merkki ja malli), formaatti:	<i>Canon, Digital Ixus 40 JPEG image</i>
Kuvan asiasanat:	<i>parantaja, välineet, parantajan asu</i>
Multimediateksti eli kuvaus valokuvasta:	<i>Kuvassa esiintyy 53-vuotias perinteinen parantaja, joka yhdistää hoidoissaan henkisiä elementtejä ja yrttejä. Kuvassa on esillä potilaan diagnosoinnissa tarvittavia välineitä.</i>

Liite 8.2 Alkuperäistutkimuksen tiivistelmä

TIIVISTELMÄ

Karvinen, Ikali. Henkinen ja hengellinen terveys. Etnografinen tutkimus Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä.

Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 451. 2009.

Tutkimuksen lähtökohdat ja metodologiset valinnat:

Tässä kansanterveystieteen ja terveys sosiologian tutkimusalaan kuuluvassa väitöskirjatutkimuksessa kuvataan henkistä ja hengellistä terveyttä etnofilosofista lähestymistavan avulla. Tutkimus toteutui kohdennettuna etnografisena tutkimuksena Kendu Bayn sairaalassa, Kendu Bayn kylässä sekä sen lähialueilla Nyanzan provinssissa Keniassa. Alue on luonnon asuma-alueita Victoriajärven tuntumassa. Tämän tutkimuksen tarkoituk-

senä on tuottaa tietoa henkisestä ja hengellisestä terveydestä ja kuvata Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksiä. Tutkimus kuuluu Kuopion yliopiston kansanterveystieteen yksikön tutkimusprojektiin ”Vertaileva terveyskulttuuri: terveys käsitteenä ja arvona suomalaisessa kulttuurissa ja sen kansainvälinen vertailu”. Tutkimus käsittää kirjallisuuskatsauksen henkisen ja hengellisen terveyden käsitteistä. Aihealueen kirjallisuus ymmärretään osana tutkimuskenttää. Varsinaisen kenttätutkimusaineiston keräämisen tukena on käytetty suomalaista pilottitutkimusaineistoa, jossa selvitettiin lääketieteen opiskelijoiden mielipiteitä terveydestä henkisenä ilmiönä.

Aineistonkeruu:

Tutkimusaineisto kerättiin havainnoimalla, haastattelemalla ja valokuvaamalla. Haastattelut toteutettiin sekä yksilö-, pari- että ryhmähaastatteluina. Näiden lisäksi sairaanhoitajaopiskelijat kirjoittivat neljä esseekirjoitusta tutkimusta varten. Tutkimukseen osallistui kaikkiaan 99 henkilöä. Valokuva-aineistoa kertyi yli 800 kuvan verran, josta pientä osaa käytettiin aineiston analyysissä ja tutkimustulosten raportoinnissa.

Aineiston analyysi:

Tutkimusaineisto analysoitiin osittain induktiivisella sisällönanalyysimenetelmällä ja osittain aineistolähtöisellä laadullisella sisällönerittelyn menetelmällä. Induktiivinen sisällönanalyysi ohjasi sisällönerittelyä. Merkittävin analyysin muoto oli aineiston jatkuva analysointi kenttätutkimusjakson aikana. Valokuvat analysoitiin kuvaustilannetta ja kuvan sisältöä eritellen. Valokuvien analyysin perustana toimivat Suojasen (2000) esittämät kriteerit siitä, mitä tutkijan tulee huomioida kerätessään aineistoa uskonnollisesta kielestä ja viestinnästä.

Tutkimustehtävät:

Tutkimustehtävinä oli (I) kuvailla millaisia henkisen ja hengellisen terveyden käsityksiä Kendun sairaalan henkilökunnalla ja potilailla sekä kyläläisillä on, sekä (II) muodostaa malli sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä.

Tutkimustulokset:

Tutkimustulokset kuvaavat Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendun kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsitystä. Aineistosta nousseiden henkisen ja hengellisen terveyden käsitysten pohjalta syntyi malli, joka kuvaa tutkimusyhteisön elämää osana symboliavaruuksia, jossa ovat voimakkaasti läsnä näkyvä

ja näkymätön todellisuus kosmisena yhteisönä. Näkymättömään todellisuuteen kuuluvat muun muassa vainajien henget, demonit ja Jumala. Mallissa käsitys henkisestä ja hengellisestä terveydestä jakaantuu (1) henkistä ja hengellistä terveyttä selittäviin tekijöihin, (2) henkistä ja hengellistä terveyttä tukeviin tekijöihin ja (3) henkistä ja hengellistä terveyttä uhkaaviin tekijöihin. Mallin mukaan yliluonnollinen on selittävä tekijä sairastumiselle, sairaana olemiselle ja paranemiselle. Myös käsitys ravinnosta, yksilön suhde häntä ympäröivään kulttuuriin ja yksilön kyky eksistentiaaliseen pohdintaan osoittautuivat henkistä ja hengellistä terveyttä selittäviksi tekijöiksi. Mallissa henkistä ja hengellistä terveyttä tukeviksi tekijöiksi osoittautuivat taas spiritualiteettia tukeva hoitotyö sekä moraal- ja terveystieteet. Merkittävää spiritualiteetin tukemista esiintyi sekä sen modernissa että perinteisessä muodossa. Henkistä ja hengellistä terveyttä uhkaaviksi tekijöiksi sen sijaan osoittautuivat mielenterveysongelmien väärindiagnosointi ja yhteisön vähäinen suojautuminen sitä haavoittavilta tekijöiltä.

Yleinen suomalainen asiasanasto:

etnografia; hengellisyys; henkinen hyvinvointi; kansanterveystiede; Kenia; kenttätutkimus; koettu terveys; terveydentila; terveys; terveys sosiologia; uskontoetnografia

Lähteet

Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti 1994: Laadullinen tutkimus 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti 2000: Hypoteettisesta universumista ja tilastollisista yhteyksistä johtolankoina. *Sosiologia* 37 (2), 151-154.

Andersson, Gunvor 1998: Barnintervju som forskningsmetod. *Nordisk Psykologi* 1, 18-41.

Anttila, Pirkko 1996: Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Helsinki: Akatiimi.

Aro, Jari 2001: Retoriikka, refleksiivisyys ja sosiologia. *Sosiologia*, 38 (1), 32-34.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1994: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Billig, Michael 1996: *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: University Press.

Blake, Andrew 2004: Harry Potterin ilmestys. Lastenkirjallisuus globalisoituvassa maailmassa. Tampere: Vastapaino.

Burr, Vivien 2003: *Social constructionism*. London: Routledge.

Coch, Lester & French, John 1948: Overcoming resistance to change. Julkaisussa *Human Relations*. Vol. 1 (4), 512-532.

Corti, Louise & Thompson, Paul 2004: Secondary analysis of archived data. Teoksessa Clive Seale & Giampietro Gobo & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative research practise*. London: SAGE, 327-343.

Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.) 1998: *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks: SAGE.

Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 1998: Introduction: Entering the field of qualitative research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks: SAGE, 1-34.

Dey, Ian 2004: Grounded theory. Teoksessa Clive Seale & Giampietro Gobo & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. London: SAGE, 80-93.

Dicks, Bella & Soyinka, Bambo & Coffey Amanda 2006: Multimodal ethnography. *Qualitative research* 6 (1), 77-96.

Eskola, Jari 1995: Faktorianalyysi ja diskursiiviset tulkinnat. Teoksessa Jari Eskola & Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (toim.) Ihmistieteiden 1990 luvun metodologiaa etsimässä. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C8, 247-258.

Eskola, Jari 1997: Eläytymismenetelmäopas. Tampere: TAJU.

Eskola, Jari (toim.) 1998a: Johdanto eli näkökulmia tieteelliseen kirjoittamiseen. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Kirjoituksia tieteellisestä kirjoittamisesta. Tampere: TAJU, 7-35.

Eskola, Jari 1998b: Yhteiskirjoittaminen ja "yhteis" kirjoittaminen tieteellisen tuottamisen prosesseina. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Kirjoituksia tieteellisestä kirjoittamisesta. Tampere: TAJU, 73-91.

Eskola Jari 2001a: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 133-157.

Eskola, Jari 2001b: Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 69-84.

Eskola, Jari 2003. Tutkijan monet valinnat. Ihmettelyä laadullisen aineiston äärellä. Teoksessa Jari Eskola & Sami Pihlström (toim.) Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopio University Press 2003, 137-160.

Eskola, Jari & Saaranen, Anita 2001: Työmies on palkkansa ansainnut - ja jääkiekkoilija juhhlansa? Yhteiskuntapolitiikka 66 (34), 351-359.

Eskola, Jari & Saaranen, Anita 2003: Suomalaisen hiihdon menetetty maine? Hiihdon tulevaisuus ja eläytymismenetelmä. Liikunta ja Tiede 5-6/2003, 52-59.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Etiikkaa ihmistieteille 2006. Toimittaneet Hallamaa, Launis, Lötjönen ja Sorvari. Tietolipas 211. SKS, Helsinki.

Flick, Uwe 1998: An introduction to qualitative research. London: SAGE.

Grönfors, Martti 1982: Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Helsinki: WSOY.

Hakulinen, Auli 1997: Johdanto. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) Keskustelunanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 13-17.

Hart, Elizabeth & Bond, Meg 1995: Action Research for health and social care. A guide to practice. Buckingham: Open University Press.

Heikkilä, Matti & Leppänen, Anne 1999: Sosiaaliturvan väärinkäyttö. Tutkimus viranomaisten tietoon tulleista sosiaaliturvan väärinkäytöksistä. Stakes, aiheita 33/1999. Helsinki.

Heikkinen, Hannu L. T. 2001: Narratiivinen kertomus - todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.

Hepburn, Alexa & Potter, Jonathan 2004: Discourse analytic practice. Teoksessa Clive Seale & Giampietro Gobo & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) Qualitative research practice. London: SAGE, 180-196.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004: Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna 2006: Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 2/2006, 162-173.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu 2006: Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula: Haastattelu tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189-222.

Hyvärinen, Matti: Eletty ja kerrottu kertomus. Sosiologia 4/2004, sivut 297-309.

Hyvärinen, Matti: Johdatus narratiiviseen tutkimukseen. Sosiologia 3/2004, sivut 242-246.

Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tampereensis; 696. Tampere.

Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja 2000: Vapautumisen tarinat. Teoksessa Anja Koski-Jännes & Antti Jussila & Vilma Hänninen: Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 197-226.

Jokinen, Arja 1999a: Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37-53.

Jokinen, Arja 1999b: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126-159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54-97.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2002: Yhdessä kirjoittaminen. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 109-118.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993a: Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17-47.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993b: Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1999: Litterointikonventiot. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 265-266.

Jussila, Juhani 1998: Tieteellisen terminologian käyttö ja tekstin ymmärrettävyys. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Kirjoituksia tieteellisestä kirjoittamisesta. Tampere: TAJU, 45-59.

Juvonen, Tuula 2002: Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Tampere: Vastapaino.

Kaakkuri-Nuuttila, Marja-Liisa 2003: Retoriikka. Teoksessa Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus, 233-272.

Kankkunen, Tarja 2007: Monimediaisuuden äärellä. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma ja Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 177-205.

Karisto, Antti & Seppälä, Ullamaija 2004: Maukas gradu. Valmistusvihjeitä tutkielman tekijöille. Tampere: Vastapaino.

Karvinen, Ikali 2009: Henkinen ja hengellinen terveys. Etnografinen tutkimus Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 451. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Karvinen, Ikali 2010: Poika ja tulevaisuus. Tutkimusvalokuvia. Omakustanne. Helsinki.

Karvinen, Ikali 2012: Visual Ethnography in the Research of Spiritual Health. Nursing: caring to know, knowing to care. International nursing conference. Abstrakti. Saatavissa: <http://abstracts.rnao.ca/node/928>. 8.6.2012.

Karvinen, Ikali & Vaskilampi, Tuula & Kauhanen, Jussi 2012. Henkinen ja hengellinen terveystieteiden afrikkalaisen uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden kuvaamana. Diakonian tutkimus (1) 2012, 114-130.

Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) 2002: Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino.

Kirk, Jerome & Miller, Marc L. 1986: Reliability and validity in qualitative research. Qualitative research methods, Volume 1. Beverly Hills: SAGE.

Kirmanen, Tiina 1999: Haastattelu lapsen ja aikuisen kohtaamisena - kokemuksia lasten pelkojen tutkimuksesta. Teoksessa Isto Ruoppila & Eeva Hujala & Kirsti Karila & Jarmo Kinos & Pirkko Niiranen & Mikko Ojala (toim.) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena, 94-217.

Kirmanen, Tiina 2000: Lapsi ja pelko. Sosiaalipsykologinen tutkimus 5-6-vuotiaiden lasten peloista ja pelon hallinnasta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 78. Kuopio.

Kitzinger, Celia 2004: Feminist approaches. Teoksessa Clive Seale & Giampietro Gobo & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. London: SAGE, 125-140.

Knuuttila, Seppo 1994: Kaiken kattava kulttuuri? Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus*. Johdanto. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Koistinen, Tero & Sevänen, Eerikki & Turunen, Risto 1995: Johdanto. Populaari- ja massakulttuurin tutkimisen lähtökohdista. Teoksessa Tero Koistinen & Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.) *Musta lammas*. Kirjoituksia populaari- ja massakulttuurista. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia. Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998: Työtön: tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kylmä, Jari & Pietilä, Anna-Maija & Vehviläinen-Julkunen, Katri 2002: Terveyden edistämisen lähtökohtia. Teoksessa Anna-Maija Pietilä & Tuovi Hakulinen & Eila Hirvonen & Päivikki Koponen & Eeva-Maija Salminen & Kirsi Sirola (toim.) *Terveyden edistäminen*. Uudistuvat työmenetelmät. Helsinki: WSOY, 62-76.

Laakso, Hilikka 2000: Äidin suru alle seitsemänvuotiaan lapsen kuoleman jälkeen. *Acta Universitatis Tamperensis* 724. Tampere.

Lee, Raymond M. 1993: *Doing research on sensitive topics*. London: SAGE.

Lewin, Kurt 1948: Action research and minority problems. Teoksessa G. W. Lewin (toim.) *Resolving social conflicts: Selected papers on group dynamics by Kurt Lewin*. New York: Harper and Brothers, 201-216.

Lewin, Kurt 1951: *Field theory in social science*. New York: Harper.

Lonka, Irma & Lonka, Kirsti & Karvonen, Pirjo & Leino, Pirkko 2002: *Taitava kirjoittaja*. Opiskelijan opas. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Luostarinen, Heikki & Väliverronen, Esa 1991: *Tekstinsyöjät: yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Tampere: Vastapaino.

Luukka, Minna-Riitta 2002: Mikä tekee tekstistä tieteellisen. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino, 13-28.

Martikainen, Marja & Haverinen, Liisa 2004: Grounded theory -menetelmä kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Pertti Kansanen & Kari Uusikylä (toim.): *Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät*. Jyväskylä: PS-kustannus, 133-157.

McCabe, Donald, L. & Trevino, Linda Klebe 1993: Academic Dishonesty: Honor Codes and Other Contextual Influences. *Journal of Higher Education* 64 (5), 522-538.

Mäkelä, Klaus 1987: Yhteiskuntatieteellisen tiedonhankinnan eettiset säännöt ja tietosuoja. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Helsinki: Tammi, 180-195.

Mäkelä, Klaus 1990: Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.

Parker, Ian & the Bolton Discourse Network 1999: *Critical Textwork: an introduction to varieties of discourse and analysis*. Buckingham: Open University Press.

Parker, Ian 2002: *Critical discursive psychology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Pelkonen, Risto & Louhiala, Pekka 2002: Ihminen lääketieteellisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Sakari Karjalainen & Veikko Launis & Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 126-136.

Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko 2002: Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Sakari Karjalainen & Veikko Launis & Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 42-57.

Pihlaja, Juhani 2001: *Tutkielmaa tekemään*. Lahti: Soceda.

Pink, Sarah 2004: *Visual methods*. Teoksessa Clive Seale & Giampietro Gobo & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. London: SAGE, 391-406.

Potter, Jonathan 1996: *Representing reality. Discourse, rhetoric and social construction*. London: SAGE.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987: *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: SAGE.

Puusniekka, Anna & Eskola, Jari & Itäpuisto, Maritta & Launonen, Mirka & Rautsiala, Tarja 2003: Arka aihe = arka paikka? Teoksessa Jari Eskola & Anja Koski-Jännes & Eija Lamminluoto & Anita Saaranen & Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) 2003. *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio: Kuopio University Press, 43-72.

Ruoppila, Isto 1999: Lasten tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Isto Ruoppila & Eeva Hujala & Kirsti Karila & Jarmo Kinos & Pirkko Niiranen & Mikko Ojala (toim.) *Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä*. Jyväskylä: Atena, 26-51.

Räisänen, Ulla 2003: Masentuneet nuoret mediassa: riskiryhmiä ja masennuksen orjia. Teoksessa Tuija Modinos & Annika Suoninen (toim.) *Merkkillinen media. Tekstit nuorten arjessa*. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Read before you cite! 2005: On line -dokumentti <http://www.arxiv.org/ftp/cond-mat/papers/0212/0212043.pdf> (26.2.2005).

Riviera, Diana 2010: *Picture this: a review of doing visual ethnography. Images, media, and representation in research by Sarah Pink*. *The qualitative report* 15 (4), 988-991.

Saaranen, Anita & Eskola, Jari 2003: *Narratiiveja narratiiveista. Eläytymismenetelmä-aineiston koettelua*. Teoksessa Jari Eskola & Anja Koski-Jännes & Eija Lamminluoto &

Anita Saarinen & Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita. Kuopio University Press, 143-162.

Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari 2001: Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I - Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus, 158-169.

Seppälä, Pauliina 1999: Kielletyt aineet ja niiden merkitys teknokulttuurissa. Yhteiskuntapolitiikka 4, 359-368.

Seppänen, Eeva-Leena 1997: Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) Keskustelunanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 18-31.

Siekinen, Kirsi 2001: Syvähaastattelu. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 43-58.

Silverman, David 1993: Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction. London: SAGE.

Sorjonen, Marja-Leena & Peräkylä, Anssi & Eskola, Kari 2001: Keskustelu lääkärin vastaanotolla. Tampere: Vastapaino.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1990: Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques. Newbury Park: SAGE.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1998: Basics of qualitative research. Techniques and procedures of developing grounded theory. Thousand Oaks: SAGE.

Suojanen, Päivikki 2000: Uskontotieteen portailla. Historiaa ja tutkimussuuntia. Tietolipas 163. Helsinki: SKS-kirjat.

Suoninen, Eero 1993: Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 48-74.

Suoninen, Eero 1997: Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampere: Tampereen yliopisto.

Suoninen, Eero 1999a: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17-36.

Suoninen, Eero 1999b: Vuorovaikutuksen mikromaisen analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 101-125.

Suoranta, Juha 1995: Laadullisen tutkimuksen kurjuus opiskelijoiden kertomana. Kasvatus 26 (1), 15-23.

Suoranta, Juha & Eskola, Jari 1995: Empiirinen tutkimus teoreettisen tutkimuksen vaiheista. Teoksessa Jari Eskola & Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (toim.) Ihmistieteiden

1990 luvun metodologiaa etsimässä. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C8, 185-199.

Suoranta, Juha 2001: Populaarikulttuurin tuotteiden analyysi: kohti kriittistä elokuva-lähtöistä aikalaisanalyysia. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 188-210.

Syrjälä, Leena 2001: Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 203-217.

Toivonen, Timo 1999: Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. Porvoo: WSOY.

Tuomi, Jouni. & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Törrönen, Jukka 2002: Tieteellisen tekstin rakenne. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 29-49.

Töttö, Pertti 2000a: Kuvitteellisesta perusjoukosta. Sosiologia 37 (2), 148-151.

Töttö, Pertti 2000b: Pirullisen positivismin paluu: laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.

Töttö, Pertti 2004: Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.

Uusitalo, Hannu 2001: Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.

Varto, Juha 1992: Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vesala, Kari & Rantanen, Teemu 1999: Pelkkä puhe ei riitä: maanviljelijän yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino.

Vuokila-Oikkonen, Päivi & Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja 2001: Kertomukset hoitotieteellisen tiedon tuottamisessa: Narratiivinen lähestymistapa. Teoksessa Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY, 81-115.

Väliverronen, Esa 2002: Kirjoittaminen prosessina. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 83-94.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tietosuoja 1987. Suomen Akatemian julkaisuja 1/1987, Helsinki.

Yin, Robert K. 1994: Case study research - design and methods. Newbury Park, Ca: SAGE.

Lukemisto: Kvalitatiivisten menetelmien oppikirjoja ja esimerkkejä erilaisin menetelmin tehdyistä tutkimuksista

Lukemiston ovat laatineet Merja Kinnunen, Jaana Vuori ja Marja Alastalo menetelmäkursseilleen yhteistyössä useiden opettajien ja tutkijoiden kanssa. Muiden MOTV-dokumenttien tapaan lukemisto on vapaasti kaikkien käytettävissä.

Yleisoppikirjoja | Haastattelusta | Etnografiasta | Diskurssianalyyseista | Semiotiikasta | Kertomuksista ja elämäkertoista | Retoriikasta | Tekstintutkimuksesta kielitieteessä | Audiovisuaalisen kulttuurin ja kuvan tutkimuksesta | Toimintatutkimuksesta | Muistelutyöstä | Eläytymismenetelmästä | Historiantutkimuksesta yhteiskuntatutkimuksena | Fenomenografiasta | Fenomenologiasta | Tapaustutkimuksesta | Tutkimusetiikasta

YLEISOPPIKIRJOJA JA MENETELMÄKESKUSTELUA

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä; PS-kustannus.

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä; PS-kustannus.

Alasuutari, Pertti (2001) Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino. 3. uud. painos. (Englanniksi *Researching Culture. Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage 1995.)

Bauer, M. & Gaskell, G. (toim.) (2000) *Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook*. London: Sage.

Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna, S. (1994) *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.

Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna, S. (1998) *The Landscape of Qualitative research. Theories and Issues*. London: Sage.

- Devine, Fiona & Heath, Sue (1999) *Sociological Research Methods in Context*. Houndmills; Palgrave.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Flick, Uwe (1998) *Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.
- Järviluoma, Helmi & Moisala, Pirkko & Vilkkö, Anni (2003) *Gender and Qualitative Methods*. London; Sage.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kananen, Jorma (2008) *Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Laine, Markus (toim.) & Bamberg, Jaakko (toim.) & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus
- Lehtonen, Mikko (1996) *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Leskinen, Jaakko (toim.) (1995) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki: kuluttajatutkimuslaitos.
- Liljeström, Marianne (toim.) (2004) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Mason, Jennifer (1997) *Qualitative researching*. London: Sage.
- May, Tim (1997) *Social Research*. Buckingham: Open University Press.
- Mäkelä, Klaus (toim.) (1990) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pilcher, Jane & Coffey, Amanda (eds.) (1996) *Gender and Qualitative Research*. Aldershot: Avebury.
- Ribbens & Edwards (toim.) (1998) *Feminist Dilemmas in Qualitative Research. Public Knowledge and Private Lives*. London: Sage.
- Silverman, David (1993) *Interpreting Qualitative Data*. London: Sage.
- Silverman, David (2000) *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. London: Sage.
- Syrjäläinen, Eija & Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (2007) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Töttö, Pertti (2000) *Pirullisen positivismin paluu*. Tampere: Gaudeamus.
- Töttö, Pertti (2004) *Syvällistä ja pinnallista. teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaali-tutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Viinamäki, Leena (toim.) & Saari, Erkki (toim.) (2007) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Willig, Carla (2001) *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Buckingham: Open University Press.

HAASTATTELUSTA

- Arksey, Hilary & Knight, Peter (1999) *Interviewing for Social Scientist*. London: Sage.
- Baker, Carolyn D. (1997) *Membership Categorization and Interview Accounts*. Teoksessa Silverman, David (toim.) *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage, 130-143.
- Chase, Susan (1995): *Taking Narrative Seriously: Consequences for Method and Theory in Interview Studies*. Teoksessa Josselson, Ruthellen & Lieblich, Amia (eds.): *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives. Vol 3*. Sage, Thousand Oaks, 1-26.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) *Teemahaastattelu: opit ja opetukset*. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.
- Falk, Pasi & Mäenpää, Pasi (1997) *Lottomiljönäärit. Tutkimus suomalaisista lottovoittajista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Flick, Uwe (2000) *Episodic Interviewing*. Teoksessa Bauer, M. & Gaskell, G. (toim.): *Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook*. Sage, London, 75-92.
- Gluck, S. B. & Patai, D. (toim.) (1991) *Women's words: The feminist practice of oral history*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2002) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Granfelt, Riitta (2004) *Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä*. *Janus* 12:2, 134-154.
- Holstein, James & Gubrium, Jaber (1995) *The Active Interview*. London: Sage.
- Hutchinson, Sally & Wilson, Holly (1994) *Research and Therapeutic Interviews: A Poststructuralist Perspective*. Teoksessa Morse, J. (ed.) *Critical Issues in Qualitative Research Methods*. Sage.
- Jähi, Rita (1996) *Sosiaalilääketieteellinen aikakauskirja 2/1996. Haastattelusuhteen rakentuminen - olennainen tarina? Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti. 2/1996*.
- Krueger, Richard (1994) *Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research*. London: Sage.
- Krueger, Richard (1998) *Developing questions for focus groups*. *Focus group kit. Vol 3*. London: Sage.
- Kvale, Steinar (1996) *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London: Sage.

McMahan, Eva & Rogers, Kim eds. (1994) *Interactive Oral History Interviewing*. Lawrence Erlbaum Associates.

Mäkelä, Klaus & Virtanen, Matti (1987/1999) Kauppaoppilaiden suomalainen humala. Teoksessa Mäkelä, Klaus: *Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta*. Helsinki: Gaudeamus, 89-108. (Alunp. *Alkoholipolitiikka* 52:4, 162-172.)

Nikander, Pirjo (2000) 'Old' vs. 'little girl'. A Discursive approach to age categorisation and morality. *Journal of Ageing Studies*, 14(4), 335-358.

Nousiainen, Kirsi (2004?) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi.

Oinas, Elina (2004) Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209-227.

Ronkainen, Suvi (1989) Nainen ja nainen - haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Anttonen, A. ym. (toim.): *Sosiaalipolitiikka, Sosiaalipoliittinen yhdistys*.

Rubin, H. J. & Rubin, I.S (1995) *Qualitative Interviewing. The art of hearing data*. London: Sage.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti(toim.) (2010): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Seidman, Irving (1998 2.p.): *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. Columbia Univ. New York and London.

Spradley, J. P. (1979) *Ethnographic Interviews*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Suoninen, Eero (1993) Mistä on perheenäidit tehty. Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa, Jokinen ym.: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino.

Välimäki, Anna-Leena (1993) *Vertaishaastattelu: metodinen kuvaus ja arviointi*. Stakes, Raportteja; 132.

ETNOGRAFIASTA

Atkinson, Paul (1990) *The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality*. London: Routledge.

Atkinson, Paul et al. (eds) (2001) *Handbook of Ethnography*. London: Sage.

Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*, Helsinki: Gaudeamus.

- Fingerroos, Outi (2003) Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore*. - Joensuu : Suomen kansantietouden tutkijain seura. 10 (2003) : 2, s. [1-12].
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Gordon, Tuula et al. (2000) Koulun arkea tutkimassa. Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. *Naistutkimus* 1/2000, 17-31.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina & Holland, Janet (2004) Ystäviä vai vihollisia? Tulkintoja tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 169-190.
- Grönfors, Martti (1982) *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Helsinki: WSOY.
- Grönfors, Martti (2008) *Laadullisen tutkimuksen kenttätutkimusmenetelmät*. Toim. Vilka, Hanna. Hämeenlinna: SoFia.
- Hammersley, Martin (1992) *What's wrong with Ethnography? Methodological Explorations*. London and New York: Routledge.
- Hammersley, Martin & Atkinson, Paul (1995) *Ethnography. Principles in Practice*. Second edition. London: Routledge.
- Hammersley, Martin (1990) *Reading Ethnographic Research. A Critical Guide*. London: Longman.
- Hautaniemi, Petri (2004) *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Janus. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aikakauslehti*. Etnografian teemanumero 4/1994.
- Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) *Sosiaalityön toimintakulttuurit*. Etnografista ymmärrystä ja diskurssianalyttistä tarkastelua yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvityksistä. Teoksessa Karvinen, Synnove & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, SoPhi 48, 171-206.
- Järviluoma, Helmi (2002) "Ei hän ole tyttö, hän on antropologi". *Muistiinpanoja sukupuolitetulta kentältä*. *Nuorisotutkimus* 20:1, 3-16.
- Kleinman, Sherryl & Copp, Martha (1993): *Emotions and Fieldwork*. London: Sage.
- Korvajärvi, Päivi (1998) *Gendering Dynamics in White-Collar Organizations*. *Acta Universitatis Tamperensis* 600. Tampere: University of Tampere.
- Laukkanen, Anu (2004) *Feminististä etnografiaa verkossa*. *Elore*. - Joensuu : Suomen kansantietouden tutkijain seura. 11 (2004) : 2, s. [1-6].
- Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja, & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.)(2007). *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388.

Salo, Ulla-Maija (1999) Ylös tiedon ja taidon ylämäkeä. Tutkielma koulun maailmoista ja järjestyksistä. Rovaniemi: Acta Universitatis Lappeensis 24.

Strandell, Harriet (1995) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Tolonen, Tarja (2001) Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus.

Vaaranen, Heli (2002) Kenttätyöstä kriittiseen kirjoittamiseen. Kommentteja etnografian postmoderniin kritiikkiin. Nuorisotutkimus 20:1, 17-31.

van Maanen, John (1988) Tales of the Field. On Writing Ethnography. Chicago and London: Univ. of Chicago Press.

van Maanen, John (ed.) (1995) Representation in Ethnography. London: Sage.

DISKURSSIANALYYSEISTA

Alasuutari, Maarit (2003) Kuka lasta kasvattaa? Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, Pertti (1996) Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Tampere: Vastapaino.

Charpentier, Sari (2001) Sukupuoliusko. Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 69.

Fairclough, Norman (1997/2002) Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel (1982) The Archeology of Knowledge. New York: Pantheon Books. Translated by A.M. Sheridan Smith.

Foucault, Michel (1998) Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Helsinki: Gaudeamus.

Harré, Rom & Brockmeier, Jens & Mühlhäusler, Peter (1998) Greenspeak. A Study of Environmental Discourse. London: Sage.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeesä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arto (2000) Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere: Tampere University Press.

Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena menetelmänä *Sosiologia* : Westermarck-seuran julkaisu . - Tampere : Westermarck-seura . 34 (1997) : 1, 2. artikkeli.

Kinnunen, Merja (2001) *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.

Kyrölä, Katariina: *Playboy-viulisti ja Porno-ori*. Ruumiillisia rajanylityksiä julkisesityksissä. *Tiedotustutkimus* 2/2002, 34-49.

Lepola, Outi: *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000.

Nikander, Pirjo (1997) Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. *Psykologia* 32:6, 404-414.

Oranen, Mikko (1997) Semmonen pikkunen huoli. Diskurssianalyttinen tutkimus lastensuojelun arviointikeskusteluista. *Janus* 5:1, 3-25.

Pajala, Mari (2000) Diiva ja ihana nainen. Kahdenlaista naiseutta vuoden 1998 Eurovision laulukilpailujen lehtivastaanotossa. *Naistutkimus* 3/2000, 26-41.

Parker, Ian & Burman, Erica (eds.) *Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action*. London: Routledge.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.

Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.

Potter, Jonathan (1996) *Discourse Analysis and Constructionist Approaches: Theoretical Background*. Teoksessa Richardson, J.E. (toim.) *Handbook of Qualitative Research Methods*. Leicester: British Psychological Society, 125-140.

Pälli, Pekka (1999) "Kyllä niilläkin joku paikka pitää olla missä asua mutta ..." : Rasismi suomalaisnuorten ulkomaalais- ja pakolaispuheissa. *Sosiologia* : Westermarck-seuran julkaisu . - Tampere : Westermarck-seura. 36 (1999) : 3, 3. artikkeli.

Raittila, Pentti (toim.) (2002) *Etnisyys ja rasismi journalismissa*. Tampere: Tampere University Press.

Räsänen, Ulla (2003) *Masentuneet nuoret mediassa: riskiryhmiä ja masennuksen orjia*. Teoksessa Modinos, Tuija & Suoninen, Annika. *Teksitit nuorten arjessa*. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Sivut 39-63.

Suoninen, Eero (1997) *Selonteot ja oman toiminnan ymmärrettäväksi tekeminen* *Sosiologia* : Westermarck-seuran julkaisu . - Tampere : Westermarck-seura . 34 (1997) : 1, 3. artikkeli.

Smith, Dorothy E. (1990) *K is mentally in*. Teoksessa Smith, Dorothy E.: *Texts, Facts, and Femininity. Exploring the Relations of Ruling*. London and New York: Routledge.

Törrönen, Jukka (2000) Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. *Sosiologia* : Westermarck-seuran julkaisu . - Tampere : Westermarck-seura . 37 (2000) : 3 , 4. artikkeli.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) Mapping the language of racism. *Discourse and the legitimation of exploitation*. London: Harvester Wheatsheaf.

Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (toim.) (2001) *Discourse as Data*. London: Sage.

Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (toim.) (2001) *Discourse Theory and Practice. A Reader*. London: Sage.

Vuori, Jaana (2001) Kaksikulmainen kolmio. Kodin ja koulun yhteistoiminta tekstianalyysin valossa. *Kasvatus* 2/2001, 118-132.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

SEMIOTIIKASTA

Alasuutari, Pertti (1992) *Desire and craving a cultural theory of alcoholism*. Albany (N.Y.) State University of New York Press.

Barthes, Roland (1993) *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Tampere: Vastapaino. Suomennoksen toim. Lea Rojola.

Fiske, John (1992) *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Janne (2001) *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.

Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997) *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus.

Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2004) Ravintola, sosiaalisuus ja kulttuuriset eronteot *Sosiologia*. - Tampere : Westermarck-seura. 41 (2004) : 4, 5. artikkeli.

Mykkänen, Juri (2005) *Strategia, relevanssi ja merkitys: televisiomainonnan kontekstuaalisuudesta vuoden 2004 eurovaalikampanjoissa* *Politiikka* : Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu. - Helsinki : Valtiotieteellinen yhdistys. 47 (2005) : 4, 4. artikkeli.

Veivo, Harri & Huttunen, Tomi (1999) *Semiotikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.

KERTOMUKSISTA JA ELÄMÄKERROISTA

Aaltonen, Tarja (2003) Afaatikon kertomat tarinat *Sosiologia* . - Tampere : Westermarck-seura . 40 (2003) : 2 , 2. artikkeli.

Chamberlayne, Prue & Bornat, Joanna & Wengraf, Tom (2000) *The Turn to Biographical Method in Social Science*. London: Routledge.

Czarniawska, Barbara (forthcoming 2004) *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.

Frank, Arthur (1997) *The Wounded Storyteller. Body, Illness, and Ethics*. Chicago: University of Chicago Press.

Hatavara, Mari & Lehtimäki, Markku & Tammi, Pekka (toim.) (2010) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus.

Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.) (2009) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Holstein, James A & Gubrium, Jaber F. (1995) *The Active Interview*. London: Sage.

Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) *Rikoksesta resurssi. Narratiivien rakentuminen sosiaalityön kohtaamisissa*. Teoksessa Karvinen, Synnove & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, SoPhi 48, 207-236.

Heikkinen, Hannu L. T. (2000) *Tarinan mahti : narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Tiedepolitiikka : Edistyksellinen tiedeliitto ry:n julkaisu . - Helsinki : Edistyksellinen tiedeliitto . 25 (2000) : 4 , 7. artikkeli*.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 861.

Hyvärinen, Matti (2004) *Eletty ja kerrottu kertomus Sosiologia . - Tampere : Westermarck-seura . 41 (2004) : 4 , 3. artikkeli*.

Hyvärinen, Matti (1994) *Viimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka*. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) (1998) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 696.

Jokinen, Eeva (2004) *Päiväkirjat tiedon lajina*. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 118-140.

Kangas, Ilka (1999) *Maallikoiden masennuskertomukset ja -käsitykset*. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 1999:2, 345-355.

Kaskisaari, Marja (1995) *Lesbokirja*. Tampere: Vastapaino.

Komulainen, Katri (1998) *Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa*. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 35.

May, Vanessa (2001) *Lone motherhood in Finnish women's life stories creating meaning in a narrative context*. Åbo: Åbo Akademis förlag 2001.

Miettinen, Sonja (2004) Kun ikääntynyt äiti kuolee: kulttuuriset kuoleman kohtaamisen mallit kahden tyttären menetykskertomuksissa. *Gerontologia* . - Jyväskylä : Kasvun ja vanhenemisen tutkijat . 18 (2004) : 4 , 2. artikkeli.

Piela, Ulla (toim.) (1993) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Roos, J. P. (1988) Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roos, J. P. & Peltonen, Eeva (toim) (1994) Miehen elämää kirjoituksia miesten omaelämäkertoista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Silius, Harriet & Östman, Ann-Catrin & Matsson, Kristin (red) (1998) I dialog med kvinnoliv. Åbo: Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi.

Törrönen, Jukka (2001) Haastatteleminen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. *Sociologia* . - Tampere : Westermarck-seura . 38 (2001) : 3 , 4. artikkeli.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RETORIIKASTA

Aro, Jari (1999) *Sociologia ja kielenkäyttö*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 654.

Helovuori, Marika (2004) Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä : retorinen analyysi Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelusta informaatiotutkimus. - Tampere : Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistys. 23 (2004) : 3, 4. artikkeli.

Jaakkola, Pauliina (2004) Jumalan puhemies : Osama bin Ladenin retoriikan tarkastelu. *Kosmopolis* : rauhan-, konfliktin- ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti. - Tampere : Suomen rauhantutkimusyhdistys. 34 (2004) : 2, s. 69-84.

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: vastapaino, 126-159.

Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa (1998) *Argumentatio ja kritiikki*. Helsinki: Gaudeamus.

Keränen, Marja (1993) *Modern Political Science and Gender. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 103.

Kuusisto, Riikka (2003) Poliittinen tarinankerronta ja sodan retoriikka. Teoksessa Huru, Jouko & Väyrynen, Tarja (toim.) *Kadonnutta poliittista etsimässä*. Tampere: xxx, s-s.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.)(1996) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino.

Palonen, Kari (1988): Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon. Tampere: Vastapaino.

Pekonen, Kyösti (2000) Myytillistetty aika: Isänmaallisen Oikeiston Kalevala-nostalgia Politiikka : Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu. - Helsinki : Valtiotieteellinen yhdistys. 42 (2000) : 1, 5. artikkeli.

Perelman, Chaim (1996): Retoriikan valtakunta. Tampere: Vastapaino.

Summa, Hilikka (1989) Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:17.

Vesala, Kari Mikko (toim.) & Rantanen, Teemu (2007) Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Helsinki: Gaudeamus.

Tuulentie, Seija (2001) Meidän vähemmistömme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 807.

Vuori, Jaana (2004) Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere:Vastapaino 2004, 93-117.

TEKSTINTUTKIMUKSESTA KIELITIETEESSÄ

Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (2000) Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkinen, Vesa (toim.) (2002) Virkapukuinen kieli. Helsinki: SKS.

Laitinen, Lea (1988) Naiset ja roolit. Koti- ja ansioäitien keskustelu 1987. Teoksessa Laitinen, Lea (toim.) Isosuinen nainen. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä. Helsinki: Yliopistopaino, 159-184.

Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) (2000) Kieli, diskurssi ja yhteisö. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.

Sarangi, Srikant & Slembrouck, Stefan (1996) Language, Bureucracy and Social Control. London and New York: Longman.

Tainio, Liisa (2001) Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

van Leeuwen, Theo (1996) The Representation of Social Actors. Teoksessa Caldas-Coulthard, Rosa & Coulthard, Malcolm (eds.) Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis. London & New York: Routledge, 32-70.

Wodak, Ruth (2002) Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage.

Wartiovaara, Katarina (1991) Utinenko neutraali? Lingvistinen analyysi Tupolev-utisten ideologisista rakenteista. Teoksessa Holli, Anne Maria & Wartiovaara, Katarina: Kortti puhuu. Selvityksiä Tupolev-keskustelusta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön Tasa-arvojulkaistuja, sarja A:1/1991, 49-99.

VUOROVAIKUTUKSEN TUTKIMUKSESTA JA KESKUSTELUNANALYYSISTA

Aaltonen, Tarja (2002) Sanatonko tarinaton? Afaatikon intersubjektiiivinen maailma ja kertoen rakentuva identiteetti. Helsinki: Miina Sillanpään säätiön julkaisuja A:5.

Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) *Talk at Work*. Cambridge: Cambridge University Press.

Garfinkel, Harold (1987) *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Heritage, John (1987) Harold Garfinkel ja etnometodologia. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksellinen tutkimus. *Janus* 12:2, 155-183.

Kuronen, Marjo (2004) Sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön jaettu kiinnostus vuorovaikutukseen ja kieleen. *Janus* 12:2, 217-225.

Maynard, D. W. (1989) On the ethnography and analysis of discourse in institutional settings. Teoksessa Holstein, J. & Miller, G. (toim.) *Perspectives on Social Problems. A Research Annual*. Greenwich, Jai Press.

Nuolijärvi, Pirkko (2002) Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? Kieli yhteiskunnassa - yhteiskunta kielessä . - Jyväskylä : Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 2002 . - ISBN 951-9388-48-6 (nid.) , 5. artikkeli.

Peräkylä, Anssi, Lehtinen, Esa, Lindfors, Pirjo, Nikander, Pirjo, Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa (2002) Sosiaalisen suhteen rakentuminen vuorovaikutuksessa [Elektroninen aineisto] : erään puhelinkeskustelun analyysi. *Sosiologia* . - Tampere : Westermarck-seura . 39 (2002) : 1 , 3. artikkeli.

Raevaara, Liisa (2002) Kuvaukset keskustelussa: potilaiden esittämät alkoholikäytön kuvaukset lääkärin vastaanotolla. *Kieli yhteiskunnassa - yhteiskunta kielessä . - Jyväskylä : Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 2002 . - ISBN 951-9388-48-6 (nid.) , 8. artikkeli.*

Rostila, Ilmari (1996) *Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 547.

Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku & Raevaara, Liisa (2001) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas.

Sorjonen, Marja-Leena & Peräkylä, Anssi & Eskola, Kari (toim.) (2001) Keskustelu lääkärin vastaanotolla. Tampere: Vastapaino.

Tainio, Liisa (1996) Keskustelunalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino.

Tainio, Liisa (2005) Luokkahuoneen vuorottelujäsennyksen rikkomukset. Kieli ja sosiaalinen toiminta . - Jyväskylä : Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA 2005 (Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja) (AFinLA:n vuosikirja) , 10. artikkeli.

AUDIOVISUAALISEN KULTTUURIN JA KUVAN TUTKIMUKSESTA

Dyer, Richard (2001) Älä katso! Viihde, seksuaalisuus ja rotu. Toim. Martti Lahti. Tampere: Vastapaino.

Herkman, Juha (2001) Audiovisuaalinen mediakulttuuri. Tampere: Vastapaino.

Kellner, Douglas (1998) Mediakulttuuri Tampere: Vastapaino.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (1996) Reading Images. The Grammar of Visual Design. London: Routledge.

Laiho, Marianna & Ruoho, Iris (toim.) (1996) Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa. Tampere, KSL.

Mirzoeff, Nicholas (2000) An Introduction to Visual Culture. London: Routledge.

Männistö, Anssi (1999) Islam länsimaisessa hegemonisessa diskurssissa. Myyttis-ideologinen ja kuva-analyyttinen näkökulma sivilisaatioiden kohtaamiseen. Tampere: Taprin tutkimuksia 87.

Ruoho, Iris (2001) Utility Drama. Making of and Talking about the Serial Drama in Finland. Tampere: Tampere University Press.

Seppänen, Janne: (2001) Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Taylor, Lisa & Willis, Andrew (1999) Media Studies. Texts, Institutions and Audiences. London: Blackwell.

Walker, John A. & Chaplin, Sarah (1997) Visual Culture: An Introduction. Manchester: Manchester University Press.

van Leeuwen, Theo & Jewitt, Carey (eds.) (2001) Handbook of Visual Analysis. London: Sage.

Virtanen, Ilona (2002) Kalle on aivan tavallinen homo. Homoseksuaalisuuden representaatio saippuasarjassa Salatut elämät. Tiedotustutkimus 2/2002, 22-33.

Vänskä, Annamari (2002) Näkyvä(i)seksi. Tutkimuksia kuvien sukupuolikulttuurista. Taidehistoriallisia tutkimuksia 25. Helsinki: Taidehistorian seura.

TOIMINTATUTKIMUKSESTA

Hart, Elizabeth & Bond, Meg (1995) *Action Research for Health and Social Care. A Guide to Practice*. Buckingham: Open Univ. Press.

Heikkinen, Hannu & Huttunen, Raimo & Moilanen, Pentti (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*, Jyväskylä: Atena Kustannus.

Heikkinen Hannu L.T. & Rovio Esa & Syrjälä Leena (toim.) (2006) *Toiminnasta tietoon*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Huttunen, Raimo (1999) *Opettaminen ja tutkiminen dialogina. Tiedepolitiikka : Edistysellinen tiedeliitto ry:n julkaisu*. - Helsinki : Edistysellinen tiedeliitto. 24 (1999) : 2, 4. artikkeli.

Jyrkämä, Jyrki & Kaskiharju, Eija (2000) *Suomalaisia toimintatutkimusviitteitä*. Oraita 1/2000. Vanhustyön koulutus- ja tutkimuskeskus Kuntokallio.

Kalliola, Satu (1996) *Lewiniläinen ryhmäpäättös kunnallishallinnon työyhteisöissä*. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos; Työelämän tutkimuskeskus Sarja T:15.

Kuula, Arja (2000) *Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.

Kuula, Arja & Pesonen, Ilkka (1996) *Työyhteisöjen omaehtoinen kehittäminen - tapaus ruokahuolto*. Hallinnon tutkimus 3, 207-215.

Sulkunen, Pekka (2002) *Evaluaatio, interventio ja tiedon kasautumisen mahdollisuudet*. Nuorisotutkimus 20:1, 43-46.

MUISTELUTYÖSTÄ

Aapola, Sinikka (1994) *Ne on alkaneet! Muistoja ensimmäisistä kuukautisista*. Naistutkimus vol. 7:3, 4-14.

Aukee, Ranja (1994) *Muistellen terveeksi*. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 31:1, 61-66.

Haug, Frigga et al (1987) *Female Sexualization. A collective work of memory*. London: Verso.

Kangas, Ilka (1997) *Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat*. Helsinki: Gaudeamus.

Kosonen, Ulla (1998) *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi.

ELÄYTYMISMENETELMÄSTÄ

Eskola, Jari (1997) Eläytymismenetelmäopas. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisuja TAJU.

Eskola, Jari (1998) Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisuja TAJU.

Reinikainen, Marjo-Riitta (1999) Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo. Janus 4/1999, 341-351.

Salonen, Marko (1999) Seksuaalisen suuntautumisen selittäminen. Sosiologia : Westermarck-seuran julkaisu. - Tampere : Westermarck-seura. 36 (1999) : 3, 4. artikkeli.

HISTORiantutkimuksesta Yhteiskuntatutkimuksena

Autio, Sari & Katajala-Peltomaa, Sari (toim.) (2001) Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino.

Davis, Natalie Zemon (1996) Sosiaalhistorian haasteet. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.) Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen arkisto, 9-17.

Davis, Natalie Zemon (2001) Martin Guerren paluu. Helsinki: Gaudeamus.

Ginzburg, Carlo (1996) Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

Hyrkkänen, Markku (2002) Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.

Kalela, Jorma (2000) Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Le Roy Ladurie, Emmanuel (1984) Montaillou - pieni ranskalainen kylä 1294-1324. suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.

Levi, Giovanni (1992) Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suom. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Helsinki: Tutkijaliitto.

Liljeström, Marianne (2004) Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino

Peltola, Jarmo & Markkola, Pirjo (1996) Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan. Tampere: Vastapaino.

Peltonen, Matti (1999) Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.

Rahikainen, Marjatta (1996) Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja tekijät. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.) Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen arkisto, 19-28.

Östman, Ann-Catrin (2001) Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940. Åbo: Åbo Akademis förlag.

FENOMENOGRAFIASTA

Ahonen, Sirkka (1994) Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S.Saari. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 113-160.

Gröhn, Terttu (1993) Fenomenografinen tutkimusote. Teoksessa T. Gröhn, J. Jussila (toim.) Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa. Helsinki: Yliopistopaino, 1-32.

Häkkinen, Kirsti (1996) Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä: teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Marton, Ference & Booth, Shirley (1997) Learning and awareness. Mahwah: Lawrence Earlbaum Associates Publisher.

Marton, Ference (1994). Phenomenography. Göteborg: Göteborg University, 1994. Julkaistu teoksessa: Husén, T. & Postlethwaite, T. N. The International Encyclopedia of Education. 2nd ed. Pergamon, 4424-4429.

Marton, Ference (1996). Is phenomenography phenomenology. Göteborg: Göteborg University

Niikko, Anneli 2003: Fenomenologia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 85. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Sherman, Robert R. & Webb, Rodman B. (eds.) (1988) Qualitative research in education: Focus and methods. Explorations in ethnography series. London: Falmer Press.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 286: Jyväskylä.

FENOMENOLOGIASTA

Laine, Timo 2001: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 286: Jyväskylä.

Varto, Juha (1992, 2001) Laadullisen tutkimuksen metodologia . Helsinki: Kirjayhtymä, 133-146

Varto, Juha (toim.)(1994) Kohti elämismailman ja ihmisen laadullista tutkimista. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere

Perttula, Juha (toim.) & Latomaa, Timo (toim.) 2006: Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia Oy

TAPAUSTUTKIMUKSESTA

Laine, Markus (toim.) & Bamberg, Jaakko (toim.) & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) Tapaus-
tutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus

TUTKIMUSETIIKASTA

Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.) (2006)
Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hallamaa, Jaana (2002) Kuka valvoo tiedettä? Tieteessä tapahtuu. - Helsinki : Tieteel-
listen seurain valtuuskunta. 2002 : 1, s. 3-5.

Hallamaa, Jaana (2002) Tieteen etiikka: ei mitään sensaatioiden siveysoppia Tieteessä
tapahtuu. - Helsinki : Tieteellisten seurain valtuuskunta. 2002 : 4, artikkeli 4.

Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen Juhani (toim.)
2002: Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus.

Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka - aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä:
Vastapaino.

Mäkinen, Olli (2006): Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.

Puusniekka, Anna & Eskola, Jari (2004) Muuttuva korkeakouluopiskelun moraalit ja
sen seuraukset? - Yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoiden käsitysten vertailua.
Teoksessa S. Havu-Nuutinen ja M. Heiskanen (toim.), Yhtenäistyvät ja erilaistuvat polut
oppimisen ja koulutuksen eri vaiheissa. Kasvatustieteen päivien 2004 verkkojulkaisu.

Pohdittavaa

2.1 Tutkimusaiheet

Mieti yhtä tai useampaa itseäsi kiinnostavaa aihepiiriä:

- Tiedätkö, onko aiheita jo tutkittu ja minkä verran?
- Mikä aiheita tutkiessa voisi olla haasteellista ja mikä antoisaa?
- Olisivatko aiheet oman alasi mukaisia?
- Olisivatko aiheet yhteiskunnallisesti ajankohtaisia ja tärkeitä, millä tavalla?
- Tuleeko mieleesi henkilöitä, joilla voisi olla asiantuntemusta aiheista?

2.2 Teoria ja tutkimus

Millaisia teorioita tiedät?

Mitä teorioita on käytetty kuvaamaan tai selittämään kiinnostuksen kohteenasi olevaa ilmiötä tai asiaa?

2.3.1 Tutkimusongelmat

Etsi erilaisia oman alasi tai muita laadullisia tutkimuksia (opinnäytteet, raportit, muut julkaisut) ja havainnoi, millaisia tutkimusongelmia, -kysymyksiä ja -tavoitteita niissä on esitetty. Millaisia sanoja ja ilmauksia käytetään? Ovatko määritellyt ongelmat mielestäsi selkeitä ja perusteltuja?

Muotoile tutkimuskysymys tai useampia sinua kiinnostavasta aiheesta! Varmista, että kysymyksistä tulee selkeitä ja riittävän suppeita. Pyydä muotoiluistasi palautetta esimerkiksi opiskelukavereiltasi, kollegoiltasi tai opettajiltasi/ohjaajiltasi.

2.3.2.2 Menetelmät ja aineisto: Operationalisointi

Mieti, miten käytännössä tutkisit kiinnostuksen kohteenasi olevaa ilmiötä.

- Millaisia käsitteitä tutkimuskohteeseesi keskeisesti liittyisi?
- Mitä haluaisit laadullisen tutkimuksen avulla selvittää?

- Kuinka saisit puettua mielenkiintosi kohteena oleva asiat tutkittavaan muotoon?
- Millaista aineistonkeruutapaa käyttäisit?

2.3.2.4 Menetelmät ja aineisto: Triangulaatio

Mieti jotakin ajankohtaista ja/tai kiinnostavaa aihetta.

- Miten voisit hyödyntää triangulaatiota sitä tutkiessasi?
- Millaisia erilaisia aineistonkeruutapoja voisit käyttää? Miten nämä tavat täydentäisivät toisiaan?

4.1.2 Tutkimustekstin rakenne

Oheen on listattu joitakin tutkimusprosessin aikana kohdattavia, olennaisia menetelmällisen pohdinnan - ja kirjoittamisen - aiheita. Kysymyksiä, jotka ovat tässä suurimmaksi osaksi imperfektissä, voi hyödyntää soveltuvien osin omassa tutkimusprosessissasi; sen suunnittelussa ja siitä kirjoittamisessa.

- Minkä tutkimusotteen valitsit tutkimukseksi ja aineiston keruusi viitekehukseksi ja miksi? Miten tutkimusote soveltuu tutkimustehtävääsi ja tavoitteisiisi?
- Millaisia aineistonkeruumenetelmiä käytit ja miksi - miten valitsit menetelmän/menetelmät, millaisia vahvuuksia ja heikkouksia menetelmillä on?
- Haastattelusta: Millaisen haastattelun toteutit ja miksi? Miten muodostit haastattelukysymykset? Millaisia kysymyksiä teit ja miksi? Keitä haastattelit ja miksi, miten valitsit haastateltavasi. Mitä valinnoista seuraa, miten valinnat vaikuttavat tutkimukseesi? Miten haastattelut sujuivat (tilanteet, vuorovaikutus, nauhoitus ym.)?
- Kuinka paljon aineistoa keräsit ja miksi? Millaisia vaikutuksia määrällä on? Millaista aineistosi on?
- Mitä teit kerätylle aineistolle? Miten käsittelit aineistoasi?
- Miten analysoit ja miksi; miten analysointi eteni ja miten tulokset siis muotoutuivat?
- Käytitkö sitaatteja; miten?
- Mitä tutkimuksen perusteella voidaan päätellä? Mitä tulokset kertovat tutkittavasta ilmiöstä/asiasta? Millaisia rajoitteita tutkimuksella on?
- Mitä hyötyä tutkimuksesta on? Millainen merkitys tutkimuksella on? Miten tulokset palvelevat tarkoitusta (tutkimustehtävät/tavoitteet)? Miten tulokset suhteutuvat aiempiin tutkimuksiin ja teoriaan?
- Millainen roolisi tutkijana oli; miten onnistuit? Mitä olisit voinut tehdä toisin (tutkimusprosessin tarkastelu)? Mitä jatkossa olisi hyvä huomioida tehtäessä vastaavaa tutkimusta (menetelmät yms.)?

- Millaisia jatkotutkimuksia aiheesta olisi hyvä tehdä?

4.2.1 Dispositio

Laadi tutkimusaiheestasi dispositio!

- Mikä tutkimuksesi työnimi on?
- Millaisia asioita tutkimuksesi voisi sisältää?
- Missä painotus on?
- Miten teoria ja empiria kytkeytyvät toisiinsa?
- Muodostuuko tutkimuksestasi looginen kokonaisuus, onko runkoa helppoa seurata?

Näytä jäsenystä esimerkiksi ohjaajallesi ja pyydä siitä palautetta.

6.3 Haastattelu

Jos olet ajatellut kerätä aineistoa tutkimustasi varten haastattelemalla, pohdi seuraavia seikkoja oppimisympäristöä ja muita lähteitä hyödyntäen:

- Haastatteluko? Millainen?
 - Onko valittu menetelmä sopiva tutkimustehtäväni kannalta, mitkä tavoitteeni ovat?
 - Millaista aineistoa tarvitsen?
 - Millainen haastattelu sopii tarkoitukseeni parhaiten?
 - Millaiset aikatauluni ovat, kuinka paljon voin käyttää aikaa aineiston hankkimiseen?
- Mitä, missä, milloin, miten?
 - Keitä valitsen haastateltavikseni, ovatko haastateltavani lapsia, aikuisia vai vanhuksia (erityistarpeiden huomioiminen), kuinka paljon aineistoa tarvitsen?
 - Millaisia kysymyksiä laadin ja miten? Miten saan tietoa tutkimusaiheestani?
 - Kenellä tai keillä testaan haastatteluni, ovatko kysymykseni ymmärrettäviä ja loogisia?
 - Miten ja milloin sovin haastatteluista?
 - Missä ja milloin haastattelut toteutetaan?
 - Saanko lainaan (toimivan) nauhurin, miten sovin sen käyttämisestä?
 - Toimitanko haastateltaville jo etukäteen tietoa haastattelusta (teemat tai tarkempia kysymyksiä)?

- Teenkö nauhoittamisen ohella muistiinpanoja vai keskitynkö keskusteluun ja teen muistiinpanoja haastattelun jälkeen - entä, jos nauhuri ei toimi; kuinka varaudun?
- Miten esitän kysymykset, millaisia muistiinpanoja minulla on mukana?
- Ennen...
 - Kuinka pukeudun, millaista kieltä käytän?
 - Miten haastattelutilanne mahdollisesti etenee; miten aloitetaan ("lämmittely")?
 - Kuinka rohkeasti haastateltaviani puhumaan?
- ...ja jälkeen
 - Käytänkö haastatteluiden purkamisessa ja käsittelyssä apunani jotakin ohjelmaa (tämä olisi hyvä huomioida jo ennen haastatteluiden tekemistä)?
 - Puranko haastattelut yksi kerrallaan vai kaikki lopuksi?
 - Kuinka tarkasti litteroin aineiston?
 - Käytänkö aineiston käsittelyssä apunani jotakin erityistä ohjelmaa?
 - Toimitanko litteroidut haastattelut luettavaksi haastateltavilleni?
 - Miten analysoin litteroitua aineistoa?
 - Miten rakennan raporttini, millaisista elementeistä se koostuu?
 - Missä määrin ja miten käytän raportissani sitaatteja? Kuinka varmistan tutkittavieni anonymiteetin säilymisen?

Mitä muuta olisi hyvä huomioida haastattelua suunniteltaessa?

6.3.2 Teemahaastattelu

Muotoile teemahaastattelurunko jo olemassa olevasta tai nyt keksimästäsi tutkimusaiheesta! Käytä tarvittaessa hyväksesi haastattelukirjallisuutta.

- Millaisia pääteemoja muotoilisit tutkimustasi varten? Entä alateemoja?
- Millä perusteella laatisit teemat? Kuinka paljon niitä olisi?
- Kuinka tarkan rungon tekisit haastattelutilannetta varten? Millaiset muistiinpanot ottaisit mukaan?
- Miten pyrkisit varmistamaan keskustelun etenemisen haastattelutilanteessa?

Keskustele rungosta ohjaajasi kanssa. Pohtikaa rungon vahvuuksia ja heikkouksia. Kehitä runkoa mahdollisten korjausehdotusten mukaan ja koeta rungon toimivuutta käytännössä, eli suorita ns. esihaastattelu!

6.5 Eläytymismenetelmä

Mieti tutkimusaihe, jota voisi tutkia eläytymismenetelmällä. Muotoile aiheesta yksi tai useampia kehyskertomuksia variaatioineen! Tarkastele kehyskertomuksia ja arvioi niiden toimivuutta. Testaa kehyskertomuksia esimerkiksi muutamalla ystävälläsi!

7.2.2 Koodaus

Kuvitellaan, että tutkimustehtävänäsi olisi selvittää, mitä oheisessa aineistossa kerrotaan lehtien lukemisesta. Olet päättänyt aloittaa analyysin käsittelemällä aineistoa koodaamalla. Voit valita tarkemmat koodaustasi suuntaavat tutkimuskysymyksesi itse tai vaihtoehtoisesti voit käyttää näitä: Millaisia lehtiä ihmiset lukevat? Mitä niistä luetaan? Missä lukeminen tapahtuu ja milloin? - Lue aineisto (osittain tai kokonaan) läpi ja pohdi, millaisia koodeja voisit muodostaa. Miten koodaisit? Millaista koodaus-tapaa käyttäisit? Mikäli kaipaat vinkkejä koodaamiseen, tutustu oppimisympäristön analyysiesimerkkeihin.

7.3.3 Kvantifiointi

Tarkastele esimerkkiaineistoa. Millaisen tutkimustehtävän voisit muotoilla aineiston perusteella? Ajatellaan, että ryhtyisit analysoimaan aineistoa tutkimustehtäväsi suuntaamana systemaattisesti ja haluaisit kokeilla kvantifiointia. Mitä eri asioita aineistosta voisi laskea? Miten laskeminen voisi tapahtua - olisiko ennen laskemista esimerkiksi hyvä koodata aineistoa, miksi tai miksi ei? Miten laskelmat voisi tarvittaessa esittää; millaisen taulukon laatisit? Voit tutustua myös oppimisympäristön analyysiesimerkkeihin ja käyttää niitä apunasi.

7.3.4 Teemoittelu

- Tarkastele esimerkkiaineistoa. Pohdi, ovatko mediankäyttötavoista alustavasti hahmotellut teemat toimivia: voitaisiinko niitä käyttää tutkimuksessa - miksi, miksi ei? Miten itse muodostaisit teemoja, systemaattisesti koodauksen ja/kvantifiointin kautta vai vaikutelmanomaisemmin edeten sitten tarkempaan analyysiin? Miten teemoittelisit esimerkkiaineistoa?
- Pohdi, mikä oheisessa teemoittelussa voisi olla pielessä (ote Annika Analysoijan tutkimusraportista):

3 TULOKSET

Kirjoittajat kuvasivat kirjoitelmissa mediankäyttötapaan eri tavoin.

Lehtien lukemisesta kerrottiin seuraavasti:

”Aloitin siis päiväni normaaliin tapaan lukemalla ”Satakunnan Kansa” -lehden aamupalaa syöden.”

Radion kuuntelua kirjoittajat kuvasivat seuraavasti:

”Noin klo 8.00 avasin Radio Keski-Suomen ja se kuului taustalla aina puoleenpäivään asti. Höristin korviani aina uutisten aikaan, kun siellä kerrottiin ”herrojen kotkotuksista” koskien päivänpolitiikkaa.”

”Luin samalla Helsingin Sanomia, radio oli tässä vaiheessa enimmäkseen taustamusiikkia ja -juttelua, sillä aamiaiseni ohessa vahdin lattialla touhuilevaa vauvaa.”

Kirjoittajat kertoivat television katselemisesta näin:

”...klo 9.00-9.30: Katsoin vähän aikaa Tunteita ja tuoksua -ohjelmaa MTV 3:lta. Se on torstaiamujeni rentoutumishetki - aina siihen asti, kun juoniminen alkaa.”

Joitakin vastauksia: Pohdinta -tehtävässä esitetty teemoittelu on eräänlainen karikatyyri teemoittelusta. Siinä tutkijan omaa ajattelua ja sitaatteja ei ole sidottu toisiinsa vaan vastuu on ikään kuin heitetty sitaateille - ja lukijalle - jaksamatta itse kertoa havainnoista. Ennen sitaattia on lukijaa evästetty erittäin niukasti ja tavallaan osoitettu, ettei asiaa ole jaksettu pohtia ja että ”lue tuosta seuraavasta sitaatista, mitä siellä aineistossa oli ja mitkä ne tulokset ovat”. Esimerkissä on myös esitetty peräkkäisiä sitaatteja ilman tutkijan kommentointia, mitä tulisi välttää.

Teemoittelu on hyvä, mutta riskaabeli tapa analysoida, sillä teemoittelua tehtäessä ei välttämättä muisteta siihen kohdistuvia vaatimuksia. Teemojen tulisi olla tutkijan aktiivisen työskentelyn ja ajattelun avulla muodostettuja, ne tulisi purkaa auki perusteellisesti osoittaen teemojen tarpeellisuus ja keskeisyys aineistossa ja teemoja ei tulisi jättää ”ajelehtimaan” oman onnensa nojaan vaan niitä tulisi pitää ohjaksissa ja valjastaa palvelemaan tutkimuksen tavoitteita.

Jos analyysi jätettäisiin esimerkin kaltaisen teemoittelun tasolle, olisi tutkimuksen anti kovin heppoinen. Niinpä teemoittelua olisi hyvä pyrkiä tekemään mahdollisimman perusteellisesti ja tämän lisäksi on usein paikallaan tiivistää edelleen vielä teemoittelunkin antia. Teemoittelusta on useimmiten luontevaa edetä tyyppittelyyn; aineistoa luonnehtivien tyyppien tai tyyppikertomusten muodostamiseen, jolloin saadaan vietyä analyysi yhä pidemmälle tiivistäen löydöksiä entisestään. Etenemissuunta voi kuitenkin olla myös toisinpäin: tyypeistä teemoihin.

7.3.6 Diskurssianalyysi

Tarkastele aineistoa. Millaisia sanastoja kirjoittajat käyttävät? Entä millaisia kielikuvia, metaforia ja ilmaisuja käytetään? Missä määrin kirjoitelmat ovat esimerkiksi tunnepitoisia tai faktakeskeisiä - mitkä seikat luonnehtivat näitä diskursseja?